

L2P

LAISVĖ

Šiame numeryje:

POKALBIS SU ARVYDU JUOZAIČTU • LIETUVOS
POGRINDIS IR MOLOTOVO-RIBBENTROPO PAK-
TAS • SAJŪDŽIO IŠPAŽINIMAS • KARALIAU-
ČIAUS SRITIS IR LIETUVOS NEPRIKLAUSOMY-
BĖ • PARTIZANŲ VADO PRISIMINIMAI • AR UK-
RAINIEČIAI PAJUDĖS? • STUDIJŲ SAVAITĖS
GOTLANDE IR DAINAVOJE • POLITINĖS PADĖ-
TIĖS KOMENTARAI • KONKRETŲS DARBAI IR
PROJEKTAI

*Rašo: DR. KĘSTUTIS GIRNILIS, VYTAUTAS UKIODI,
RICHARDAS MIKUTAVIČIUS, ALGIMANTAS GUREC-
KAS, VYTAUTAS VOLERTAS, ADOLFAS RAMA-
NAUSKAS-VANAGAS, JUOZAS KOJELIS, DR. ZENO-
NAS PRŪSAS, JUOZAS ARDYS.*

• Užprenumeruokite *Į Laisvę* savo giminėms ir pažįstamiems Lietuvoje, prisiųsdami administracijai adresus ir auką persiuntimo išlaidoms.

• Važiuodami Lietuvon paimkite su savim bent po vieną žurnalo egzempliorių.

• Apdovanokite *Į Laisvę* žurnalą savo svečius iš Lietuvos. Jei reikėtų papildomų numerių, kreipkitės į administratorių, redaktorių, ar net į Draugo spaustuvę Čikagoje.

• Nepamirškite, kad ir čia *Į Laisvę* žurnalui reikia daugiau skaitytojų, tad užprenumeruokite jį savo vaikams, draugams, pažįstamiems, ypač artėjančių Kalėdų švenčių proga.

Dėkojame už jūsų rūpestį ir aukas.

Administratorius ir redaktorius

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys.

Redakcijos talkininkas: Česlovas Grincevičius.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a Lithuanian magazine of politics and cultural life published three times a year by Lietuvių Fronto Bičiuliai.

Editor: Juozas Baužys. Business and circulation manager: Jonas Prakapas.

Redakcijos adresas: J. Baužys, 9124 Sandpiper Ct., Orland Park, IL 60462, USA.

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA.

Metinė prenumerata: JAV, Kanadoje ir Australijoje — 10 JAV dolerių, Europoje ir P. Amerikoje — 7 JAV doleriai.

Garbės prenumerata: 20 JAV dolerių.

Spausdina „Draugo“ spaustuvė: 4545 W. 63rd St., Chicago, IL 60629.

TURINYS

Vedamieji	2
Šviesesnės Lietuvos viltys	
Puikybė prieš toleranciją	
Kęstutis Girnius — Drama tebesitęsia (politinis komentaras)	5
Skaitytojų žodis	7
Vytautas Skuodis — Lietuvos pagrindis ir Molotovo-Ribbentropo	
slaptieji dokumentai	11
Ričardas Mikutavičius — Sąjūdžio išpažinimas	21
Algimantas Gureckas — Nepriklausoma Lietuva ir Karaliaučiaus	
sritis	29
Vytautas Volertas — Lietuva ir išeivija: konkretūs darbai	
ir projektai	40
Adolfas Ramanauskas-Vanagas — Partizanų gretose (ištrauka iš	
prisiminimų knygos)	43
Juozas Kojelis — Sugrįžimas	47
Zenonas Prūsas — Kodėl ukrainiečiai tyli?	50
Einame teisingu keliu (pokalbis su Arvydu Juozaičiu)	58
Baltijos kelias	63
Juozas Ardys — Išeivijos susitikimas su Lietuva (Europos lietuvių	
studijų savaitė)	65
Juozas Baužys — Darbinga ir pozityvi LFB savaitė Dainavoje	72
JAV vyriausybė pagerbia dr. V. Dambrevą	78
Knygos ir leidiniai	79

Foninė viršelio iliustracija paimta iš Antano Miškinio knygos „Sulaužyti kryžiai“, kurią 1989 metais išleido Vagos leidykla Vilniuje. Dailininkas Romas Orentas.

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

VEDAMIEJI

ŠVIESESNĖS LIETUVOS VILTYS

Galima tikėti ar netikėti pranašais, bet reikia sutikti, kad yra žmonių, kurie, sekdami žmonijos istorijos raidą, nuoseklius įvykių pasikartojimus, savo jautria nuojauta neblogai pramato tautos ar žmonijos ateitį. Paprastai, žmonės nemėgsta klausyti tų, kurie nujaučia pavojų, bando išpėti prieš kylančią audrą. Geriausiu atveju išpėjimą pasirošti galimai bėdai atidedama rytojui. Juk taip buvo ir 1939, kai Kazys Pakštas garsiai kalbėjo ir ragino rimčiau pažiūrėti į gresiantį pavojų mūsų valstybei. Jis davė ir konkrečių receptų, kaip galimus nuostolius sumažinti. Ar kas jo klausė? Priešingai, valdžios sluoksniuose privačiai buvo vadinamas „varjotu“, o „tauta gali būti rami“.

Oskaras Milašius, kitų vadinamas dar ir mistiku, taip pat prieš Antrąjį pasaulinį karą artimiesiems ne sykį kalbėjo panašiai. Jono Aisčio žodžiais, kuriam teko ne sykį su Milašium susitikti, Lietuvai gresia labai juoda ateitis, jos laukia tokia nelaimė, kokios nebuvo per visą jos praeitį. Pati tauta bus prie prapulties slenksčio. Tačiau Lietuva tą nelaimę pakels. Po to ji pasieks didelės garbės ir tautų pagarbos, dvasinės didybės, kokios neturėjo nei kunigaikščių laikais, kai valstybės ribos siekė Juodąją jūrą.

Pirmoji pranašystės dalis išsipildė. Didžiojo Penktadienio tragedija įvyko; dabartinį pereinamąjį laikotarpį tektų pavadinti Didžiuoju Šeštadieniu, kada viltinai laukiame Didžiojo Sekmadienio. Jo sulauksime. Ta viltis ir tikėjimas mus gaivina jau beveik penkiasdešimt metų. Ja gyvena ne tik tie, kurie savo akimis matė gyvąją Lietuvą, bet, mūsų džiaugsmui, ir tie, kurie ten apie ją girdėjo tik iš tėvų ir senelių pasakojimų, kai pasislėpę skaitė draudžiamosios Lietuvos istorijos nuotrupas arba girdėjo Vatikano, Washingtono ar Miuncheno radijo laidas.

Kokia bus ateities Lietuva, kuo pasireikš jos didybė, nežinom. Galimas dalykas, kad mūsų tauta iškils ir švies kaip viena kultūringiausių, kūrybingiausių ir humaniškausių tautų. Kančios, ašaros, kraujas negali būti be prasmės ir naudos. „Visa, kas pasauly didelio, ateina pro kančios vartus“, pasakė Adomas Jakštas.

Mūsų viltis, džiaugsmas ir pasididžiavimas yra ten, Lietuvoje, išaugusia nauja generacija, jaunimu. Visur matome juos pirmosiose eilėse, jų daugiausia šimtųjųstantinėse miniose, skaitom spaudoje, girdim jų pareiškimus, protingą drąsą. Jokios spaliukų, pionierių stovyklos ar raudoni kaklaraiščiai neišrovė iš jų lietuviškos širdies, nepavertė jų sovietiniais robotais. Tokie ir į partiją įstoje nepasikeitė, daug jų išliko konradais valenrodais. Todėl nedera ten dirbančius, veikiančius skirstyti pagal partijos bilietus. Žinoma, yra ir išimčių, yra karjeristų. Jų buvo ir bus visur. Bet tas išimtis gyvenimas išsijos.

Dar kas mums teikia džiaugsmo ir pasitikėjimo, kad dabartiniai nepriklausomybės judėjimo iniciatoriai, vadai, ideologai elgiasi šaltai, apgalvotai, išmintingai. Žino ribą ir viską daro, kad nepabudintų žvėries, nepertemptų. Vokiečių spaudoje paminėjo, skandinavai pakartojo, kad Pabaltijo tautų revoliucija skirtinga nuo visų žinomų revoliucijų — tai dainuojanti revoliucija. Be šuvių, smurto, langų daužymo, bombų. Pabaltiečiai kaip tik verti pasididžiavimo, ką pripažįsta ir pasaulis. Tik nereikia užmiršti, kad tenai kai kam tai nepatinka, ir gali atsirasti tokių, kurie bandys tą kultūringą revoliuciją kompromituoti. Bet tokius nesunku iššifruoti.

Atvirą mūsų džiaugsmą tik kiek pritemdo, kad dar yra pas mus įtaringųjų ir nuo seno įsikalusių į galvą, kad tik jie teisūs ir be nuodėmės, o iš tenai atvykę daugiau ar mažiau yra „sutepti“, kad tai Maskvos įrankis mūsų budrumui susilpninti. Atvykę tai pastebi, ir jų neramina, kad išėivija nėra vieninga, kad vieni stengiasi Lietuvai padėti, kiti laikosi nuošaliai arba trukdo. Čia nekalbama apie komunistuojančius, bet apie tuos, kurie save laiko didžiausiais patriotais. Jie pastebi, kad net kai kurie dvasininkai, užuot reikalą geriau supratę, sėja nepasitikėjimą. Gerai, kad tokių galvočių yra tik nežymi mažuma. Svečiai iš Lietuvos tik vėliau apsidžiaugia, kad mūsų dauguma įvertina tenai dirbančius, rizikuojančius, pasiaukojančius.

Mes kartu su jais gyvename viltimis, džiaugiamės tuo, kas pasiekta ir turim visom išgalėm jiems talkininkauti, padėti greičiau susilaukti tikrai laisvos Lietuvos.

(č. g.)

PUIKYBĖ PRIEŠ TOLERANCIJĄ

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio informacinio biuletenio „Atgimimas“ 1989 liepos 7 dienos numeryje buvo išspausdintas literatūros kritiko Alberto Zalatoriaus pokalbis su keliais Santaros-Šviesos atstovais. Kai kurios šiame pokalbyje pareiškštos mintys skatina bent trumpai dėl jų pasisakyti.

Violeta Kelertienė, Lituanistikos katedros Illinois universitete profesorė, at-sakydama į vieną pokalbio vadovo klausimą, teigia: „Mes, liberalų sparnas, visada didžiavomės, kad esame idėjų šaltinis. Kiti tegu renka pinigus, parūpina popieriaus Šapokos „Istorijai“ ir t.t. Jie tai geriau sugeba, mums tai ne tiek įdomu. Mes generuosime idėjas, padėsime sudaryti planus, nubrėšime kontūrus...“

Atkreiptinas dėmesys, kad istorijos žodis yra išskirtas kabutėmis. Matyti, kad to gero projekto idėja nebuvo „generuota liberalų idėjų židinyje“. Toji kai kurių Santaros-Šviesos vadovų nepakenčiama ir net niekinama Lietuvos Bendruomenė ir pačią istorijos perspausdinimo idėją iškėlė, ir tam reikalui pinigus rinko, ir spausdinimu pasirūpino. Tai pagirtinas veikalumas, nes ką gi reiškia idėją iškelti, bet jos nevykdyti? Tai tušti žodžiai, ir tuo didžiutis nėra pagrindo.

Tuo metu, kai Santara-Šviesos buvo „atsisukusi veidu į Lietuvą“ ir ten važinėjo netrukdoma ir neperseiojama, Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos ir

Lietuvos laisvės lygos darbuotojų didelė grupė, vyrų bei moterų, sėdėjo Gulago koncentracijos stovyklose, kalėjimuose bei psichiatrinėse ligoninėse ne tik už idėjas, bet ir už konkrečius darbus. O jų drąsą ir asmeninę auką pagerbdami, kokių didelių įnašų Amerikoje metų metais reiškėsi ir tebesireiškia Lietuvių katalikų religinė šalpa ir Lietuvių informacijos centras. Lietuvos kovotojų už žmogaus teises aukos ir išeivijos idėjų ir darbo židinių aktyvi, ne vien žodinė, parama buvo tos pagrindinės kibirkštys, kurios pasiekė ir įžiebė tautos sąžinę. Santaros-Šviesos atstovai tikrai nebuvo paslankūs prie tos drąsios ir rizikingos iniciatyvos prisidėti, tad sau ir prioritetų toje srityje neturėtų stengtis savintis... Gražiau būtų tuos neginčijamus faktus pripažinti ir nevengti juos paminėti. Tas tikrai Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio reikšmės nemažintų.

Pokalbio metu Albertas Zalatorius iškėlė Vytauto Kavolio jam savo laiške rašytą abejonę dėl pagrindo Lietuvoje Bernardą Brazdžionį lyginti su Basanavičium. Pirmiausia reikia nepamiršti, kad mūsų mielas Brazdžionis savo poetiniu žodžiu lemtingais laikais praskaidrindavo mūsų tautos kankinių dienas Gulage. Tad kodėl reikėtų priekaištauti tautai, kuri pagrįstai laiko Bernardą Brazdžionį pavergtos bet nepalaužtos tautos dainiumi. Jo reikšmės nederą mažinti. Geriau būtų išreikšti jam padėką ir pagarbą už sugebėjimą efektyviai panaudoti savo poetinį talentą ir juo paguosti kenčiančiųjų širdis. Turime sutikti ir pripažinti, kad toks sugebėjimas pergyventi ir poezijos žodžiais išreikšti kenčiančios tautos jausmus yra genialus.

Tame pokalbyje taip pat buvo iškeltas V. Kavolio priekaištas ir patarimas, kad nevertėtų Lietuvoje laikyti dr. Jono Griniaus dideliu filosofu. To patarimo priežastis glūdi tame, kad kadaise dr. J. Grinius kritiškai atsiliepė dėl vienos ar poros išraiškų Antano Škėmos kūryboje. Ši V. Kavolio pastaba dėl tokio „prasižengimo“ yra savotiškai keista. Atrodo, kad Santaros-Šviesos vadų didybė išsiveržė iš krantų. Būtų daug paprasčiau, neniekinant literatūros kritiko, pasakyti savo nuomonę iškilusiais klausimais.

Ne tik dabar, kai pergyvename savotiškai keistą ir kartu nuostabų sąmyšį, bet turbūt ir visada mažai tautai yra daug svarbiau vystyti tarpusavio bendradarbiavimą negu puikybės paremtą segregaciją. Pasižvalgius mūsų aplinkoje, tokiam bendradarbiavimui visuomet galima rasti pozityvių židinių, veikiančių ir idėjomis, ir tų idėjų sumaniu vykdymu. Proto puikybės be tolerancijos dvasios klastingai veda ne į šviesą, bet į tamsą.

(a. d.)

DRAMA TEBESITESIA

Rugpjūčio 26 dienos Maskvos CK pareiškimas dėl padėties Pabaltijy buvo vienas griežčiausių Kremliaus įspėjimų Pabaltijo nepriklausomybės sąjūdžiams. Jame nebuvo apsieita be aiškių grasinimų tautos gyvybingumui. Tautos reakcija buvo labai rami. Jei savo pareiškime Lietuvos kompartija dar kalbėjo apie „realizmą“, apie tai, kad Ribbentropo-Molotovo pakto pasmerkimas nepakeičia Lietuvos juridinio statuso, tai komjaunimo pareiškimas buvo gero-kai kovingesnis. Jame nurodoma, kad TSKP CK pareiškimas destabilizuoja padėtį ir kursto tautines aistras. Rugsėjo 5 Sąjūdžio seimo taryba vienbalsiai priimtame kreipimesi į Lietuvos žmones aiškiai pasakė, kad TSKP CK pareiški-mas panašus į ultimatumą, po kurio gali būti panaudota prievarta, kad jis kupi-nas dezinformacijos, šmeižto, jame ne-sidrovima paneigti visuotinai pripažin-tą tautų apsisprendimo teisę. Sąjūdis pabrėžė, kad pernai prasidėję procesai dabar gali būti sustabdyti tik fizine jėga ir tik laikinai. Paprasti žmonės panašiai galvojo. Mokslo Akademijos filosofijos, sociologijos ir teisės instituto apklausa rodo, kad 93% visų Lietuvos gyventojų pritarė Baltijos keliui, 82% nepritarė TSKP CK pareiškimo tvirtinimui, kad esą LKP nepavyko sustabdyti neigiamų tendencijų pertvarkos procese.

Tauta santūriai laikosi iš dalies dėl to, kad TSKP CK pareiškimas nėra pir-

mutinis toks išpuolis. Vietos komunis-tai netolimoje praeityje jau tris kartus mėgino nuslopinti arba sulėtinti tautos atgimimą. Pirmasis bandymas sietinas su demonstrantų užpuolimu pernai rugsėjo 28 d.; antrasis įvyko netrukus po to — lapkričio mėnesį, kai Sąjūdis griežtai protestavo prieš Lietuvos TSR Aukščiausiosios tarybos atsisakymą pri-imti Lietuvos suverenumo deklaraciją; trečiasis sietinas su vasario mėnesio „juoduoju“ plenumu. Kiekvienu atveju partija sulaukė ne tų rezultatų, kurių norėjo, kiekvienu atveju Sąjūdžio įtaka sustiprėjo, tauta dar labiau nusikratė baimės slogučio. Iš pradžių tad atrodo, kad ir Maskvos dabartiniai išpuoliai bergždi, kadangi Kremlius nesiėmė jokių priemonių savo valiai primesti.

Tačiau šitoks optimistiškas žvilgsnis šiek tiek klaidinantis, nes Maskva nėra vienintelis veikėjas šioje dramoje. Po CK grasinimų suaktyvėjo kai kurie lenkų ir rusų sluoksniai. Steigiami nauji komitetai, pavyzdžiui Tarybų valdžiai Lietuvoje ginti komitetas, partinių sekretorių taryba, kurią sudaro atsakin-gi gamyklų darbuotojai. Šalčininkų ir Vilniaus rajonų deputatai nutarė pas-skelbti savo rajonus autonominiams len-kų rajonais. Daugiau kalbama apie strei-kus. Tautinė nesantaika ir streikai — tai gana neįprasti reiškiniai Lietuvoje, bet Moldavijos ir Estijos gyventojai yra inty-miai su jais susipažinę.

Agitacija dėl streikų prasidėjo rugpjūčio pabaigoje, jais buvo itin grasinama prieš numatomą Lietuvos TSR Aukščiausiosios tarybos sesiją rugsėjo 5. Jedinstvo platinamuose atsišaukimuose buvo keliami reikalavimai, kurių įgyvendinimas pasuktų laikrodį atgal, panaikintų daugelį pažangių įstatymų. Streikų pavojus kuriam laikui atslūgo, bet grėsmė lieka reali. Partijos Vilniaus miesto komitetas paskelbė pareiškimą, kritikuojančį pastangas rengti politinius streikus bei tuos, kurie mėgina destabilizuoti padėtį. Nelauktinga, kad šios rūšies pareiškimai staiga visus nuramintų. Jau praėjo tie laikai, kai apeliavimas į partinę drausmę arba į generalinio sekretoriaus norus būdavo tolygus seržanto įsakymui ir užtikrindavo klusnumą. Juo labiau, kad Jedinstvo šalininkų nuomone, patys lietuviai dažnai nepaiso Kremliaus nurodymų. Ne tik vietos rusai, bet ir centro žinybos yra pasiryžusios vartoti ekonomines priemones „nepaklusniems“ pabaltiečiams sudrausminti. Centrinės Maskvos ministerijos jau dabar riboja kai kurių svarbių žaliavų tiekimą į Lietuvą. Kalbama apie galimą ekonominę blokadą ir todėl reikalą sukurti bendrą Pabaltijo rinką.

Tautinė nesantaika kelia dar daugiau

rūpesčių. Kuo daugiau nesantaikos, tuo darosi labiau įtikimi tie, kurie aiškina, kad be stipraus centro ir tvirtos rankos negalima užtikrinti rimties ir tvarkos. Kuo daugiau reikalaujama steigti tautinių rajonų, tuo labiau sumenkinamas Lietuvos nepriklausomybės siekimas. Sukuriama regimybė, kad visą Lietuvą apėmė kažkokia neracionali atsiskyrimo manija ir anarchijos dvasia. Lietuva nori atsiskirti nuo Sąjungos, Vilniaus ir Šalčininkų rajonai nuo Lietuvos. Trūksta tik to, kad koks nors miesto rajonas pareikalautų autonomijos nuo miesto. Jei miesto kvartalas neturi pagrindo atsiskirti nuo miesto ir negalima perdėm rimtai traktuoti lenkų autonomijos siekimų, tai nepriklausomybės priešai gali reikalauti, kad panašiai būtų atmeti ir Lietuvos reikalavimai. Drama dar nepasibaigė, bet Maskva šį tą laimėjo. Ji sugebėjo Lietuvoje sukurti panašias problemas, kurios paplitusios visoje Tarybų Sąjungoje. Sąjūdis mažiau dėmesio gali skirti nepriklausomybės atgavimui, nes turi rūpintis tautinės nesantaikos ir ūkio suirutės pasekmėmis. Pirmą kartą per metus viešąją respublikos dienotvarkę nustato Lietuvos laisvės priešai.

1989.IX.20

Kęstutis Girnius

Skaitytojų laiškai, jų mintys, nuomonės, pasisakymai dėl spausdintų straipsnių ir įvairūs pageidavimai redaktoriaus yra visada laukiami. Tai yra tiesioginis ryšys tarp skaitytojų ir redaktoriaus. Rašykite!

SKAITYTOJŲ ŽODIS

Gorbačiovas, KGB ir ateizmas

Dėkoju už žurnalo „Į Laisvę“ Nr. 105. Žurnalas man įdomus, ir, nežiūrint užimtumo, visada perskaitau nuo pirmos iki paskutinės raidės. Dažnai randu staigmenų, o kartais dėl žurnale išreikštų minčių turiu savo nuomonę.

Pavyzdžiui, dėl Gorbačiovo reformų. Jos pradėtos tikrai ne „Vakarų laisvės jėgos“ itakoje, kaip rašote vedamajame. Tiesiog po Stalino mirties komunistų partija palaipsniui atleidinėjo vadžias, kiekvienas naujas valdovas darė žingsnį pirmyn, norėdamas įsisteikti liaudžiai, ir įsitvirtinti valdžioje.

Gorbačiovas nebuvo išrinktas demokratiškai būdu. Įsitvirtinti valdžioje jam reikėjo save parodyti dar didesniu reformatorium, žengti dar vieną žingsnį pirmyn. Jis įvedė seniai reikalaujamą „glasnost“, kas atrišo burnas. Ir čia visa šalis sujudo, iš visų pusių pasigirdo reikalavimai. Sibiras pareiškė, kad jų dujos, kaip iš pavergtos kolonijos, paroduodamos Vakarų Europai, tuo metu, kai tikrieji tų gamtos turtų šeimininkai patys jomis negali naudotis, vargsta. Sutraškėjo Maskvos diktatūra ir kitose respublikose, pradedant Vidurine Azija, baigiant Moldavija, Kaukazu ar Ukraina.

Mums rūpi Lietuva, ir iškovojojimai tikrai nuostabūs. Juk už trispalvę, Vytį ar himną KGB veždavo į Sibirą ar Gulago salyną. Dėl KGB, tai negirdėjau, kad to baisaus „komiteto“ veiklą kas nors būtų apribojęs. Pakeitė pirmininką, pakalbėjo, bet, kiek girdėjau, kadru ne tik nesumažino, o dar pridėjo. Mano nuomone, Maskva per KGB turi labai gerą informaciją apie vidinius Lietuvos

reikalus, padėtį ir nuotaikas, ir dėl to, masių spaudžiama, nusileido, net pradėjo „remti“ tautinį judėjimą, atseit, reikia vesti teisingą nacionalinę politiką, gerbti mažas tautas, o rusams, suvažiuosiuos į Pabaltijį, liepia prisitaikyti, išmokti kalbą ir neiti į konfliktus su vietiniais gyventojais. Kas su tuo nesutinka, Maskva rekomenduoja išvažiuoti. Kai kas, iš tikrųjų, išvažiavo atgal į Rusiją.

Nenorėčiau sutikti su profesoriaus Kuzmicko tvirtinimu, kad ateizmas atvedė į hedonizmą. Buvo ir laisvojoje Lietuvoje ateistų, tačiau neteko girdėti, kad jie buvo pakrikusios moralės. Mano manymu, hedonizmas Tarybų Sąjungoje kilo iš komunistų išsigimimo, idealų nebuvimo. Gavę neribotą valdžią, žinodami, esą nenubaudžiami, vadovaujantys komunistai vogė, plešė ir sukčiavo. Na, o ištvirkavimas lydi visus nusikaltimus. Ateizmas galėjo prisidėti prie pilno išsigimimo, bet nebuvo pagrindinė priežastis.

Gyd. A. Zaksienė,
Virš. Nazaretas, Izraelis.

Gera apybraiža apie prof. Žymantą

Puiki ir išsami Vytauto Dambravos („Į Laisvę“ Nr. 104 ir 105), apybraiža apie a. a. prof. Stasį Žakevičių-Žymantą — akademiką, politiką ir rezistentą. Su dėmesiu perskaičiau, o mano mintys skriejo į praeitį, į Vilnių, kur pažintis su prof. Žymantu užsimezgė, talkinant laikinaj Vilniaus administracijoje, kurią prof. Stasys Žakevičius suorganizavo ir jai vadovavo. Išvijus rusus iš Vilniaus ir prieš ateinant vokiečiams, buvo skiriami patikimi lietuviai pradinei admi-

Pasisakymai

DĖL POLITINĖS VEIKLOS PROGRAMOS

Praeitame „Į Laisvę“ numeryje buvo išspausdinta „Politinės veiklos išeivijoje programa atsakymui į įvykius Lietuvoje“. Redakcija prašė ir žurnalo skaitytojus įsijungti į šios programos svarstymą. Šiam numeriui gavome keletą pasisakymų, kuriuos čia ir spausdiname. Lauksime jų daugiau.

Politinės programos klausimais

Lietuviai kaip paprastai vėluoja. Lietuvoje „įvykiai“ vyksta jau daugiau kaip metai, bet mūsų veiksniai dar atrodo, nesutaria nuo ko pradėti veikti, tad ką jau bekalbėti apie darbą. Vliskas ilgai terliojosi su Klimaičiu, o JAV Krašto valdyba, parinkusi kiek lėšų Lietuvos istorijai, lyg neturėdama ką veikti, ar ką kitą įgalioti, pati rūpinosi „Ratilio“ koncertais. Kaip atrodo, visi užsiėmę įvairiausiais darbais, ir nebėra kam rūpintis Lietuvos nepriklausomybe.

Taip veikiant ir programos projektas jau yra pasenęs, nes „įvykiai“ pralenkė patį projektą. Nežinau, ar sugebėsime paskubėti ir patys susitvarkyti.

Vladas Palubinskas

Socialiniai ir ekonominiai klausimai

Kvietimas įsijungti į „Politinės veiklos išeivijoje programos“ svarstymą sukėlė kelias mintis, kuriomis noriu papsidalinti.

Bendrai toks projektas yra labai būtinas ir jį reiktų dažnai peržiūrėti ir papildyti. Tačiau aš pasigendu konkretnių planų paskubinti socialines bei ekonomines reformas Lietuvoje ir randu jį per daug akcento politinei veiklai išeivijoje. Reikia prisipažinti, kad išeivijos politinė veikla yra davusi labai menkus rezultatus. Politinės konferencijos, kongreso rezoliucijos, vizitai Valstybės Departamente ir mūsų pačių lankstymaisi politikieriams jokių stebuklų neiššaukė.

nistracijai, iki bus atstatyti ryšiai su Kaune sudaryta Lietuvos vyriausybė.

Vyt. Dambrovos straipsnyje praeities tylios draugystės prisiminimai atskleidžia Stasio Žymanto pasišventimą ir idealizmą nenuilstamoje kovoje dėl Lietuvos laisvės. St. Žymanto balsas nebuvo vien tyruose šauksmas. Išeivijoje Fronto bičiulių sąjūdis labai vertino St. Žymanto politines žinias bei patirtį

ir jį laikė sau artimu bičiuliu. Los Angeles Fronto bičiuliai kiekvienais metais Politinių studijų savaitgaliais, mišių maldose už žuvusius laisvės kovotojus-partizanus ir mirusius Los Angeles Fronto bičiulius, visada prisimena ir prof. St. Žymantą.

Mano trumpalaikė pažintis Vilniuje su prof. St. Žymantu liko atmintina. Pažintį atnaujinau Amerikoje, atsikėlus į

Tik kai Lietuva pati sujudo, tai visas laisvas pasaulis staiga atkreipė dėmesį ir vėl „surado“ Lietuvą. Ir dabar ginčytis išėivijoje, ką daugiau remti — Sąjūdį, Laisvės Lygą ar kokią kitą partiją, yra nesąmonė. Tauta pati išspręs tuos klausimus.

Kalbant apie konkrečią paramą laisvės siekiančiom tautom, š. m. gegužės 22 d. „Newsweek“ — „Wall Street Philanthropist“ rašė apie George Soros. Vengras, tapęs multi-miljonierium, iš savo „Quantum Fund“, bando paskubinti socialines reformas už geležinės uždangos. Prieš 5 metus Budapešte įsteigė „Soros Foundation“, kuri išleidžia 3.5 milijonų per metus remdama meną, bibliotekas, bažnyčias ir paskutiniu laiku nepriklausomas politines grupes, kuriom parūpina kompiuterius, kopijavimo mašinas ir pašalpa. Vien tik praeitais metais išleido virš 1 milijono siunčiant 800 mokslininkų ir specialistų studijoms į Angliją ir Ameriką. Praeitais metais įsteigė panašius fondus Kinijoje ir Lenkijoje, kur remia „Solidarity“. Dabar tikisi ir Maskvoje įsteigti panašų 4 milijonų fondą. Jei mes, lietuviai, tokių asmenybių neturime, tai ar mes nors bandome prie tokių fondų priėti?

Man atrodo, kad šiuo momentu yra labai svarbu Lietuvai sukurti stiprų ir nepriklausomą ekonominį pagrindą. O

tam įvykdyti reikia užsienio prekybos specialistų, gamybos organizatorių ir vedėjų, kokybės, reklamos bei prekybos specialistų. Didžiausias klausimas, kaip ir kur tuos specialistus paruošti. Vienas būdas — steigti mokyklas ir įvairius kursus Lietuvoje, kitas — norinčius to išmokyti siųsti į užsienį. Mano siūlymas būtų kreipti visas pastangas į finansavimą tokių projektų. Sukelėm stambią sumą Chicagoje Litanistinei Katedrai įsteigti — ką ji mums ir Lietuvai duoda? Nejaugi Lietuvoje trūksta lituanistų? Ar nebūtų tiksliau jos globoje plėsti stipendijų fondą tokiom studijom remti? Ką pagaliau mūsų užšaldyti Fondai galvoja? Kokio ženklo iš dangaus jie laukia, kad mūsų suaukotos aukos būtų panaudotos tėvynės naudai? Nežiūrint kiek posūkių Lietuvos laisvinimo kelias pareikalaus, paruoša tokių specialistų yra gyvybinis uždavinys Lietuvai.

Po I-ojo Pasaulinio karo Amerikos lietuviai rėmė besikuriančią Lietuvą, pirko ginklus ir siuntė pašalpa. Nemanau, kad mes rinktum aukas pirkti atominės bombas, nes visuomet plunksna buvo galingesnė už kardą. O šiais laikais ir pramonė bei prekyba yra galingesnė už karo pajėgas. Geras pavyzdys yra Japonija.

Vytas Petrulis

Los Angeles. Širdyje gailejaus, kad St. Žymantas turėjo sunkiai fiziniu darbu pelnytis kasdieninę duoną. Tas jį labai slėgė. Buvo nepaprastai miela su St. Žymantu savaitgalių kultūriniuose suėjimuose pabūvoti. Gėrėjaisi St. Žymanto politinėm diskusijom ir džentelmeniškumu oponentams. Tikiu, kad daugelis iš mūsų esame dėkingi Vytautui Dambrovai už dėmesį, pagarbą ir išsa-

mią apybraižą šviesiam prof. Stasio Žymanto atminimui.

Edm. Arbas

Artimieji tikslai

Drašiųjų lietuvių perplaukimas per Atlantą mažais laiveliais nurodė į „Tilto“ reikalą tarp Lietuvos ir USA. Dabar kelionėmis į Lietuvą rūpinasi tie, kurie

keliauja. Nėra jokios „Lietuvos susieki-
mo bendrovės“, kuri rūpintųsi visomis
kelionėmis, keleviais, pervežimu siun-
tinių, daiktų, ir automobilių. Fronto
valdybai linkėčiau, kad ji taptų to „Til-
to“ architektu ir atrama.

A. Vigras

Viena kalba

28-nių leidinių pavadinimai, parodyti
praėjo „I L“ numerio 43 psl., atrodo,
siekia vienos kalbos žmogiškumo kryp-
tyje.

„Kalbėkime kalba, kuria viens kitą vėl
suprasme“ — Bernardas Brazdžionis 59
psl. poetiškai pritaria kardinolo Sladke-
vičiaus pranašingiems žodžiams.

Nors išsireiškimas ne naujas, bet
šioms dienoms labai reikšmingas, nes
tartas kantriai tremtį kentėjusio. Duok
Dieve, kad įvairių sričių „administrato-
riai“ minties išsipildymo nesusiulpintų.

A. Valiuškis

Išėivija — tautos garsiakalbis

Pagirtini rimto dėmesio verti Nr. 105
vedamieji, gan šaltai svarstą Sovietijos
ir Lietuvos įvykių kaleidoskopą. Z.
Prūso laiškas kelia ištisu straipsnių ver-
tus klausimus. Dėmesį patraukia gal
todėl, kad ir pats esu patyręs sunkumų
siūlant išėivijai tapti tautos šauksmo
„garsiakalbiu“. Gaila, vienok atrodo,
jog ir jo patirtis rodo, kad laiškų rašymo
„amerikiečių laikraščio redakcijai“
sirtyje išėivijos inteligentai yra tapę
apgailėtiniais beraščiais.

Stebina tai, kad įsidėjote intelektualio
bailio anoniminių laišką, lyg jame
tikrai būtų „medžiagos tolimesniems
svarstymams“. Anonimas keistai gina
„išibėgėjusias programas su baliais ir
koncertais“. Juk dėl to laisvės kovos
uodas nerastų vietos net snapui įkišti
vietovių „kultūrinės veiklos“ kalendo-

riuje. Jis giria estus už „reklamą ame-
rikiečių spaudoje“. Tačiau jie turėjo
išleisti tam daug pinigų tik todėl, kad,
kaip ir mes, neturi plataus ir veiksnų
remiamo laiškų rašymo tinklo. Svetimo-
je spaudoje plačiai panaudojant 25c
pašto ženklus galima atsiekti paramos
laisvės bylai daug daugiau, negu bet ko-
kiu vienu brangiai perkamu skelbimu,
kurs tuo pačiu paremia dažniausiai
mums nedraugišką spaudą.

Įsidėmetinas A. Vyčio rašinys apie L.
L. Lygą. Tai suveda krūvon vilniečio L.
L.-as rašyto vedamojo mintį — „Idealų
sirtyje kompromisų būti negali“ su
tuomi, kad be kompromisų už nepri-
klausomybę pasisakančius L. L. L. žmo-
nes okupanto vyriausybė pravardžiuo-
ja „ekstremistų grupelėmis“. Blogiau-
sia, kad prieš „ekstremistus“ propa-
gandos nuotaikos, atrodo, veikia kai ką
ir išėivijoje.

Vilius Bražėnas

Ar neperdaug?

Praplyšus geležinei uždangai, prasi-
dėjo tarpusavio ryšiai ir bendravimas.
Dar iki nepriklausomybės tolimas ke-
lias, o jau paramos renkame tūkstan-
čiais. Negaila paremti savo brolių ar sesę,
bet nereikia duoti valdžiai, kuri dar
nenuėmė okupanto retežių ir vis dar
kontroliuoja: vienus lyg į kalėjimą
įsileidžia, kitus — ne. Žinoma, daug jau
mūsų padaryta: paremtas istorijos išlei-
dimas, sušelpți sąjūdžiai ir organizaci-
jos, net ir Kultūros fondas, kuris pri-
klauso nuo Maskvos. Aukų, aukų ir dar
kartą aukų prašoma iš viso pasaulio lie-
tuvinių. Bet mes daugumoje seneliai,
pensijos nedidelės, tai iš kur visiems
paimti? Negalime pamiršti juk ir savų
reikalų: reikia aukų ir dainų šventėms,
mokykloms, įvairiems fondams. Tad
pagalvokime prieš skirdami aukas.

B. Balys

Lietuvos pogrindis ir

MOLOTOVO-RIBBENTROPO SLAPTIEJI PROTOKOLAI

ISTORINĖ APŽVALGA

VYTAUTAS SKUODIS

Šiandieną Lietuvoje turbūt nėra žmogaus, kuris nežinotų kas buvo tie nelemti slaptieji protokolai, kuriuos 1939 metais Maskvoje pasirašė TSRS ir Vokietijos užsienio reikalų ministrai Molotovas bei Ribbentropas ir nuo kurių prasidėjo naujas ciklas visų mūsų tautos nelaimių, besitęsiančių jau visą pusšimtį metų.

Dabar dideliu laimėjimu reikia laikyti tai, kad Sovietų Sąjungos vyriausybė jau nebeneigia fakto, kad 1939 metais jos pirmtakai ir tuometiniai Vokietijos valdovai slapto suokalbio pasekmėje pasidalijo laisvus Rytų Europos kraštus, įjungdami juos į savo politinių interesų sferas. Tačiau dabartinė TSRS valdžia ir toliau tebekartoja melą, kad Lietuva, Latvija ir Estija pačios pasiprašė būti prijungtos prie TSRS. Žiūrint iš šalies, tas melas dabar atrodo dar keistesnis ir kvailesnis. Juk visas pasaulis dabar žino, kad tas

„pasiprašymas“ įvyko po to, kada į Pabaltijo kraštus buvo įvesta daugiau kaip pusė milijono Raudonosios armijos kareivių. Kaip tas „pasiprašymas“ įvyko, dabar nesunku parodyti ir įrodyti ir dokumentaliai.

Nežinau, kada išėivijoje buvo sužinota apie Molotovo-Ribbentropo pasirašytus slaptuosius protokolus ir susipažinta su jų turiniu. Lietuvoje iki 1975 metų apie tuos protokolus tikriausiai niekas nežinojo. Veikiant pogrindyje ir skaitant beveik visą Lietuvos pogrindžio spaudą, taip pat palaikant plačius konfidencialius ryšius, iki 1975 metų rudens man niekur neteko girdėti apie Molotovo-Ribbentropo slaptus protokolus, kurie apsprendė Lietuvos prijungimą prie TSRS jau 1939 metais.

Lietuvoje nedaug kas žinojo ir Sovietų Sąjungos ultimatumo, pareikšto Lietuvos vyriausybei 1940

birželio 14 dieną, turinį. Po jo paskelbimo jau sekančią dieną Lietuva buvo okupuota. Vyresnieji kalbėjo, kad 1939 metais, Vilniaus kraštą sugrąžinus Lietuvai, joje įsteigtos sovietų karinės bazės reišė Lietuvos nepriklausomybės sauleleidį: „Vilnius mūsų, o mes rusų“, — kartojo žmonės sunerimę.

Lietuvos pagrindžio spaudoje pirmoji užuomina apie slaptuosius protokolus pasirodė 1975 metų spalio mėnesi, atgaivintos „Aušros“ pirmajame numeryje. Pačiu pirmuoju straipsniu, pavadintu „Tarptautiniame tribunole“, buvo Jono Jurašo kalba, pasakyta 1975 spalio 17-19 dienomis Kopenhagoje įvykusiame Tarptautiniame akademiko Sacharovo vardo apklausinėjime apie žmogaus teisių pažeidimus Sovietų Sąjungoje. Tame tribunole Jonas Jurašas pasakė:

„Šiandien iš šitos katedros, kurios tiesos šauksmas, viliamės, nenutils tyruose, dera priminti, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybingumui kapas buvo iškasas jau 1939 m. rugpjūčio 23 d., kai slapta Ribbentropo-Molotovo sutartimi buvo sudarytas suokaltbis pasidalinti įtakos sferomis. Tuo pačiu buvo palaužta nepuolimo sutartis, kurią Tarybų Sąjunga pasirašė su Lietuva 1926 m. spalio 26 d. ir kuri popieriuje galiojo iki 1945 metų“¹.

Ši žinia buvo intriguojanti, tačiau tuo metu, atrodo, Lietuvoje niekas daugiau apie tą J. Jurašo paminėtą susitarimą nežinojo.

1976 metų žiemos pabaigoje, o gal jau prasidėjus pavasariui, į mano

rankas pateko skubiai ranka parašytas ir gerokai aprintas kelių puslapių tekstas, kurio turinys man padarė tokį įspūdį, tarytum iš giedro dangaus būtų trenkęs perkūnas. Tai buvo visi trys Sovietų Sąjungos ir Vokietijos slapto suokaltbio dokumentų tekstai: 1939 rugpjūčio 23, rugsėjo 28 ir 1941 sausio 10 protokolų nuorašai. Tiesiog buvo sunku patikėti, kad Stalinas ir Hitleris dėl laisvos Lietuvos derėjosi kaip turguje ir pagaliau dalį Suvalkijos iš Hitlerio atpirko už 7 su puse milijono aukso dolerių, kai tuo tarpu 1867 metais Amerika iš Rusijos caro nupirko visą Aliaską, kuri Amerikai atsiejė 300 tūkstančių dolerių pigiau.

Kadangi tą sensacingą rankraštį turėjau sugrąžinti sekančią dieną, teko jį skubiai perspausdinti, ignoruojant visas atsargumo priemones. Padariau, rodos, šešias ar aštuonias kopijas, kurias susegus gavosi nedidelės brošiūrėlės. Joms pavadinimą daviau „TSRS ir Vokietijos sandėris dėl Lietuvos“ ar panašiai. Tos brošiūros tuojau pat buvo išdalintos veiksmingiausiems pagrindžio rato „taškams“. Vienas egzempliorius buvo perduotas „kanalui“, kuris mane netiesiogiai rišo su „LKB Kronikos“ ir „Aušros“ leidejais.

Tokiu būdu išleistos brošiūros tekste, be minėtų trijų slaptų protokolų turinio buvo ir dokumentuoti komentarai, kurie rodė, jog tai yra konspektas veikalo, kurio autoriumi yra kažkoks A. Rejus. Teksto nuorodose buvo dažnai minima A. Rejaus pavardė ir jo veikalas, nenurodant tikslaus to veikalo pavadinimo.

mo, jo išleidimo metų ir vietos. Nuorodose tas literatūrinis šaltinis vadinosi: *A. Rejaus dokumentų rinkinys*. Buvo aišku, kad vertimas į lietuvių kalbą padarytas iš rusų kalbos.

Teksto nuorodose taip pat buvo minimas leidinys „Vokietijos užsienio reikalų ministerijos dokumentai“ VII tomas, išleistas Anglijoje.

1976 birželio 15 dieną, paminint Lietuvos okupacijos 36-sias metines, pasirodė pogrindžio „Aušros“ 3(43) numeris. Jame buvo atspausdintas Kęstučio Daugirdo slapyvardė pasirašytas platus ir kondensuotas vedamasis straipsnis, pavadinimu „Lietuvos nepriklausomybės netekimo istorinės aplinkybės“. Tame straipsnyje cituojama 1939 metų rugpjūčio 23 dienos slaptoji sutartis, atpasakojamas rugsėjo 28 d. papildomos sutarties turinys apie įtakos sferų ribų patikslinimą ir turinys 1941 m. sausio 10 dienos sandėrio su Vokietija dėl Suvalkijos dalies atpirkimo, kuri, pagal anksčiau susitarimus, turėjo atitekti Vokietijai, tačiau 1940 metais taip pat buvo užimta Sovietų Sąjungos kariuomenės².

Šitos prekybos svetimomis teritorijomis faktas buvo nurodytas ir Tautvydo pasirašytame laiške Lietuvos komunistų partijos CK skyriaus vedėjui J. Aničiui, kuris buvo atspausdintas ketvirtajame „Aušros“ numeryje, išleistame tais pačiais 1976 metais³.

Iš K. Daugirdo straipsnyje pateiktų nuorodų į A. Rejaus dokumentų rinkinį matyti, jog to straipsnio autorius panaudojo tą patį rankraštį,

iš kurio buvo paruošta aukščiau minėta brošiūra, arba gal buvo panaudota ir pastaroji.

Molotovo-Ribbentropo pakta paminėjo ir Jurgis Vaidvilas savo straipsnyje „Vaidrodis ar snukis kreivas?“, kuris pro mane praėjo „tranzitu“ ir pateko „Aušros“ šeštąjį numerį, pasirodžiusį 1977 metų gegužės 12 dieną⁴.

1978 lapkričio 16 dieną Lietuvos Helsinkio grupės narys kun. Karolis Garuckas parašė pareiškimą LKP CK sekretoriui P. Griškevičiui, LTSR respublikiniam prokurorui ir laikraščio „Tiesa“ vyr. redaktoriui, gindamas nuteistą Helsinkio grupės narį Viktorą Petkų nuo šmeižtų lietuviškoje sovietinėje spaudoje. Tame pareiškime, kuris buvo atspausdintas 1978 gruodžio mėn. išleistame keturioliktame „Aušros“ numeryje, taip pat buvo priminti ir slaptieji Molotovo-Ribbentropo susitarimai dėl Lietuvos likimo⁵.

Tame pačiame 14-jame „Aušros“ numeryje Molotovo-Ribbentropo slaptuosius protokolus paminėjo *Lituanus*, savo straipsnyje „Prekyba tautomis“⁶.

1979 metų vasario mėn. išleistame 15-jame „Aušros“ numeryje tuos protokolus paminė J. Medvėgalis savo straipsnyje „Gėdingiausias Tarybų Sąjungos karas“, kuris buvo skirtas karo su Suomija 40-ties metų sukakčiai prisiminti⁷.

Baigiantis 1977 metams, o gal jau 1978 metų pradžioje, gavau 1941-jų metų tremtinio Alfonso Andriukaičio veikalo „Bausmė be nusikaltimo“ rankraštį, su prašymu surasti būdą jį perspausdinti ir padauginti

*Vienas iš Tremtinių sąjungos mitingų šių vasarą.
Fone matyti dail. Kęstučio Balčikonio Vytis.*

rašomąja mašinėle. Ši didoką rankraščių sudarė dvi, tarp savęs neturinčios organinio ryšio dalys, tačiau abi nepaprastai vertingos. Paties Alfonso Andriukaičio prisiminimai sudarė II-ją to veikalo dalį, kuri buvo pavadinta „Pasmerktieji“. Pirmojoje dalyje — „Parduotoji Lietuva“, buvo patalpintas didelis pluoštas dokumentų, kurie lietė Pabaltijo kraštų ir Lenkijos padalinimą. Tai buvo Hitlerio ir Stalino telegramų, Molotovo ir Ribbentropo susirašinėjimų tekstai, TSRS ir Vokietijos sudarytų sutarčių ir slaptų protokolų tekstai, bendri pareiškimai, TSRS spaudos atgarsiai dėl sutarties ir apie draugystę su Vokietija ir kt.

Atrodo, kad šią dokumentinę dalį paruošė ne pats atsiminimų autorius, tačiau joje buvo jo paties daug aštrių pastabų ir replikų, o kai kuriuos faktus interpretuojant buvo padaryta ir klaidų. Tą dalį Alfonsas Andriukaitis į savo atsiminimus įjungė kaip dokumentuotą įvadą, kad parodytų pirmines 1941-ųjų metų tremtinių tragiško likimo priežastis.

Alfonso Andriukaičio rankraštį, prieš spausdinant, reikėjo redaguoti ir kalbiniu ir stilistiniu atžvilgiais. Teko surasti redaktorių. Iš pirmosios — dokumentinės dalies teko išimti jo paties pastabas, kurios kartojosi ir silpnino dokumentų kategoriškumą išpūdį. Redaktoriui nemažai teko padirbėti ir su autoriaus

autentiškų atsiminimų dalimi, suteikiant jai literatūrinę formą, tačiau nenutolstant nuo autoriaus pasakojimo stiliaus, paliekant visas aprašytas detales. Daug laiko praėjo, kol buvo surasta galimybė tą vertingą veikalą perspausdinti, kopijavimo popieriaus pagalba padarant 6 egzempliorius, o po to — kol buvo surastas patikimas knygrišys.

Tokiu būdu išleista ši knyga pagrindyje 1979 metų pradžioje pradėjo plisti kaip atgaivinto „Lietuvių archyvo“, leisto vokiečių okupacijos metais, I(VI) tomo sudėtinė dalis. Tą tomą išleido „Lietuvos istorijos fondas“, kurio planuose buvo tremtinių ir kalinių atsiminimų bei įvairios kitos dokumentinės medžiagos skelbimas tolesniuose pagrindžio „Lietuvių archyvo“ tomuose. Deja, prasidėję areštai sutrukdė tuos planus įgyvendinti.

Visiems, į kurių rankas patekdavo Alfonso Andriukaičio knyga, ji darė nepaprastai stiprų įspūdį. Savo informatyvumu ir reikšmingumu abi šio veikalo dalys buvo lygiavertės.

Pirmieji šios knygos egzemplioriai toliau buvo dauginami įvairiais būdais. Vėliau atsirado egzemplioriai, išjungti iš „Lietuvių archyvo“, kaip atskira knyga su nauju ir plačiu įvadu.

Kai 1979 lapkričio mėn. kratos metu pas Tatjaną Velikanovą Maskvoje buvo atrastas aukščiau minėtas „Lietuvių archyvo“ tomas su Alfonso Andriukaičio veikalu, Lietuvoje šiam leidiniui buvo užvesta byla.

1980 metų sausio 29 vakare Kau-
no geležinkelio stotyje buvo suim-
tas Kaišiadorių katedros vargoni-
ninkas Anastazas Janulis. Jo lagami-
ne KGB valdininkai rado 25 eg-
zempliorius „Lietuvių archyvo“
I(VI) tomo, kurie buvo pagaminti
elektrografiniu būdu. Sekančią die-
ną jie, padarę kratą pas Birštone gy-
venantį Povilą Bužą, surado ir
primityvios gamybos elektrografinį
aparata, kuriuo tas leidinys buvo
padaugintas.

Nors Tatjana Velikanova Mask-
voje, Anastazas Janulis ir Povilas
Buzas Lietuvoje buvo pirmosios
šios knygos platinimo aukos, tačiau
tos knygos dėka garsas apie slap-
tuosius Molotovo-Ribbentropo su-
sitarimus Lietuvoje ėmė sparčiai
plisti. To garso plitimui labai
pasitarnavo 1978 metais pogrindyje
susikūrusi organizacija, kuri
pasivadino *Lietuvos Laisvės Lyga*.

Lietuvos Laisvės Lygos pirmojoje
deklaracijoje, paskelbtoje 1978
metų birželio 15 dieną, dar nėra jo-
kios užuominos apie slaptuosius
Stalino ir Hitlerio susitarimus Lie-
tuvos klausimu⁸.

1979 metų rugpjūčio 3 Lietuvos
Laisvės Lyga paskelbė labai platų
moralinį ultimatumą TSRS vyriausy-
bei. Tame ultimatumė buvo iš-
dėstytos Lietuvos išsivadavimo iš
Rusijos imperijos, nepriklausomos
Lietuvos valstybės susikūrimo ir tos
nepriklausomybės praradimo aplin-
kybės. Šį kreipimąsi pasirašiusieji,
keldami savo reikalavimus Sovietų
Sąjungos vyriausybei, jau pagrindi-
nai rėmėsi Molotovo-Ribbentropo

slaptaisiais protokolais. Prie šio
moralinio ultimatumo buvo taip pat
nemažas priedas — iš Alfonso And-
riukaičio knygos paimta pirmoji
dalis, — kuri šiame priede buvo pa-
vadinta: „Hitlerio ir Stalino suokal-
bio dokumentai“. Visa tai buvo pa-
skelbta 1979 rugpjūčio mėnesį pa-
sirodžiusiame „Aušros“ 17-me nu-
meryje⁹.

Tuo pačiu metu Hitlerio ir Stalino
suokalbio dokumentų rinkinys bu-
vo pradėtas skelbti ir pogrindžio
žurnale „Alma Mater“, su atitinkamu
Andriaus Vientauto įvadininiu
straipsniu „Ketvirtasis padalijimas“
ir „Pabaigos žodžiu“^{10, 11}.

1979 rugpjūčio 23 d. Lietuvos
Laisvės Lyga paskelbė kreipimąsi į
Jungtinių Tautų XXXIV Generalinės
asamblėjos sesijos specialų komite-
tą, svarstantį klausimus, kaip vyks-
ta „Deklaracijos dėl nepriklausomy-
ybės suteikimo kolonijinėms ša-
lims ir tautoms“ įgyvendinimas.
Kreipimosi pradžioje buvo paminėti
slapto TSRS ir Vokietijos suokalbio
dokumentai ir buvo pridėtas aukš-
čiau minėtas „Moralinis ultimatu-
mas TSRS vyriausybei“ su jo svar-
biu priedu¹².

Pogrindžio žurnalo „Perspekty-
vos“ 14-me numeryje, kuris pasiro-
dė 1979 rugpjūčio mėnesį, pirma-
jame puslapyje buvo paskelbtas
Marto Niklaus pareiškimas TSRS
Aukščiausios Tarybos prezidiumui,
kuriame remdamasis Molotovo-
Ribbentropo slaptaisiais protoko-
lais, siūlo Sovietų Sąjungos ir abiejų
Vokietijų vyriausybėms:

„1) plačiai spaudoje paskelbti pilną 1939 m. rugpjūčio 23 d. pakto tekstą drauge su jo papildomu slaptu protokolu apie įtakos sferas Europoje;

2) paskelbti tą paktą nusikaltimu ir neteisėtu suokalbiu;

3) atsisakyti nuo jo visiškai;

4) pilnai likviduoti šio pakto vis dar Europoje egzistuojančias pasekmes...“¹³.

Po poros mėnesių — spalį, ši Marto Niklaus pareiškimą atspausdino ir „Aušra“, savo 18-jame numeryje¹⁴.

Martas Niklus pareiškimą parašė ir adresatui išsiuntė 1979 liepos 18 iš Maskvos. Šis taurus Estijos patriotas seniai palaikė glaudžius ryšius su Lietuvos disidentais. Galimas dalykas, jog iš jų ir sužinojo apie Molotovo-Ribbentropo slaptuosius protokolus. Galima manyti, kad Marto Niklaus drąsus ir atviras pareiškimas Sovietų Sąjungos vyriausybei, buvo vienas iš paskatinių po mėnesio, t.y. rugpjūčio 23 dieną, paskelbti pirmą bendrą pabaltiečių kreipimąsi, adresuotą TSRS, VFR, VDR vyriausybėms, Atlanto chartą pasirašiusių vyriausybėms ir Jungtinių Tautų organizacijos Generaliniam sekretoriui Kurtui Waldheimui.

Ši kreipimąsi pasirašė 46 asmenys, iš kurių 3 estai (Martas Niklus nedalyvavo), 6 latviai, visi kiti — lietuviai. Tarp pastarųjų buvo Alfonsas Andriukaitis, Vytautas Bogušis, Petras Cidzikas, Mečislovas Jurevičius, Jadvyga Petkevičienė, Jonas Petkevičius, Julius Sasnauskas, Al-

girdas Statkevičius, Vladas Šakalys, Antanas Terleckas, Jonas Volungevičius ir daug kitų. Kreipimuisi savo parašais pritarė ir 11 rusų disidentų, kurių tarpe buvo ir akademikas Andriejus Sacharovas. Kreipimesi buvo rašoma:

„Mes kreipiamės:

— į TSRS vyriausybę, prašydami paskelbti pilną Molotovo-Ribbentropo pakto tekstą ir visus papildomus slaptus protokolus, esančius prie jo (...) Taip pat prašome paskelbti Molotovo-Ribbentropo paktą negaliojančiu nuo jo pasirašymo dienos;

— į VFR ir VDR vyriausybes, prašydami viešai paskelbti Molotovo-Ribbentropo paktą negaliojančiu nuo jo pasirašymo dienos ir padėti TSRS vyriausybei likviduoti minėto pakto pasekmes — išvesti svetimą kariuomenę iš Pabaltijo (...);

— į valstybių, pasirašiusių Atlanto Chartą, vyriausybes, prašydami, kad jos iš moralinių pozicijų ryžtingai pasmerktų Molotovo-Ribbentropo paktą ir jo pasekmes (...);

— į SNO Generalinį sekretorių, primindami, kad ši tarptautinė organizacija perėmė Tautų Lygos teises, kurios narėmis iki „specialių priemonių“ įvykdymo buvo Estija, Latvija ir Lietuva. Todėl Jūs esate juridškai atsakingi už šių šalių likimą.

Mes prašome artimiausioje SNO Asamblėjos sesijoje iškelti klausimą dėl Molotovo-Ribbentropo pakto pasekmių likvidavimo (...)“

Ši kreipimąsi 1979 spalio mėnesį

atspausdino „Aušra“ 18-me numeryje¹⁵.

Po aukščiau paminėtų ir istoriniais tapusių dokumentų pagarsinimo, visuose Pabaltijo kraštuose prasidėjo masinės kratos ir areštai. Buvo sudaryta daugybė politinių bylų už „antitarybinę agitaciją ir propagandą, turint tikslą susilpninti Sovietų Sąjungą ir jos visuomeninę santvarką“.

Tačiau, nežiūrint labai sustiprėjusių represijų, Lietuvos pagrindžio spaudoje ir toliau buvo primenami slaptieji Molotovo-Ribbentropo protokolai. Vien tik „Aušroje“ 1980-1982 metais jie buvo paminėti ne mažiau kaip dešimtyje straipsnių.

Deja, užsienio radijo laidos, lietuvių kalba transliuojamos į Lietuvą, Molotovo-Ribbentropo slaptų protokolų ir atitinkamos jų interpretacijos Lietuvoje neišgarsino. Ir šiaip „Amerikos Balso“ lietuviškosios radijo laidos Lietuvoje pastoviai kėlė nepasitenkinimą dėl to, kad jose mažai būdavo Lietuvai aktualių žinių.

„Aušros“ 29(69) numeryje, kuris pogrindyje pasirodė 1981 metų gruodžio mėnesį, skyrelyje „Lietuvos istorijos puslapiai“ buvo atspausdintas bendras Lietuvos Aktyvistų Fronto ir Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto 1944 m. gegužės 15 d. nutarimas, kurio pradžioje rašoma:

„Nuo 1939 metų, t.y. nuo pasidalinimo įtakos sferomis su hitlerine Vokietija (1939.VIII.26. Molotovo-Ribbentropo sutartis),

TSRS vyriausybė pradėjo grubiai kištis į Lietuvos respublikos vidaus reikalus, pažeisdama tuo tarptautinę teisę (...)“¹⁶.

Šis dokumentas, po 37 metų nežinia iš kur ir kaip patekęs į pagrindžio „Aušra“, rodo, kad jau 1944 metais, prieš antrą kartą Lietuvą užimant sovietams, Molotovo-Ribbentropo slapti protokolai arba susitarimai, kai kam nebebuvo paslaptis. Tačiau tik po 30 metų ta žinia apie slaptą laisvų Pabaltijo kraštų pasidalinimą pradėjo plisti po visą Lietuvą.

Šiandien, minint to slaptą ir banditiško Stalino ir Hitlerio suokalbio 50-metį, Lietuvoje visi žino Molotovo-Ribbentropo pasirašytų slaptų protokolų turinį. Prie jo išgarsinimo labai daug prisidėjo dabar atvirai veikianti Lietuvos Laisvės Lyga, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, visa eilė atsiradusių neformalių organizacijų ir Sąjūdžio bei tų neformalių organizacijų atvirai platinama spauda. Prie šios labai svarbios ir reikšmingos propagandos dar daug prisideda ir oficialioji sovietinė lietuviškoji spauda, kuri nuo 1988 metų pabaigos labai pasikeitė į gerąją pusę. Joje buvo atspausdinti net Molotovo-Ribbentropo slaptų protokolų tekstai. Juos pasmerkė daugelis Lietuvos valdinių organizacijų ir Lietuvos TSR vyriausybė savo 1989 gegužės 18 dienos deklaracijoje, kuria buvo paskelbtas Lietuvos TSR valstybinis suverenitetas. Molotovo-Ribbentropo slaptuosius protokolus savo pasisakymuose dabar smerkia ir kai kurie

Ant sienų iškabinti plakatai Klaipėdos Demokratijos aikštėje 1989 liepos mėnesį. Nuotr. Vilijus Smalinskaitės.

Lietuvos komunistų partijos centro komiteto vadovaujantys asmenys.

Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba sudarė vyriausybinių komisiją, kuri tyrė 1939 metų Vokietijos ir TSRS sutartis. Toji komisija baigusi darbą, savo išvadas paskelbė Lietuvos oficialioje spaudoje. Jų pabaigoje sakoma:

„1939-1941 metų Vokietijos-TSRS neteisėtų susitarimų realizavimas yra tarptautinis nusikaltimas, kurio pasekmių likvidavimas nėra vien tik TSRS vidaus, bet ir Europos bei viso pasaulio valstybių bendrijos reikalas. Jis turi būti išspręstas visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų ir normų pagrindu, pirmiausia — tiesiogiai atsakingų už jį valstybių ar jų tautų perėmėjų iniciatyva.

8. Liaudies seimo 1940 metų liepos 21 dienos „Lietuvos įstojimo į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos sudėtį deklaracija“ ir TSRS Aukščiausios Tarybos 1940 metų rugpjūčio 3 dienos „Lietu-

vos Tarybų Socialistinės Respublikos priėmimo į Tarybų Socialistinės Respublikų Sąjungą įstatymas“ yra neteisėti“¹⁷.

Estijos Liaudies Frontas paruošė bendrą trijų Pabaltijo pavergtų tautų pareiškimą Molotovo-Ribbentropo pakto 50 metų sukakties paminėjimo proga. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio seimas, susirinkęs 1989 metų rugpjūčio 23 dieną Vilniuje, šį pareiškimą patvirtino. Tame pareiškime rašoma:

„Todėl mes, trys Baltijos tautos kreipiamės šiandien, šio sandėrio penkiasdešimtmečio dieną, į Europos ir viso pasaulio visuomenę, būdamas giliai įsitikinę, kad demokratinė dauguma išsaugojo moralinį ryžtą, teisingumo jausmą ir norą tarti kartu su mumis: nusikalstamas Hitlerio-Stalino paktas turi būti anuliuotas! Hitlerio-Stalino pakto ir slaptų protokolų esmė glūdi imperialistiniame įtakos sferų tarp dviejų di-

džiųjų valstybių pasidalinime. Šiuo nusikalstamu sandėriu Tarybų Sąjunga vienašališkai sulaužė visas tarptautines sutartis, sudarytas su Pabaltijo respublikomis, pažeidė istorinę Pabaltijo tautų apsisprendimo teisę, pateikė Baltijos respublikoms grubius ultimatumus, okupavo jas savo skaitlingesne kariuomene, karinės okupacijos ir žiauraus politinio teroro sąlygomis įvykdė prievartinę jų aneksiją. Hitlerio-Stalino paktai bei slaptieji jų protokolai, tebegaliojantys ir šiandien, buvo ir lieka nukreipti prieš kitas valstybes, dar daugiau — buvo ir lieka nukreipti į jų suvereniteto bei nepriklausomybės sunaikinimą (...)

Hitlerio-Stalino paktas po senovei formuoja ir šiandieninę Europą, kadaise bendrą visiems mums. Tačiau mes įsitikinę, kad Europos visuomenė ir demokratinės jėgos Rytuose prisijungs prie Estijos, Latvijos ir Lietuvos reikalavimo anuliuoti šį paktą ir jo slapčius protokolus, kaip negaliojančius nuo pat pasirašymo ex tunc. Tik šiuo atveju Europa pagaliau išsilaisvins nuo paskutinių kolonijų — hitlerizmo-stalinizmo epochos palikimo, ir Pabaltijo tautos įgys galimybę tvarkyti savo likimą laisvo apsisprendimo pagrindu (...)¹⁸.

Taigi Lietuvos pagrindžio ir disidentų veikla nebuvo beprasmė. Juos supusiems skeptikams, bailiams ir didelio atsargumo politikos šalininkams bei apsidraudėliams nuo nemalonumų jie įrodė, jog kartais yra būtina ir įmanoma pūsti ir prieš vėją, rizikuojant viskuo. Pasi-

tvirtino ir lietuvių liaudies priežodžio — mažas akmuo didelį vežimą verčia, teisingumas.

LITERATŪRINIAI ŠALTINIAI

1. Aušra, I t., Čikaga, 1977, p. 11.
2. Ten pat, p. 89-91.
3. Ten pat, p. 160.
4. Aušra, II t., Čikaga, 1978, p. 30.
5. Aušra, III t., Čikaga, 1980, p. 147.
6. Ten pat, p. 163-164.
7. Ten pat, p. 224.
8. Ten pat, p. 47-50.
9. Aušra, IV t., Čikaga, 1981, p. 63-104.
10. Alma Mater, Nr. 3, Čikaga, 1984, p. 47-69.
11. Alma Mater, Nr. 4, Čikaga, 1985, p. 45-54.
12. Aušra, IV t., Čikaga, 1981, p. 117-118.
13. Perspektyvos, Nr. 14, Lietuva, 1979.
14. Aušra, IV t., Čikaga, 1981, p. 123-124.
15. Ten pat, p. 119-123.
16. Aušra, VI t., Čikaga, 1981, p. 153.
17. Valstybinės komisijos Vokietijos Sovietų Sąjungos susitarimams iš-tirti pranešimas. — Draugas, Nr. 168, 1989.VIII.29, p. 1.
18. Baltijos kelias. — Draugas, Nr. 167, 1989.VIII.26, p. 1.

Pastaba. Čia išvardintos pagrindžio „Aušros“ buvo perspausdintos ir išleistos Akademinės skautų leidyklos „Lietuva“. Tenka apgailestauti, kad tolesnis „Aušros“ perspausdinimas prie 1983 metais Lietuvoje išleisto „Aušros“ Nr. 36(76) sustojo. Labai gaila, kad ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės leistoje serijoje „Lietuvos pagrindžio spauda“, po 17-jo numerio tas svarbus ir labai reikalingas darbas taip pat nutrauktas.

SAJŪDŽIO IŠPAŽINIMAS

RIČARDAS MIKUTAVIČIUS

SAJŪDŽIO KILMĖS BRANDUOLYS

Pastovėjus prie fasadinių, euforija išpuoštų Sąjūdžio triumfo arkų, laikas pažvelgti į ši lietuvių tautos fenomeną ir iš kiemo pusės. Tik iš ten galima pažinti ir atidengti Sąjūdį, suvokti jo reikšmę tautai.

Sąjūdį jau pažįstame, gyvename jo idėjomis, dedame į jį viltis. Ši politinė, intelektualinė, kultūrinė bei dvasinė struktūra vis plačiau ir galingiau skleidžiasi žaibiškai besikeičiančiame mūsų gyvenime. Todėl įvairiai svarstoma ne tik apie jo ateitį, bet ir apie kilmę. Samprota-

vimų, išvadų apie tai apstu. Vieni tvirtina, kad Sąjūdis grynai politinis judėjimas, politinė jėga. Kitiems atrodo, kad Sąjūdis — ilgai slopintos, merdėjusios tautos saviraiškos staigus proveržis, užtvenkęs kelią atgal į visišką tautinę pražūtį. Dar kitiems Sąjūdis — nepaneigiamas „atgimimų cikliškumo pasireiškimas“. Pagal pastarąjį požiūrį Sąjūdis — tautos gyvybinių resursų dar vienas raiškus išsiliejimas, kurio dėka liovėmės „prievarta keliavę atgal“ nepriklausomos valstybės idealo gesimo, tautinės pražūties, dvasinės degradacijos kryptimis. Šitokios nuomonės aptaria Sąjūdžio veiklą, bet ne jo kilmę. Būtina pabrėžti ir tai, kad Sąjūdžio suvokimui nepakanka priskirti vien politinės situacijos Tarybų Sąjungoje foną, tarsi tik jis būtų Sąjūdį pagimdęs. Sąjūdžio kilmė, laikas, vieta, asmenys yra tam tikros ontologinės tikrovės regimybė. Reiškia politinis fonas nėra Sąjūdžio lygties sprendimo būdas. Taip, Sąjūdis atspindi ir laiko tėkmę, ir jo dvasią. Tačiau visų pirma jis išreiškia tautos fenomeną, nes išryškina esminį ryšį tarp idealaus ir realaus, įsivaizduojamo ir esamo. Lietuvių tautos dvasia, istorijos tėkmės paličiama, įgauna konkrečią formą

Kun. Ričardo Mikutavičiaus straipsnis „Sąjūdžio išpažinimas“ pasiekė redaktorių rugpjūčio mėnesį. Paruošus straipsnį spaudai ir atidavus numerio medžiagą surinkti, redaktorius neseniai gavo iš Lietuvos žurnalo „Literatūra ir menas“ rugpjūčio 5 dienos numerį 32 (2229), kuriame buvo atspausdintas tas pats kun. Mikutavičiaus straipsnis. Kadangi didelė dalis „Į Laisvę“ skaitytojų „Literatūros ir meno“ negauna, o straipsnis savo originaliomis mintimis ir stiliumi yra tikrai įdomus, buvo apsispręsta jį spausdinti ir čia. (Red.)

bei turinį ir jį išsako, tačiau prieš tai lyg kažkokiam žaizdre tyliai ir esmiškai išsigrynina, išsilaisvina nuo sąnašų ir tampa visos nacijos filosofija. Todėl Sąjūdžio suvokimui nepakanka kad ir didžiųjų jo darbų suvestinių. Būtina vertikali Sąjūdžio kaip lietuvių tautos kultūros išsikerojimo analizė, kuri ir tegali atskleisti Sąjūdžio kilmę.

Pačiame giliausiame Sąjūdžio kilmės branduolyje glūdi tarsi antgamtinė, cikliška atsikartojanti nuostata — konkreti tautos atgimimo priežastis. Mūsų tautos istorijoje sąjūdžiai gimsta kaip tik įtampų, nerimo, ryžto, aukos išėjimo iš siaurų dvasinių ribų dienomis. Tai dvasinio tapatumo tarp pavienio individo ir tautos atstatymo dienos. Sąjūdis paprastai atneša ir pateikia tautai tokį atgimimą, kuris yra išmąstytas bei paruoštas pačios tautos gelmėse. Tai dvasinis ir intelektualinis prisipildymas savimi ir tauta, maištu ir kūryba, suvokimu ir vizija. Tai tautos veido, valios, ryžto ir žodžio apsiareiškimas itin plačiame veiklos bei siekių bare. Drauge tai milžiniška tautos kūrybinio potencialo sanauja bei proveržis. Ir nors mūsų Sąjūdis šiandien dar nėra pilnai ir visaapimančiai konkretizuota struktūra, nors jis šiandien tėra etiudas epochiniam kūriniui, prašantis visų spalvų, ieškantis vidujinumo, aiškaus tapatumo su tautos dvasine substancija, nors Sąjūdis dar tėra savęs gimdymo ir įsivardijimo fazėje, jis artėja prie išsamios programos ir jos realizavi-

mo. Jau dabar Sąjūdis — lemtinga ideologinio lūžio valanda Lietuviams Lietuvoje ir išeivijoje, atsidengianti ir grynėjanti tiesa, tvirtėjantis žingsniavimas. Drauge tai susitelkianti pajėga, besiformuojantis junginys, gimęs ties mirtimi, ties paskutine „beprotybės riba“. Sąjūdis, todėl, yra kaip pati tautos būtis, kaip jos vardas. Sąjūdis — istorinė tautos lemtis, dar viena kryžkelė — būti tautai ar nebūti. Pagaliau Sąjūdis, anot Maironio — tautos „arklas ir šviesioji lyra...“

Iš kokių tat versmių, pačiu tautos gelmių viduriu, atsruvena mums Sąjūdis?

TAUTOS KENTĖJIMO PRASMĖ

1940-ųjų metų birželyje, 1944-ųjų metų antroje pusėje visuotinio pasipriešinimo būdų lietuvių tauta naujos okupacijos akivaizdoje dar tarsi neieško, tarsi ir neturi. Tauta gyvena „nepriklausomybės praeitimi“, tebeišlaiko savo ir valstybės dvasinio bei medžiaginio kūrimo pagreitį, gina patvaraus charakterio bei vientiso mąstymo kontūrus. Tačiau naujos okupacijos akivaizdoje šis natūralus procesas nyksta. Tame laikotarpyje visai tautai išnyra visiškai skirtingas būvis — kentėjimas. Tai ir absoliučių vertybių praradimo išgyvenimas (dvasinė kančia), ir tvirtų buities sanklodų negailestingas naikinimas, griovimas, niokojimas (fizinė kančia). Trupinamų pavidalų begalybėje kentėjimas tampa visuotine tautos buvimo forma. Kentėjimas išsidriekė tiek ir

taip, kad tvyrojo kiekvieno lietuviu širdyje. Tiesiog visa tauta, pavieniai jos nariai buvo išbandomi ties pačia švenčiausia — nacionalinio sąmoningumo bei atsparumo riba. Čia vyko priverstinis griovimas visų etinių ir tautinių struktūrų dar tebepluojančiame lietuviybės pagrinde.

Kas išliko tautoje, kas formavosi tautoje ir pavieniuose asmenyse kentėjimo pasekmėje, kūlversčiais lekiančių įvykių sraute?

Tauta skendo kentėjime, kad būtų kentėjime pasislėpusi išgrynėtų, o naujoje terpėje atgimtų vienintelė, išties sakralinė vertybė — tauta, valstybė, kalba, dvasinė esatis. Tegul išniekinta, drabstyta purvais, ujama, determinantų supančiota, tačiau kentėjimo dėka tauta ir valstybė tapo aukščiausia vertybe lietuviu sąmonėje. Gryninti šį suvokimą kentėjimo veikmė tapo tokia reikšminga, kad brandinamas tautos ir jos valstybės substratas tapo begalinis. Ir ši veikmė apėmė masę žmonių! Kentėjimas lėtai, tačiau nuosekliai ruošė, vėliau jau gimdė visuotinę dvasinę esatį — Sąjūdį, kuris atitinkamą istorijos valandą atėjo kaip būtinybė, kaip sielos giliausiose sanklodose ruoštas, puoselėtas ir galutinai atbaigtas reiškinys. Žinoma, kažkas palūžo, kažkas „nubyrėjo“, kažkas peržengė „indiferentiškumo ribą“, tačiau apskritai visuomenėje formavosi sąjūdinė saviraiška. Kentėjime augo ir skleidėsi, įsitvirtino ir sulapojo aukštesnė nacionalinės egzistencijos prasmė,

tampanti žadinančiu, keliančiu faktoriumi — nacijos savi egzistencijos prasmė. Lėtai, labai lėtai ir sunkiai, kentėjimo ir mąstymo gelmėse formavosi vienintelė reali ir perspektyvi galimybė tautai — atgimimas pačioje Lietuvoje!

Galima tvirtinti, kad visuotinio tautos kentėjimo dešimtmečiuose nuosekliai vystėsi atskirų tautos narių dvasinis tapsmas, vykęs virstantvės, izoliacijos, slapstymosi aplinkoje, kur niekas pašalinis neįžengdavo, kur nepajėgdavo įsiskverbti ir šeimininkauti visa naikinanti ir draskanti pajėga... Kentėjimo nacionalinių ir egzistencinių resursų gelmėje ir pradėjo kurtis nauja, jokios politinės partijos ar parlamentinės frakcijos neišryškinta, tautinės mokyklos ar filosofinės sistemos nepateikta struktūra. Pradžioje pasireiškusi tik skausmu, gal net neviltimi, dėl vertybių mirties, kažkuriame kentėjimo etape, sąmonės ar pasąmonės veikloje ši struktūra įgyja aiškius grįžties principus, atranda kelią. Naujas, kentėjimo suformuotas žmogus — lietuvis — ir tapo ryškiausiu pokyčių nešėju, nes tautos likimas ir ateitis atsidūrė kentėjimo suformuoto žmogaus prote bei rankose.

Mūsų Sąjūdis — vakarykštės kentėjimo nakties atspindys, kentėjime išauginta programa, dvasioje susikaupusi begalinė jėga. Reiškia Sąjūdis gimė ne vakuume, atėjo ne iš tuštumos ar „svetimos rankos“ — jis atėjo iš „savųjų“ kentėjimo, apsisvalymo, vėrimosi tiesai. Sąjūdiškumas tik kentėjimo skatinamas

LFB studijų ir poilsio savaitėje saviveiklinė vakaro programa. Nuotr. V. Maželio.

spraudėsi į dabartį kaip neužslopinta tautiškumo viltis, kaip tautos perspektyva. Sąjūdis, pagaliau, tai kentėjimo ugnimi liesti ir pažymėti dabarties intelektualai, sugėrę į save didžiulį kentėjimų kiekį, permąstę skaudžiausią tautos būvį ir šitokio kentėjimo dėka pakilę į ontologinį tautos situacijos bei jos perspektyvų apmąstymą. Tai jie visi drauge, o tuo pačiu kiekvienas skyrium šaukė ir kvietė ateiti Sąjūdį ir tautinį atgimimą. Šia prasme Sąjūdyje atrandame visas „tautos daleles“ — bendro jos kentėjimo skeveldras — tremtinius, išeiviją, valstietiją, resistenciją, pagrindį, Bažnyčią... Išlikdami gyvi ar mirdami, bet perduodami grynėjantį intelektualinį

lobį kitiems, jie visi paliko patį šviesiausią spindulį atgimimo vyksme — istorijoje ir atvedė Sąjūdį į mūsų nūdieną.

KANČIOS EVOLIUCIJA Į PRISIKĖLIMĄ

Atkurkime Kristaus ir žmogaus kentėjimo vienovės teologinį ontologinį pagrindą. Galgi kaip tik čia atsiskleidžia vienas iš ryškiausių katalikybės nuopelnų mūsų tautai — gebėjimas įjungti į tautos savimoneį Kristaus kentėjimą.

Fizinė ar dvasinė kančia nėra tiesos ar gėrio viršūnė, tačiau pavieniam individui ar net tautai kartais yra išlikimo garantija. Tautos katali-

Dail. K. Balčikonis kalba apie Lietuvos partizanus šios vasaros LFB studijų savaitėje Dainavoje. Šalia jo sukurtas Vyčio paveikslas. Nuotr. V. Maželio.

kiškumas tai santykis tarp kenčiančios tautos ir kenčiančio Kristaus. Mūsuose asmens ir tautos gelmėse vyko Kristaus kentėjimo apmąstymas, ieškant analogijų bei atitikmens. Šis apmąstymas ugdo ir egzistencinę būseną. Kažkuriame lygmenyje kenčiantysis suvokia žmogaus ir Kristaus kentėjimų paraleliškumą. Kenčiant ir apmąstant Kristų įvyksta žmogaus pakylėjimas iš asmeniško akiračio į kur kas platesnį, aprėpiantį visą tautą. Tokiu būdu Kristaus ir tautos kentėjimų bendrumas išneša mąstantį į naują patriotinį — religinį būvį. Kentėjimas tampa „atgimdančiu ir apiplaunančiu atnaujinimu“ (Fil 3,4). Kentėjimo pačią jautį keičia

viltis ir tvirtumas, bejėgiškumą keičia jėga, apatiją — idėjos ir apsisprendimas. Kristaus ir tautos kentėjimų analogija virsta fundamentaliu, šviesiu požiūriu, kur vyrauja viską idealui palenkiantis suvokimas bei ryžtas. Nuo kentėjimo eina į filosofinį, gelmingąjį tekstą ir jame įleidžiamos šaknys. Taip suvoktose Kristaus ir tautos kentėjimo paralelėse atsiranda sąjūdinė mąstysena, tautos dabarties ir ateities samprata, pastangos, kad Lietuva vingiuose „neišsivaikščiotų“.

Nesunku patirti, kaip sąjūdinei mąstysenai pasitarnavo lietuvių tarpusavio santykiai tremtyje, išėjimoje, rezistencijoje — tos kasdienės duonutės dalybos, ligonių

slaugymas, mirusiųjų laidojimas, savišvieta net kalėjimo kameroje, tautinių bei religinių švenčių šventimas, tos visos progos, kada dainomis ir ašaromis veidu ir dvasia būdavo atsigręžiama į Tėvyne... Regis, jau tada, tremtyje ar išeivijoje, užtekdamo vien susikibti rankomis, pusbalsiu paniūniuoti lietuvišką dainą ar giesmę, ir jau dvasioje būtina sublizgėdavo būsimąją Sąjūdžio figūrą, tarsi Kristaus asmuo Jonui Krikštytojui prie Jordano... Sąjūdinė vizija, tačiau, buvo išvengiama tik gryniausio kentėjimo realybeje.

Apskritai kentėti ir vis dėlto mąstyti apie save bei tautą yra labiausiai asmenybę žadinantis (pagal Vincą Kudirką), nuosekliai ir aktyviai švarinantis (pagal Vidūną), aižejantį, trupantį būties pavidalą vedantis į švarumą, į vientisą būvį (pagal Antaną Maceiną) vyksmas. Visi minėti autoriai daro išvadą, kad tik kentėjimu pakylame į kokybiškai naują problemos sprendimo lygmenį, viduje vyksta kaita, akivaizdūs poslinkiai. Tūkstantmečiais sukauptą žmonijos patirtis tvirtina, kad ne ekonominis gerbūvis yra asmenybės ir tautos pakilimo sąlyga, o probleminė situacija, joje atsidūrusi ir išsilaisvinimo ieškanti siela. Mūsuose net žiauriausio genocido sąlygomis iškilo nuotabiai šviesios, gilios, stiprios asmenybės, savo intelektą bei dvasią išvysčiusios ant kentėjimo kalvų. O ant šių aukštumų jau lyg ir nėra asmeniškumo — yra tauta, yra tik sąmoningas kentėjimas už jos ateitį, atgimimą, visa tai

statant ir auginant ant Kristaus kentėjimo filosofinio akmens.

Kaip matome, kentėjimo jaustis ir apmąstymas vyksta ne vien „kentėjimo dygumo lygmenyje“, bet palyginimų, išvadų, tapatumo ir sąjūdiškumo lygmenyje. Tačiau religiniame Kristaus kentėjimo apmąstyme ryškus dar vienas momentas — būsimąją įvykio alsavimas. Tai ateitis, kuri jau čia pat, už trijų dienų! Kenčiančiojo dvasioje ryškiai brėžiasi evoliucijos kreivė — nuo pesimizmo, palūžimo kylama aukštyn iki didingo Prisikėlimo! Kentėjimo sąjūdinis būvis savaimė atveda ir atsiremia į Viešpaties Prisikėlimą! Kristaus Prisikėlimas yra būtina Jo kentėjimo tąsa. Po kentėjimo nakties seka sąjūdinė diena — ir prisikėlimas, ir jo praktiškas realizavimas darbuose.

TAUTOS SĄJŪDŽIO UPĖ

Kadangi Sąjūdis yra bendroji tautos idėjinė lemtis, kartos bendroji pasaulėjauta, išsiaiškinkime, kokiose srovėse atskiri asmenys sutekėjo į atgimimo upę, išsinėrė iš apvalkalų ir sukūrė intensyvaus darbo ritmą.

Pirmoji srovė — intakas, bene pati giliausia, tai toji lietuvių inteligentijos dalis, kuri akivaizdžiai, pati sau įrodė tautos vardiklio reikšmę individui, lyg maldą išmoko šventą Lietuvos vardą... Tai toji inteligentija, kuri, deja, ne laimės kūdikis, o dramatiška, net tragiška XX-jo amžiaus vidurio karta, keturis dešimtmečius tvėrusi, nešdama liki-

mą ir bręsdama ateičiai. Toji išskirtinė inteligentijos dalis atpažino, rinko išniekintas tautos dvasines bei kultūrinės vertybes, nuoseklia logika ginė ir bendražmogiškame įvaizdyje perteikė kitiems. Tai asmenys, kurie nefalsifikavo istorijos, atlaikė išbandymus. Būtent toji inteligentijos dalis ir sudaro monolitinį Sąjūdžio pagrindą, tautinį atgimimo branduolį bei jo varomąją jėgą.

Antroji srovė, tolygiai paženklinta skaudžiausiais praradimų ir atradimų ženklais — pokario išėivija. Moralinė išėivijos ištvėrmė ir veikla (politinė, propagandinė, kultūrinė, finansinė), statyta, beje, ant esminių praradimų šlaitų, įgyta kančiomis ir ilgesio tvirtuma. Išėivija vadavosi ir romantizmo pažiūrų ir tyliai, o dabar ir garsiai, pratinasi prie minties, kad Sąjūdyje vyksta esminis tautos likimo kūrimas. O tam išėivija atidavė daug kūrybos, jėgų ir lėšų. Jau pats požiūris, kad istorinė tautos praeitis yra paversta vertinimo objektu, užuot ją palikus idealaus įvaizdžio lygmenyje, yra akivaizdus įsijungimas į Sąjūdžio likimą. Geriausia ir brandžiausia išėivijos veiklos dalis — tai aukščiausių likiminių tautos pertvarkos taškų pajauta ir problemų sprendimo rėmimas.

Trečioji srovė — tremtiniai, kaliniai, pažemintieji, nuskriaustieji, rezistencija, Bažnyčia... Tremtinių likimai sukrečia ir stebina dramatiška kentėjimo įtampa, pagaliau ir kentėjimų atomazga — mirtim arba dabarties gyvenimo valandų paver-

timu kūryba. Tremtinio kalba dabarties Sąjūdžio balse stipri ir įtaigi. Iš tremtinių lūpų liejasi paprasti žodžiai, tačiau koks reikšmingas kentėjime pagimdytų minčių turinys! Kaliniai... Pirmasis suėmimas, pirmasis tardymas, pirmoji kankintojo patyčia, Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos pažeminimas, pirmoji ašara, pirmoji žaizda, smūgis, pirmasis į laisvę išsiųstas laiškėlis, pirmoji kraujo dėmė, teismas, pirmasis kremždantis ešelonas į rytus be maisto, vandens ir savųjų — tai vis Sąjūdžio gimimo diena! Išėiviai... Paskutinis žvilgsnis į tėviškę, sodybą, butą, bityną, sodą, kapus, ežerą, toji šurpi karo gaisrų pašvaistė, kanonados dundesys, tas masiškas egzodas iš gimtų vietų į absoliučią nežinią... Ši išjauta šaukė, kvietė, maldavo ateiti Sąjūdį. O jis tuo metu ir stipriai sudunksėjo istorijoje — kaip būtinybė ir kaip realioji esatis.

Sąjūdžio gimimo data — 1940-ųjų metų biržėlis, gi lopšys — tautos kentėjimas. Sąjūdį kvietė ir kūrė tautos dvasinis potencialas, tiesa, kartais svyruojantis, lūžtantis, kartais maištaujantis ir ieškantis. Jau tada Sąjūdis gimė, pakėlė save nuo kraujo, nunešė save ir tautą pirmyn vilčių žlugimo laikmetyje, sužaliavo dabartyje, pasipuošė pavasariu ir žiedais.

LIETUVOS VIZIJOS UŽUOMAZGA

Kokioje išsivystymo fazėje šian dieną yra Sąjūdis?

Kai kam Sąjūdis dar ir šiandien —

neišpainiojamas, pernelyg sunkus mazgas. Iš tikrųjų, spalvingame Sąjūdžio audinyje jau daug ryškių saviškos ir saviraiškos elementų. Šiame sudėtingume jau galima įžvelgti kai kuriuos Sąjūdžio vystymosi etapus.

Pirmame etape (1940 metų birželis — 1988 metų rugpjūtis) Sąjūdis — tai dar vienas lietuvių tautos gyvybės apsiareiškimas pasaulio istorijos vyksme, rytų Europos kerteje, imperialistiškai nusiteikusių kaimynų apsuptyje.

Reiškia, Sąjūdis jokia prasme nėra spontaniškas visuomenės prabudimas. Sąjūdis, pagaliau, nėra kažkieno direktyvos, leidimo, idėjos padarinys. Tai ir ne dar viena eklektiška organizacija. Sąjūdis lietuvių tautos sąmonė, jos dvasinės substancijos regimoji forma, kentėjimo pasekmėje visiškai naujas tautos išivardijimas ir pasiskelbimas. Todėl ir Sąjūdis — dialektinė kentėjimo būtinybė, atsikartojantis lietuvių tautos istorijoje dvasinis fenomenas.

Antrasis etapas — trumpa, vos vienerių metų su trupučiu Sąjūdžio formalios veiklos istorija, sakykime, vykstanti dabartis. Tai laikotarpis,

atnešęs ir tebenešantis akivaizdų tautinės savimonės apsisvalymą, vidinį šviesėjimą, intelektualinį brendimą. Šiame etape, t.y. dabartyje, Sąjūdis tampa gaivalinga jėga, kuri formuoja ir ugdo, primena ir diegia. Jis kuria politikos filosofiją, kultūros kalbą, veikimo idėją. Sąjūdis — ne pavieniai žmonės. Sąjūdis tai — masė žmonių, tai tiesiog visa tauta! Sąjūdžio programa yra Tautos Atgimimo programa, kurioje įjungta ir egzistencinė pasaulio jaustis.

Pastaruoju metu tarsi pradeda ryškėti trečiasis Sąjūdžio veiklos etapas, tarsi brėžiasi naujas įrašas, atsiranda naujas bruožas Sąjūdžio veikloje, žymintis naują kokybę, brandumą. Mano galva, Sąjūdis kur kas giliau negu vakar apmąsto, vertina, išsako istorijos pamokas tautai. Sąjūdis ryžtasi ieškoti lietuvių tautai perspektyvų ne romantiškame praeities faktų iškelime, bet teorinės ir praktinės demokratijos fone, Europos tautų bendrijos rėmuose. Tai tiesiog būsimosios Lietuvos vizijos užuomazga. Tikėkimės, kad tai ateities, jau amžinos Lietuvos kūrimo pradžia, tvirti pamatai.

Kliūtis kelyje į nepriklausomybę:

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA IR KARALIAUČIAUS SRITIS

ALGIMANTAS GURECKAS

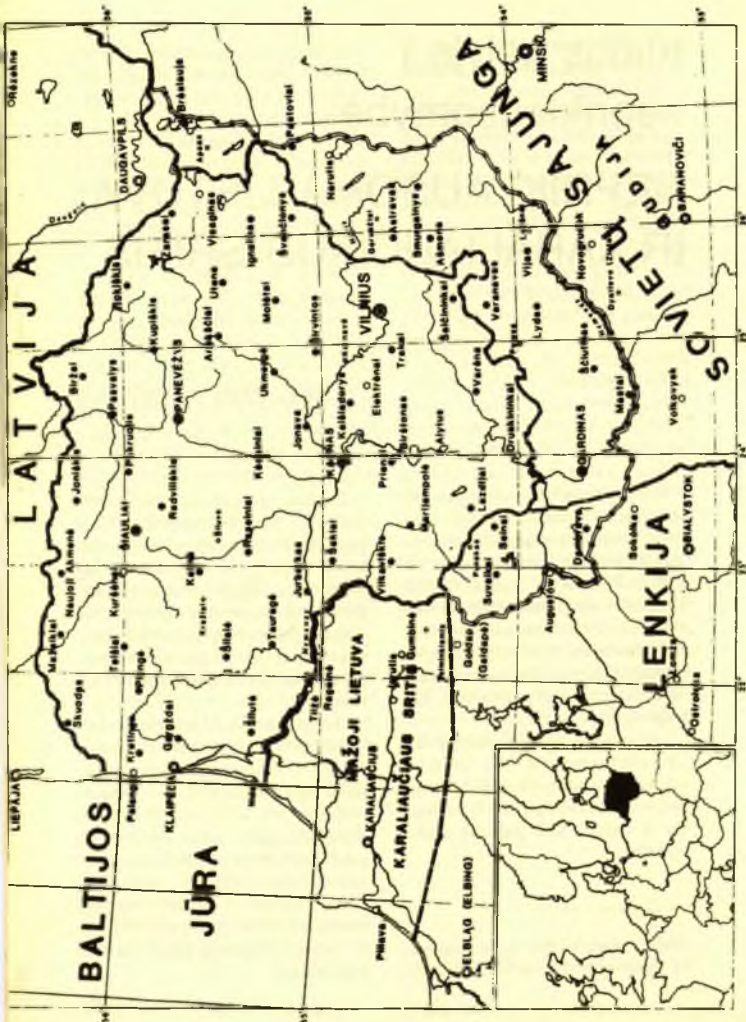
Nepriklausomybės sąjunga ir Persitvarkymo Sąjūdis Lietuvoje, o Lietuvos Bendruomenė išėivijoj paskleidė peticiją, kuri reikalauja, kad TSRS likviduotų Molotovo-Ribbentropo paktą pasekmes, išvestų iš Pabaltijo valstybių savo okupacinę kariuomenę ir leistų tų valstybių tautoms pačioms nustatyti politinę-socialinę santvarką Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje.

Lietuvoj šią peticiją pasirašė virš 1,4 milijono žmonių. Mes turbūt visi ją taip pat pasirašėm, tad tikime, kad jos reikalavimai ne tik teisingi, bet ir realūs, kad juos įmanoma įvykdyti.

Lietuva su dideliu pasiryžimu veržiasi į nepriklausomybę. Gilėjanti Sovietų imperijos krizė turėtų sudaryti progų išsivadavimui. Juk Sovietų Sąjungoj ekonominė padėtis vis dar blogėja, ir nematyti net aiškaus plano, kaip šį smukimą sulaukyti ir apsukti atgal, kad imperijos ekonomika išvengtų visiškos katastrofos.

Dar gilesnė jos ideologinė krizė. Totalistinė komunizmo ideologija žlunga ne kokių nors pašalinių priešų jėgų užsmagta, bet pilnai išryškėjus jos klaidingoms prielaidoms, pragaištingoms išvadoms ir pasibaisėtiniems rezultatams, pareikalavusiems milžiniško aukų skaičiaus. Neaišku, ar pasiseks rasti komunizmo ideologijos pakaitalą, kuris Sovietų imperiją išgelbėtų nuo subyrėjimo.

Paskaita, skaityta 1989 rugsėjo 2 ateitininkų studijinio savaitgalio Dainavoje metu.

1. LIETUVA RUSAMS ANT KELIO

O vis dėl to, net ir atsiradus progai išsivaduoti, peticijos reikalavimas išvesti sovietų okupacinę kariuomenę gali būti įvykdytas tik Latvijos ir Estijos atveju, bet ne Lietuvos. Sovietų kariuomenės išvedimas iš Lietuvos neįmanomas, kol Sovietų Sąjungai ar Rusijai priklausė vakarus nuo Lietuvos esanti Karaliaučiaus sritis. Kol ji priklausė Rusijai, Sovietų Sąjunga turi su ja kaip nors susisiekti.

Civilinis susisiekimasis sunkumų nesudarytų. Tranzitinis prekių pervežimas Lietuvai būtų naudingas, o civiliai rusai tegul sau keliautų per Lietuvą į Karaliaučių ir iš jo į Rusiją. Tačiau to neužtektų. Tarp Karaliaučiaus ir Rusijos vyksta ir karinis judėjimas. Karaliaučiaus sritis yra viena iš pagrindinių sovietų karinių bazių su daugybe raketų lizdų, aerodromų, karinių pratybų laukų ir su neužšalančia karo laivyno baze Piliavoje

Nors vykdant nusiginklavimą šių karinių įrengimų reikšmė sumažėtų, sovietai vis tiek turėtų ten laikyti stiprias jėgas toli nuo Rusijos įsikūrusių rusų apsaugai. Nerealu tikėtis, kad karinis susisiekimasis galėtų vykti aplinkiniu keliu per Lenkiją, nekliudant Lietuvos, nes lenkams bus lengviau sovietų armiją iš savo krašto iškraustyti, negu mums. Sovietai ir norėdami negalėtų naudotis vien tik jūros keliu iš Leningrado, nes Leningrado ir Kronštato uostai žiemą užšąla. Pagaliau jie niekad nesutiks apsiribo-

ti oro susisiekimu, kaip amerikiečiai po Antrojo pasaulinio karo Berlyno blokados metu.

Tad, jei Karaliaučiaus priklausomybė Rusijai nebus pakeista, per Lietuvą ir toliau vyks karinis sovietų judėjimas, nors ji pasiskelbtų nepriklausoma ir jos nepriklausomybė būtų sovietų pripažinta. Pagrindinis kelias ir geležinkelis iš Maskvos eina per Minską, Vilnių, Kauną į Eitkūnus ir toliau į Karaliaučių. Sovietų kariuomenės judėjimo per savo teritoriją suvaržyta Lietuva gali būti tik iš vardo nepriklausoma. Iš tikro ji būtų priklausoma nuo Rusijos geros valios.

Jei rusams kada nors Lietuvos vyriausybė neįtikėtų, jų šarvuotųjų ir kariniais pripildytųjų sunkvežimių kolonos kurią nors naktį galėtų iš Minsko plento pasukti į Vilniaus gatves ir kitą rytą Lietuva sužinotų, kad buvusi vyriausybė nuversta ir atsirado nauja.

Lietuvos politinių galimybių skalė būtų labai susiaurinta. Lietuva negalėtų prisidėti prie Jungtinės Europos ar kokių kitų sąjungų, kurios rusams nepatiktų, ji negalėtų tapti nuolatinai neutraliu ar demilitarizuotu kraštu. Sovietų karinis susisiekimasis taip pat gali lengvai virsti nuolatinį nesusipratimų ir ginčų priežastimi. Juk visada galima skųstis, kad kelias ar geležinkelis nepakankamai gerai taisomas, prižiūrimas ar saugomas.

Lietuvos padėtis būtų blogesnė, negu 1939-1940 m., kai buvo įvestos sovietų karinės įgulos. Tada sovietai nevažinėjo skersai viso krašto,

bet daugiausia tūnojo savo bazėse, retai iš jų išlįsdami. Sovietų igulų laikas buvo apribotas 15 metų terminu su galimybe jį pratęsti dar 10 metų, taigi daugiausia 25 metus.

Siekiant Lietuvos nepriklausomybės, tenka ieškoti sprendimo Karaliaučiaus klausimui. Pretendentų į tą kraštą netrūksta. Labai norėtų jį užimti lenkai. Senieji to krašto gyventojai vokiečiai ir prūsai norėtų, kad jis sugrižtų Vokietijai, o iš to krašto kilę lietuviai siekia jo prijungimo prie Lietuvos.

2. MAŽOJI LIETUVA IR PRŪSŲ PALIKIMAS

Karaliaučiaus sritis tai senosios Mažosios Lietuvos ir prūsų žemė. Iki 18-to šimtmečio Mažoji Lietuva buvo beveik ištiesai lietuvių gyvenama. Tik dvarus valdė vokiečiai ir jie sudarė miestų gyventojų daugumą. Tautiniai santykiai buvo panašūs kaip Kurše, Livonijoje ir Estijoje, kur kaimiečiai buvo latviai ir estai, o vokiečiai buvo dvarininkai bei miestiečiai. Po didžiojo maro 18-to šimtmečio pradžioj Mažojoj Lietuvoj įsikūrė nemaža vokiečių kolonistų. Kraštas tapo tautiškai mišriu. Bet net ir tada protestantų bažnyčių ir dvasininkų dėka Mažojoj Lietuvoj buvo ugdoma ir tobulinama lietuvių kalba, buvo kuriama lietuvių literatūra. Kristijono Donelaičio laikais šiuo atžvilgiu ji buvo toli pralenkusi Didžiąją Lietuvą, kur Bažnyčia pirmiausia rūpinosi lenkų kalbos ir kultūros skleidimu. Tik antroje 19-to šimtmečio pusėje vokiškų

mokyklų ir kariuomenės veikiami Mažosios Lietuvos lietuvininkai pradėjo sparčiai virsti vokiečiais.

Vienok po Pirmojo pasaulinio karo, 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžės aktu Prūsų Lietuvos Taryba paskelbė reikalavimą Mažąją Lietuvą priklausti prie Didžiosios. Šis tikslas buvo tik dalinai pasiektas. Lietuvai teko nedidelė Mažosios Lietuvos dalis — Klaipėdos kraštas, kuris sudaro apie 1/5 visos Mažosios Lietuvos. Didžioji jos dalis į pietus nuo Nemuno (Pietnemunė) buvo palikta Vokietijai.

Tačiau Karaliaučiaus sritį sudaro ne vien buvusi Mažoji Lietuva. Vakarinė ir pietvakarinė tos srities dalis apie patį Karaliaučiaus miestą ir anapus jo buvo senųjų prūsų žemė. Karaliaučiaus sričiai buvo priskirtos istorinės prūsiškosios Sembos, Notangos ir dalinai Varmės bei Bartos sritys. Prūsus išnaikino Kryžiuočių ordinas. Daugelis jų žuvo kovose su kryžiuočiais, daug jų išžudė kryžiuočiai, ypač po pralaimėtų sukilimų, kiti išmirė badu kryžiuočiams sistematingai naikinant kraštą, dar kiti pasitraukė į Lietuvą. Pratuštėjusį kraštą ordinas apgyvendino vokiečiais. Likę mažumoje prūsai prarado savo kalbą ir suvokietėjo, nors atrodo, kad Karaliaučiaus apylinkių Sembos srities prūsai pirma perėjo prie jiems giminingos lietuvių kalbos ir tik po to priėmė vokiečių kalbą.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą didelė šiaurinės Rytprūsių dalies gyventojų dauguma jau buvo virtę vokiečiais. Jie kalbėjo vokiškai ir jautėsi

vokiečiais, nors daugelis dar žinojo, kad jie prūsų ar lietuvių kilmės, o kai kurie iš jų dar kalbėjo ar bent suprato lietuviškai. Tikrų, sąmoningų lietuvių dar buvo išlikusių Pakalnės apskrityje ir Tilžės apylinkėse. Baigiantis karui, artėjant sovietų armijai daug Rytprūsių gyventojų buvo evakuota į Vokietiją.

3. KARALIAUČIAUS SRITIS

Karui pasibaigus Potsdamo konferencijoje Rytprūsiai buvo padalinti. Pietiniai Rytprūsiai (21,950 km², apie 60% visų Rytprūsių) buvo pavesti Lenkijos administracijai, o Karaliaučius ir Karaliaučiaus kraštas į šiaurę nuo Braunsbergo-Galdapės linijos (15,100 km², 40% buvusių Rytprūsių) buvo atiduoti Sovietų Sąjungai. Amerikos Jungtinės Valstybės ir Didžioji Britanija išipareigojo būsimoj taikos konferencijoje paremti šio krašto priskyrimą Sovietų Sąjungai. Sovietai nelaukė jokių konferencijų, tą kraštą prijungė prie Sovietų Sąjungos ir jį priskyrė Rusijos respublikai, su kuria jis niekur nesusisiečia. Artimiausiame taške, tiesia oro linija per Latvijos pakraštį ir patį Lietuvos vidurį, Karaliaučiaus kraštas yra virš 360 km atstume nuo Rusijos.

Amerika ir Didžioji Britanija sovietų įvykdytos Karaliaučiaus aneksijos nepripažįsta. Jos laiko, kad, kol dar nebuvo taikos konferencijos ir nepasirašyta taikos sutartis, šis kraštas tebeprisklaido Vokiečių Reichui, o Vokiečių Reicho

suvereninės galios pagal užkariavimo teisę priklauso Amerikai, Didžiajai Britanijai, Prancūzijai ir Sovietų Sąjungai, visoms keturioms kartu. Sovietai šios teorijos nepripažįsta, tad ji praktiškai neturi jokios reikšmės. Tačiau ji gali tapti reikšminga, jei Vokietija susijungtų ir būtų atkurtas Vokiečių Reichas.

Prisijungę sau Karaliaučiaus sritį, sovietai pakeitė visų krašto miestų, kaimų ir kitų vietovių vardus savo naujai sugalvotais rusiškais. Karaliaučius tapo Kaliningradu, Tilžė — Sovetsku, Įsrutis — Černiachovsku, Gumbinė — Gusevu, Tolminkiemis — Čistyje Prudy. Pasilikusius nuo evakuacijos gyventojus sovietai išžudė planingu, beatodairiškai įvykdytu, dirbtiniu baidu. Išliko tik tie, kuriems pasisekė pasitraukti į Lietuvą. Vėliau, jau po Stalino mirties, juos išleido iš Lietuvos išvykti į Vokietiją.

Taip buvo įvykdyta tautžudybė apie kurią niekas nekalba. O nutylėta ir nepasmerkta tautžudybė yra padaršinimas kitiems žudikams. Todėl dabar Lietuvoj Petras Cidzikas ir jo draugai kelia atsakomybės Mažosios Lietuvos žudynių klausimą ir reikalauja ištirti žinomus jų aukų masinius kapus.

Sovietai šį kraštą apgyvendino rusais ir kitais rytų slavais. Ten įsikūrė ir lietuvių. Vieni iš jų ten persikeldami išvengė išvežimų, kiti, grįžę iš Sibiro be teisės apsigyventi Lietuvoj, įsikūrė kaimyninėj Karaliaučiaus srityje, dar kiti ten atsirado geresnio darbo

ieškodami. Berods yra išlikusių nors ir mažas skaičius senųjų krašto gyventojų mažlietuvių, kurie buvo pasitraukę į Lietuvą ir vėliau sugrįžo į savo kraštą. Pagal 1979 m. surašymą ten gyveno apie 20,000 lietuvių, taigi 2,4% visų krašto gyventojų. Iki šių metų ten nebuvo nė vienos lietuviškos mokyklos ir nebuvo leidžiamas joks lietuviškas pasireiškimas. Visame krašte nebuvo nė vienos bet kokios religijos bažnyčios, šventyklos ar maldos namų. Karaliaučiaus srities gyventojų 78% yra rusai, 9% gudai ir 7% ukrainiečiai, taigi visų rytų slavų 94%.

Didelės rusų kolonijos įdiegimas Rytprūsioose ryškiai rodo, kad Stalinas buvo pasiryžęs lietuvių tautą visiškai sunaikinti. Kol ta kolonija egzistuos, Rusija stengsis su ja susisiekti ir susijungti. Lietuva, seniau Rusijai buvo pakraščio žemė, kurią naudinga laikyti savo valdžioj, bet kurios galima be didelio skausmo atsisakyti. Dar 1939 m. sovietams su vokiečiais dalinantis Baltijos kraštus ir Lenkijos valdomas žemes, pirmuoju Molotovo-Ribbentropo slaptuoju protokolu visa Lietuva su Vilniaus kraštu buvo palikta Vokietijos įtakos sferai. Reiškia, ji rusams tuo metu dar buvo mažiau svarbi negu Latvija, Estija ir net Suomija, kurias ji išsireikalavo savo įtakos sričiai. Bet dabar rusams Lietuva yra pasidariusi kliūtimi skersai kelio tarp jų akimis rusiškų žemių — jų kolonizuotos Karaliaučiaus srities, stipriai apirusintos Gudijos ir ana-

pus jos tikrosios Rusijos platybių. Jei Stalinas nebūtų pasiryžęs lietuvių tautą sunaikinti, jis niekad nebūtų įkūręs rusų kolonijos toli nuo tikrai rusiškų žemių, pavojingoj vietoj, apsuptos svetimų tautų, kurios, matydamos joms iškilusią grėsmę, be abejo stengsis ją kaip nors pašalinti.

Šiuo metu siekiant Lietuvos nepriklausomybės, rusiška Karaliaučiaus sritis yra didelė kliūtis, nes, keliant nepriklausomybės reikalavimą, rusams kyla, kad ir nepasakytas klausimas: o kaip tada su Karaliaučiaus sritimi?

4. KETURIŲ TAUTŲ TEISĖS

(a) rusų

Visi turbūt sutiks, kad nužudytos aukos palikimas nepriklauso žudikui. Todėl būtų neteisinga, jei Karaliaučiaus kraštas liktų Sovietų Sąjungai ar Rusijai. Šio krašto likimas negali būti sprendžiamas pagal jo dabartinių gyventojų valią, nes svetimoj žemėj įsikūrę kolonistai tokios teisės neturi. Kai 1967 rugsėjo 10 d. anglai pravedė referendumą Gibraltare, jo gyventojai 12,138 balsais prieš 44 pasisakė už pasilikimą Didžiosios Britanijos priklausomybėj. Jungtinės Tautos tačiau tą gyventojų atsiklausimą atmetė kaip neteisėtą, nes kai 1704 m. anglai užėmė Gibraltarą, visi senieji jo gyventojai ispanai jį paliko ar buvo išvaryti, o dabartiniai gyventojai yra vėliau iš kitur atsikėlusiu palikuonys, kurie neturi teisės nuspręsti jo likimą.

Toks Jungtinių Tautų sprendimas

buvo teisingas ir tikslingas, nes kitaip kiekvienas okupantas išvarys užimto krašto gyventojus ir, atsivėžęs savo kolonistų, jį referendumu sau prisijungs, kol kitas užkariautojas jo neužims ir vienu kolonistų nepakeis kitais. Ir taip netrukus kiekvieną pirmyn žygiuojančią ar besitraukiančią kariuomenę lydės svetimų žemių ištroškusių ar jau bėgančių kolonistų minios. Taip jau buvo Antrojo pasaulinio karo metu Lenkijos Pamaro krašte ir kitose vietose.

(b) lietuvių

Žuvusios aukos palikimą paveldi artimiausi giminės. Išnaikintiems prūsams artimiausia išlikusi tauta yra lietuviai, todėl lietuvių tauta turi neabejotinų teisių ne tik į buvusią jos žemę — Mažąją Lietuvą, bet ir anapus jos į senųjų prūsų žemes. Lietuvos teises į tas žemes susilpnino 1422 m. po Žalgirio mūšio sudaryta Melno ežero taika ir 1928 m. Lietuvos-Vokietijos sienų sutartis. Šiomis sutartimis Lietuva paliko Mažąją Lietuvą pirmu atveju Kryžiuočių ordinui, o antru — Vokiečių Reichui, kuris tada pripažino Klaipėdos kraštą Lietuvai. Tačiau po Potsdamo nutarimo ir Rytprūsių sunaikinimo Lietuvos teisės vėl gali būti keliamos pagal tarptautinės teisės pripažįstamą **rebus sic stantibus** doktriną, tai yra dėl pagrindinai pasikeitusių aplinkybių.

(c) vokiečių

Moraliniu atžvilgiu stipriausią tei-

se į Karaliaučiaus kraštą turi išvaryti ar pabėgti senieji jo gyventojai vokiečiai ir Mažosios Lietuvos lietuviai. Kokia bebūtų jų kilmė, kuri daugeliu atvejų yra nebeatsekama, jie yra tikrieji to krašto gyventojai, gi kiekvienas iš savo krašto išvartas žmogus turi teisę į jį sugrįžti. O savo kraštą sugrįžę senieji gyventojai turi teisę dalyvauti jo likimo sprendime. Todėl teisinga pritarti Rytprūsių ištremtiesiems, jiems reikalaujant teviškėn sugrįžimo ir apsisprendimo teisės — *Heimatrecht und Selbstbestimmungsrecht*.

Jei jie galėtų sugrįžti ir spręsti krašto likimą, Rytprūsių ištremtieji greičiausia pasisakytų už prisijungimą prie Vokietijos, nes dauguma jų jaučiasi esą vokiečiais, o per ilgus tremties metus Vokietijoje jie su ja susigyveno dar arčiau negu bet kada anksčiau. Tačiau apsisprendimo teisė nėra absoliuti. Ji gali būti apribota, jei jos panaudojimas sudaro didelę grėsmę kuriai kitai tautai. O Karaliaučiaus srities sugrįžimas Vokietijai sudarytų tokią grėsmę Lenkijai.

(d) lenkų

Lenkai jokių teisių į Karaliaučiaus sritį neturi. Tiesa, tarp 1466 ir 1660 m. Kryžiuočių ordino valstybė, o vėliau Prūsijos kunigaikštystė buvo Lenkijos karaliaus vasalinė žemė, bet šiaurinėje tos žemės dalyje, kuri dabar sudaro Karaliaučiaus sritį, lenkų niekad negyveno ir dabar jų ten nėra. Tačiau rusų kolonija tame krašte sudaro pavojų ne tik Lietuvai, bet ir Lenkijai. Nors lenkams

tas pavojus žymiai mažesnis, jie pasiryžę siekti tos kolonijos panaikinimo. Ta proga jie žinoma Karaliaučiaus sritį sau pasilaikytų.

Kaip lenkai ruošia tam dirvą ir bando iš nieko sukurti nebūtų teisių į tą kraštą, matome 1972 m. įvykdytame Lenkijos bažnytinės administracijos pertvarkyme. Tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų visus Rytprūsius apjungė viena vokiška katalikų Varmės vyskupija. Pertvarkant Lenkijos bažnytinės sienas, lenkai išgavo, kad visa ta vyskupija, kartu su rusams tekusia Karaliaučiaus sritimi, būtų priskirta Varšuvos bažnytinei provincijai. Vakaruose naujų Lenkijos vyskupijų ribos buvo išvestos pagal Potsdame nustatytą Lenkijos sieną, bet ne Rytprūsiuose. Nors vieninteliai Karaliaučiaus srities katalikai yra ten apsigyvenę lietuviai ir nors jokia bažnytinė administracija ar sielovada iš Lenkijos ten neįmanoma, lenkams, matyt, svarbu, kad tas kraštas bent teoretiškai būtų Varšuvos arkivyskupijos jurisdikcijoj.

5. AR SIEKTI KARALIAUČIAUS PRISKYRIMO LIETUVAI?

Sovietų Sąjunga gali kartais sutikti su Karaliaučiaus srities priskyrimu Lietuvai, tuo išsprendžiant Stalino sukurtą geopolitinę painiavą, kuri gali išvirsti nemažu apsunkinimu ir pačiai Rusijai. Ji niekad nesutiks tą kraštą geruoju grąžinti Vokietijai ar atiduoti Lenkijai, nes vienu ir kitu atveju Karaliaučiaus rusams būtų sunku išsilaikyti tame krašte ir jiems gali tekti kraustyti

atgal į Rusiją. O iš mažesnės ir silpnesnės Lietuvos būtų galima išreikalauti, kad ji pakęstų ten įsikūrusius rusus ir pripažintų jiems plačią autonomiją.

Lietuvoj tokio sprendimo iki šiol buvo iš tolo kratomasi. Ir aišku dėl ko. Lietuva dabartinėse savo ribose, prijungus prie jos Karaliaučiaus sritį, turėtų apie 4,6 milijonus gyventojų, iš kurių 3 milijonai būtų lietuviai, taigi tik 65%. Dabar Lietuvoj yra 12% rusų, gudų ir ukrainiečių. Jei dabar daug vargo su jais, — būtų žymiai blogiau, kai su Karaliaučiaus sritimi jų skaičius padidėtų beveik 3 kartus iki 1,3 milijono, o procentas pakiltų virš 2 kartų, iki 28%. Slavų apgyventai sričiai tikriausiai turėtų būti suteikta plati autonomija. Rusų kalba vėl turėtų būti oficialiai naudojama visose Lietuvos centrinėse įstaigose ir institucijose, kurioms tas kraštas būtų pavaldus.

Bet iš kitos pusės, jei mes to krašto atsisakysim, rusų kolonija ten pati neišnyks ir visada sudarys Lietuvai ir lietuvių tautai didelį pavojų. Lietuva negalės būti tikrai nepriklausoma, kol tas kraštas pasiliks Rusijos dalimi. Todėl vistiek atrodo, kad reikėtų siekti Karaliaučiaus srities priskyrimo Lietuvai. To siektina ne dėl kokio lietuviško imperializmo, bet pirmiausia norint panaikinti ar bent žymiai sumažinti iš ten Lietuvai grėsiantį pavojų.

Reikia tikėtis, kad, Karaliaučiaus sritį prijungus prie Lietuvos, dalis rusų patys grįžtų į Rusiją. Tame krašte netrukus įsikurtų daugiau

lietuvių iš Didžiosios Lietuvos ir ilgainiui kraštas pasidarytų mišriai rusų ir lietuvių apgyventas.

Būtinai reikėtų kviesti grįžti senuosius to krašto gyventojus ir jų palikuonis lietuvius, vokiečius ir prūsus, nors vargiai daug kas iš jų norėtų vėl iš naujo kurtis žiauriai nusiaubtame, rusų apgyventame krašte. Tačiau kad ir mažas grįžusių skaičius būtų labai reikšmingas. Juk tas kraštas iš tikro priklauso seniesiems jo gyventojams.

6. SOVIETŲ IMPERIJOS ŽLUGIMO GALIMYBĖ

Galimi išsivystymai atrodytų visiškai kitaip, jei Sovietų imperijoje įvyktų revoliucija ar kokia kita suirutė ir Kremlius prarastų padėties kontrolę. Tokiu atveju lenkai tikriausia pasinaudotų proga ir užimtą Karaliaučiaus kraštą.

Karaliaučiuje įsitvirtinę lenkai Lietuvai būtų geriau negu rusai, bet vistiek ir jie būtų pavojingi, nes Lenkija užeitų Lietuvai iš vakarų. Kai kurie lenkai siūlo tą kraštą su Lietuva pasidalinti. Bet tokiose dalybose lenkams tektų liūto dalis su Karaliaučiaus miestu. Tad Lenkija vistiek taptų ne tik pietiniu, bet ir vakariniu Lietuvos kaimynu, kuris užstotų jos pietinėms žemėms tiesioginį kelią į jūrą. Jau Vytautas Didysis po Žalgirio mūšio pramatė tą pavojų ir todėl sutrukdė lenkams galutinai pribaugti kryžiuočius ir įsitaisyti prūsų žemėje į vakarus nuo Lietuvos.

Ir dėl ko turėtų lenkams tekti visos istorinės prūsų žemės? Jie jau

gavo didesnę dalį buvusių Rytprūsių. Ar dabar turėtų gauti dar daugiau vien kad Lenkija būtų didesnė?

Tačiau suirutės atveju Lietuva negalėtų užbėgti lenkams už akių ir savo jėgomis užimti Karaliaučiaus kraštą: jos karinės jėgos turėtų pridengti sostinę, kad lenkams nekiltų per didelė pagunda užimti neginamą Vilnių. Rusijos suirutės atveju vienintelė jėga, kuri galėtų sulaikyti lenkus nuo žygio į Karaliaučių yra vokiečiai.

Nežinia ar vokiečiai skubintųsi į Karaliaučių, ar į to krašto likimą žiūrėtų abejingai. Todėl gali būti labai svarbios iš Rytprūsių pabėgusių bei išvartų vokiečių pastangos, nes jie, kiek tik įmanydami, ragintų ir spaustų Vokietijos vyriausybę užimti tą kraštą. Mums verta jau dabar ieškoti bendros kalbos su jais, jiems užtikrinant, kad mes pilnai pripažįstame ir palaikome tėviškėn sugrįžimo ir apsisprendimo teises, kad mūsų veikla ir pastangos dėl Mažosios Lietuvos nukreiptos ne prieš juos, senuosius to krašto gyventojus, ir ne prieš Vokietiją, bet prieš rusų tame krašte įsitvirtinimą ir prieš lenkų užmačius.

Išvaryti ir pabėgę vokiečiai svajoja atstatyti Rytprūsius kaip Vokietijos kraštą, o jei tai būtų neįmanoma, kaip atskirą vokišką valstybę. Atstatyti Rytprūsiai turėtų apimti sovietams tekusią šiaurinę to krašto dalį ir lenkams priskirtą pietinę. Mums tai būtų žymiai geresnis sprendimas, negu rusų kolonija

LFB savaitė Dainavoje. Grupelė stovyklautojų su kun. A. Svarinsku prie pakelės kryžiaus. Nuotr. V. Maželio.

Karaliaučiaus srityje ar lenkų įsitvirtinimas jų vietoj, todėl kalbėdami su vokiečiais, galime tokiam planui pilnai pritarti. Tačiau iš tikro jis neįvykdomas, nes vokiečiai Pietinių Rytprūsių iš lenkų be karo negaus. Lenkams pasilaikant Pietinius Rytprūsius lieka atviras tik Karaliaučiaus srities klausimas.

Jei vokiečiai pasiryžtų sugrįžti į Karaliaučių ir spėtų jį užimti prieš įsiveržiant ten lenkams, to krašto tolimesniame likime spręsti būtų trys pagrindinės galimybės:

1. Karaliaučiaus kraštas grįžta Vokietijai ir tampa jos dalimi. Šiam sprendimui kiek tik įmanydami priešinsis lenkai.

2. Atskira vokiška Prūsijos valstybė. Jai nuolat grėstų lenkų pavojus, tad ji turėtų būti Vokietijos ar Lietuvos ar jų abiejų apsaugoje, ar prisijungti ketvirtuoju nariu prie Baltijos valstybių sąjungos, jei tokia sąjunga būtų sudaryta.

3. Tas kraštas prijungiamas prie Lietuvos atskira autonominė sritis. Aišku, grįžę vokiečiai tokiam sprendimui atkakliai priešintųsi.

Jei Karaliaučius sugrįžtų Vokietijai, Lietuvos padėtis žymiai pagerėtų, nes lietuvių tautai daug saugiau savo vakariniu kaimynu turėti vokiečius negu rusus ar lenkus.

Sunku betgi patikėti, kad kitos Europos tautos ramiai žiūrėtų, jei Vokietija ne tik susijungtų, bet ir vėl pradėtų rinkti savo prarastas žemes. Galime būti tikri, kad niekas nenorės leisti Lenkijai atsidurti susijungusios Vokietijos ir jai priklausomo Karaliaučiaus replėse. Tarp Vokietijos ir Rytprūsių išrėžtas lenkų koridorius buvo tiesioginė Antrojo pasaulinio karo priežastis. Tikrai niekas nenorės sutikti, kad būtų atkurta panaši geopolitinė padėtis. Pasipriešinimas gali būti toks stiprus, kad Vokietijai tektų Kara-

LFB studijų savaitės metu klausomasi dr. R. Aukštuolio pranešimo finansiniais Lietuvos reikalais. Nuotr. V. Maželio.

liaučiaus susigrąžinimo atsisakyti.

Geriausias Lietuvai sprendimas būtų atskira Prūsijos valstybė, Baltijos sąjungos narys, o jei tokia sąjunga nebūtų sudaryta, kad ši valstybė turėtų kuo artimesnius ekonominius, politinius ir kultūrinius ryšius su Lietuva. Žinoma, Prūsijos ryšiai su Vokietija būtų dar glaudesni.

Bet tai nereiškia, kad Mažoji Lietuva turėtų visados pasilikti vokiečiams. Geografinė padėtis ilgainiui būna lemiantis veiksnys. Ji sukuria bendrus interesus, o atstumai juos dildo. Dėl atstumų ir skirtingos aplinkos nuo savo kilmės kraštų atsiskyrė ir susidarė naujos kanadiečių, australų, naujazelandiečių, brazilų tautos. Tad galima laukti, kad nuo Vokietijos atskirto, mažo Prūsijos krašto ryšiai su Lietuva vis stiprės, o su Vokietija silpnės. Vokiečiams išstūmus rusus, kraštas liktų pus-

tuštis, nes grįžtų tik dalis senųjų jo gyventojų. Jei ten imtų kurtis lietuviai iš Didžiosios Lietuvos, krašto pobūdis galėtų tiek pasikeisti, kad atsirastų sąlygos sudaryti Lietuvos-Prūsijos sąjungą, kurią siūlė plk. Kazys Škirpa kaip Karaliaučiaus srities problemos sprendimą.

Iš visų tautų, kurios varžosi dėl Karaliaučiaus krašto, mes esame silpniausi, tad negalime tikėtis pasiekti sau palankaus ar bent pakentiamo sprendimo vien savo jėgomis. Mums reikalingi sąjungininkai. Karaliaučiaus likimą sprendžiant, mums nei rusai, nei lenkai sąjungininkais netinka. Mūsų interesai daug geriau gali būti suderinti su senaisiais to krašto gyven tojais vokiečiais. Tad reikėtų ieškoti su jais pokalbio ir susitarimo, o jei pasisektų susitarti, būtų nesunku užsitikrinti Vokietijos politinę paramą abiems šalims priimtinaam Karaliaučiaus klausimo sprendimui.

LIETUVA IR IŠEIVIJA:

KONKRETŪS DARBAI IR PROJEKTAI

VYTAUTAS VOLERTAS

Lietuvos padėtis yra nepaprastai paini. Ten narpliojasi du rūpesčiai — laisvinimosi ir ekonomikos. Lietuvos žmonės, taip pat Sąjūdis ir LKP, sunkiai orientuojasi, ko griebtis. Nors Sąjūdis slenka nepriklausomybės kryptimi, šiose sąlygose negali matyti tiesesnio kelio, nujauti gyvenimo tvarkymo būdo, žinoti, ko laukti ir kokios pagalbos prašyti iš išeivijos. Kasdien vis kitokioje aplinkoje ieškoma išeities ir kartais drąsiai bandoma aplinką keisti. Komunistų partija yra pasimetusi ir vos išsilaiko nebyrėdama.

Sąjūdžio žmonės — ir tai yra mano asmeniška nuomonė, sudaryta iš pokalbių ir įspūdžių, kurie tarp turistų įvairuoja plačia skale, — apie išeivijos politines pastangas žino nepakankamai. Vlikas jiems pasako mažokai, apie Altą beveik negirdėję, LB laiko išeivijos rėmais, bet kas randasi šių rėmų viduje, pilnai nesusigaudo. Vlikas būdavo niekinamas, pajuokiamas, o Sąjūdis, įvairaus galvojimo junginys, tam niekinimui yra beveik patikėjęs. KP apie Vliką žino daugiau. LLL su pasiaukojusiu kankinių branduoliu, mūsų nepakankamai respektuojamu, Vliką vertina, nes prieš ką šmeižtais kovojo valdžia, tas jiems,

Šį pranešimą Vytautas Volertas skaitė šios vasaros Lietuvių Fronto bičiulių studijų ir poilsio savaitės metu Dainavoje.

valdžios kankintiems, buvo brangu. Vliko įtaką jie turbūt pervertina.

Lietuvos žmonės išėivijoje mato didelį mokslinį, kultūrinį ir ekonominį pajėgumą. Mokslas ir kultūra turi fizinius ženklus, kaip mokslininkų veikalai, rašytojų knygos, išleisti žurnalai. Šie ženklai praslysdavo pro Geležinę uždangą ir juos retkarčiais matydavo. Mums turėtų būti gaila, kad šios dvi sritys ten pažįstamos vienašališkai. Žino tokius mokslininkus, kaip dr. A. Avižienį, dr. B. Vaškeļį. Nebuvo girdėję apie dr. V. Vardį, apie dr. A. Damušį. Brazdžionis laikomas palaimintuoju, bet šalia jo ten glaudžiasi M. Katiliškis, net V. Bogutaitė, o K. Bradūnas, V. Ramonas, A. Vaičiulaitis mažai girdėti. Akiračiai su Metmenimis mūsų kultūrą reprezentuoja, o Aidai retai sutikti. Žinoma, čia kalbu ne apie tuos, kurie slaptai perrašinėjo dr. A. Maceinos ir kitų darbus. Mūsų pagrindy nedirbusį inteligentą, kokių yra dauguma. Aišku, ši padėtis yra tik laikino pobūdžio ir ji, įvykių raidai nesulėtėjus, keisis.

Mūsų ekonominė stiprybė yra išpūsta siuntinių. Beveik manoma, kad išėivija, plačiau finansiniai atsivėrus, išrištų visas Lietuvos ekonomines problemas. Ten esame mažai pažįstami. Kai kurie turistai, su pagrindu stebėdamiesi buvusiais, esamais ir kasdien didėjančiais trūkumais Lietuvoje, savo išsireiškimais „aš turiu šį, tą ir aną“, išėivija finansiniai labai neteisingai iškėlė. Be to, yra pasiturinčių šeimų, savo giminėms nupirkusių

10-12 automašinių. Lietuvoje atrodo, kad mes kiekvienas šitai galime. Klaidingai suprantami ir mūsų darbai bei pareigos. Turėti pulkininko laipsnį JAV kariuomenėje yra ne tas pats, kaip sovietiškoje. Buvimas skyriaus vyriausiu inžinieriumi RCA ar GE bendrovėse neduoda teisės vogti ir eiti į specialias pirtis ar krautuves, kaip ten daroma. Iš čia atvežta net kukli teisybė ten virsta iškreipta didele mūsų galybe.

Taigi vaizdai patys išsikreipia ir gali sukelti nusivylimų. Nuo jų turime tautą apsaugoti, kreipdami dėmesį ir į politiką ir į Lietuvos ekonomiką.

Pirmiausia, privalome patys susitvarkyti. Rimto politinio centro neturėjimas sudaro kuriozišką padėtį. Neįsivaizduoju, kaip kuris nors vienas pirmininkas, Bendruomenės ar Vliko, šioje padėtyje galėtų daryti sprendimus, nepasitaręs su grupe gerai informuotų žmonių. Vykdyti yra vienas reikalas, nuspręsti — kitas. Jokių būdu nenuvertinu valdybų, tačiau jų žmonės turi kitų reikalų ir nepajėgia politinės padėties atidžiai sekti. Todėl siūlau bendromis jėgomis sudaryti tokį centrą. Jei Vlikas nesutiktų, — principiniai prieš Vliką nieko neturiu, tik žinau jo siauroką bazę išėivijoje, operavimo būdą ir įsitikinimą, kad privalo vadovauti, be dėmesio vadovaujamiems, — tegu Pasaulio, JAV ir Kanados Bendruomenės pačios susigriebia. Manau, kad iki šiol tik laimės dėka išvengėme didesnių klaidų.

Antra, su Lietuva pasikeisti nuo-

monėmis. Ir aiškintis ne asmeniškai, bet grupėje. Asmeniškai pokalbiai dalyviuose sumenkina objektyviškumą. Pasakotojas, kai niekas iš šalies negali jo koreguoti, pasislenka gal į optimizmą, gal į pesimizmą. Klausęsis, tuos pačius faktus toliau perduodamas, taip pat gali nuspalvinti savo asmeniškais nuotaikomis. Kai apie tą patį dalyką pasakojate du ar daugiau žmonių, jie, nors būtų skirtingų nusiteikimų, padėti nupiešia tiksliau, nes vienas kito privengia perdėjimuose ir vienas kitą pataiso. Tas pats yra su tokiam pokalby gautos informacijos perdavimu toliau, kai klausėsi keli. Man atrodo, kad išeivija turėtų stengtis tuo pačiu metu susitikti bent su dviem Sąjūdžio ir bent su dviem LLL atstovais. Prasiplėstų Lietuvos padėties vaizdas, paaiškėtų jos žmonių siekiai, išryškėtų mūsų pačių uždaviniai ir galimybės.

Grįškime prie ekonomikos. Jei iš tikrųjų Lietuva susilauktų ekonominio savarankiškumo, ten gali atsirasti daug sunkumų: būtiniausių reikmenų stoka, žaliavų importas, moderniškesnės mašinos pramonei ir žemės ūkiui, algų ir pensijų mokėjimas, pagalba kooperatyviniams ūkiui, žymi bedarbė. Kaip tokioje aplinkoje tvarkytis, išvengiant ne tik gyventojų nusivylimo, bet gal net neramumų? Reikėtų daug didesnio kapitalo, kaip išeivija (ne dosniausia ir ne lengvai patikinti laisvėjimu Lietuvoje) galėtų sukaupti. Ką žinome apie „Foreign Aid“ programas, apie Tarptautinį banką? Jei duodamos paskolos Len-

kijai, Lietuva dabar būtų atsiradusi panašioje padėtyje, kaip prieš dvidešimtmetį buvo Lenkija. Be to, Lietuva turi gerą skolų mokėjimo istoriją. Šimto milijonų paskolos prašymas nieko nenustebintų, nes tokias sumas yra gavusios mažytės Afrikos valstybėlės, iki šiol savo viduje dar besipešančios. Tik ar suprantame, kur prašyti, kaip prašyti, kada ir kiek? Juk Lietuvos administracijai reikės šioje srityje pagalbėti. Man atrodo, kad reikia primygtinai išgauti iš kelių išeivijos finansininkų ar ekonomistų pažadą, kad šią medžiagą, rimtai paruoštą, jie turėtų po ranka. Tai Vliko, Bendruomenės ir Alto pareiga. Ir nereikia pasitikėti, jei kas tuojau tartų: žinau, kur reikia eiti ir ką daryti. Geriau pasitikrinti, tada skelbtis žinovu.

O kaip su išeivijos „Financial aid“ Lietuvai? Būtų menka pagalba, jei po įtikinimų ir prašymų sukaupume vėl \$160.000. O gal jau svarsityti akcinės bendrovės galimybes? Ji turėtų didesnį pasisekimą negu vienkartinės aukos, nes kapitalas būtų vartomas daugelį kartų. Šiai bendrovei nereikėtų pradėti nuo automobilių įvežimo. Pradžiai užtektų griebtis sagų, siūlų, muilo, skalbimo miltelių, virtuvėms ir prausykloms čiauptų, plaktukų, sraigčių. Jei kas panašios prekybos didesniu mastu griebtųsi privačiai, puiku! Esu net girdėjęs minčių, kad vertėtų įsigyti transportinį laivą.

Politika bus tik tada sėkminga, kai ją lydės pakenčiama krašto ekonomika. Todėl čia ir miniu jas kartu.

PARTIZANŲ GRETOSE

Spausdiname dvi ištraukas iš Adolfo Ramanausko-Vanago, paskutinio Lietuvos partizanų vado, užrašytų prisiminimų iš laisvės kovų laikotarpio. Užrašai sudaro 214 mašinėle rašytų puslapių, pavadinti PARTIZANŲ GRETOSE, I ir II dalys. Abidvi užrašų dalys mašinėle rašyto rankraščio forma neseniai buvo išleistos Lietuvoje Laisvės Kovų Archyvo. Rankraščio kopija buvo perduota į Laisvę Fondui Jungtinėse Amerikos Valstybėse, ji dabar ruošiamą spaudai ir bus išleista knygos pavidalu. Knygai specialų įvadą apsiėmė parašyti dr. Kęstutis Girnius.

Verta pacituoti keletą sakinių apie autorių iš išleisto leidinio: „...Kaip nurodo K. Girnius knygoje ‚Partizanų kovos Lietuvoje‘, 1949 metų vasario 1 d. įvyko paskutinis didesnis partizanų vadų suvažiavimas, kuriame LLKS Tarybos pirmininku ir Ginkluotų Pajėgų vadu buvo paskirtas Žemaitis, o jo pavaduotoju Vanagas — A. Ramanauskas. Vyriausias partizanų vadas Žemaitis, sunkiai susirgęs, 1951 metais savo pareigas perdavė A. Ramanauskui. Partizaniniam judėjimui pasibaigus, A. Ramanauskas slapstėsi Alytaus apylinkėse, vėliau nelegaliai gyveno Kaune, kur ir buvo suimtas 1956 metų rudenį. Manoma, kad mirties nuosprendis A. Ramanauskui įvykdytas 1957 metų gruodžio mėnesį.

A. Ramanausko-Vanago ‚Partizanų gretose‘ šalia Juozo Lukšos-Daumanto ‚Partizanų‘ yra stambiausias žinomas rašytinis pokario kovų paminklas. Knyga teikia unikalios medžiagos apie žmones ir įvykius...‘

SUSITIKIMAS SU SVEČIAIS IŠ UŽSIENIO

Kazimieraičiui nupasakojau apie savo kelionės rezultatus. Jis tuoj pat ėmė ruošti kelionėn, nes susitikimui nustatytas terminas jau buvo priartėjęs.

Pradžioje su juo perėjau į savo vadovietę. Parūpinome pastotę, kuria Kazimieraitis turėjo važiuoti Alytun. Miestan jį nuvežė viena moteris, kuri tą pačią dieną sugrįžo ir man pranešė, kad Kazimieraitis svarbiais reikalais išvažiavo net Kaunan.

Tik vėliau paaiškėjo, kad Kazimieraitis Alytuje jau nerado tų asmenų, kurie norėjo su juo susitikti. Jie jau buvo išvažiavę Kaunan, nes Alytuje jiems buvo pasidarę „ankšta“. Garibaldis Kazimieraičiui nurodė, kur juos Kaune bus galima susirasti. Čia paaiškėjo, kad Kazimieraitį susitikman

kviečia Prapuolenis ir Hektoras, kurie pogrindžio reikalais kaip repatrijantai buvo atvykę Lietuvon iš užsienio.

Kazimieraitis nuvyko Kaunan ir su jais susitiko. Su jais tarėsi atitinkamais klausimais. Anie tuoj pat žadėjo grįžti atgal į užsienį ir po kiek laiko vėl pasirodyti Lietuvoje. Buvo nurodytas punktas Kaune, kuriame buvo galima bet kada pasiteirauti, ar nėra kokios nors žinios nuo jų. Vienas iš atvykusių iš užsienio su atitinkamais dokumentais išvažiavo per Lenkiją. Antrasis Lenkijon atsидūrė partizanams betarpiai padedant. Kazimieraitis pats vairuodamas lengvą mašiną pervažiavo su svečiu per Merkinės miestelį ir išlipo abu ant plento ties Uciechos dvaru. Šoferis su mašina grįžo atgal, o svečias buvo perduotas Šarūno rinktinės partizanams, kurį jie asmeniškai nulydėjo per kitus dalinius ir per sieną iki pat Seinų miestelio. Iš ten jis Vakarus pasiekė jam vienam žinomu keliu. Daug vėliau sužinojome, kad pervažiuojant sieną su Vakaraais, svečias MGB organų buvo trumpam sulaikytas. Patyrėm ir tai, kad jau tuomet MGB per provokatorių (prof. Markulį) žinojo apie jo išvažiavimą ir tik tam tikrais sumetimais leido Vakarus pasiekti.

Kazimieraitis grįžo tiesiai į savo vadovietę. Dabar jis kantriai laukė to laiko, kada Prapuolenis su Hektoru atsilies iš užsienio.

Žinią duoti Vakarams apie tai, kas dedasi Lietuvoje antrosios bolševikinės okupacijos metais ir apie pačią pogrindžio veiklą buvo bandyta duoti ir kitu keliu. Buvo surasta viena inteligentė moteris, kuri kažkokiu būdu turėjo galimybę nuvažiuoti Anglijon, kur pažino Lietuvos pasiuntinį Anglijai K. B. Balutį. Jo adresu ir buvo parašytas atitinkamas raštas. Jis buvo įpakuotas ir paslėptas minėtos poniutės dvigubame batų pade.

Iki šiol niekam nėra žinoma, ar minėtas raštas adresatą pasiekė.

KAZIMIERAIČIO ŽUVIMAS

1946 vasarą, pavojingo rusų persekiojimo pasekmėje, Pietų Lietuvos Partizanų štabo darbuotojai su Kazimieraičiu atsидūrė Žaliamiškyje ir dienai apsistojo viename mažame bunkerėlyje. Tada buvo liepos 12-toji. Masinės rusų kratos apimtyje jėjo ir Žaliamiškis. Ilgą vasaros dieną ištupėti susikimšus mažame bunkerėlyje, esant masinei kratai, buvo nepavydėtinas malonumas. Čia tūnojo Kazimieraitis, Antanaitis, Daktaras ir Die-medis. Bunkerėlyje buvo šalčiau, negu ore. Dėl šios priežasties oras nesi-ventiliavo ir buvo jaučiama didelė stoka deguonies. Antanaitis kažkokiais reikalais ginčijosi su Daktaru. Kazimieraičiui, kuris pasižymėjo kaip nepaprastai geros širdies žmogus, tie ginčai buvo nepakenčiami. Kazimieraitis norėjo sudrausti besiginčijančius, bet Antanaitis kažkaip nesileido. Tuomet Kazimieraitis pareiškė, kad pritemus su juo Daktaras ir Antanaitis turės žygiuoti pas Vanagą, t.y. mane. Ilgiau nepakęsdamas ginčų pa-

sėkoje viduje susidariusios atmosferos ir oro stokos, pasiūlė Diemedžiui su juo išeiti viršun kiek atokiau nuo bunkeriuoko, nes ir saulutė jau slinko vakarop.

Kazimieraitis su Diemedžiu išlindo iš bunkeriuoko ir nuėjo prie netoliese buvusios balaitės. Jie abu išsiavė, džiovinosi dar nuo praeitos nakties šlapius autus ir apygarsiai kalbėjosi. Kaip tik tuo metu baigėsi miško krata ir buvo duotas ženklas rusams susirinkti prie mašinų. Viena grupė rusų, ėjusi keliuku netoli nuo balaitės, pagirdo Kazimieraičio su Diemedžiu pasikalbėjimą ir puolėsi ton pusėn. Diemedžiui pavyko pasprukti, o Kazimieraitis, iš pistoleto nušovęs du rusus, mestos granatos buvo sunkiai sužeistas ir dar gyvas pateko į priešo rankas. Jis pradžioje rusų nebuvo atpažintas. Dar kaime prie sužeistojo buvo varinėjami gyventojai ir klausinėjami, ar jie sužeistojo senio nepažįsta. Rusus labai klaidino pas Kazimieraitį rastieji suklastoti dokumentai ir civiliai drabužiai. Jie net patys stebėjosi, kodėl tokis senis su ginklu slapstėsi miške. Rusai Kazimieraitį vežėsi Leipalingin, bet pakeliui jis mirė. Leipalingyje rusai susigaudė, nes tarp kitų pas Kazimieraitį surastų asmeninių daiktų buvo ir prancūziškas inžinerijos kalendorėlis su jame Kazimieraičio ranka padarytaisiais atžymėjimais. Pasakojama, kad tada Kazimieraičio lavonas buvo atkastas, nufotografuotas ir kažkur išvežtas.

Antanaitis ir Daktaras labai aiškiai girdėjo šūvius bei rusų šūkavimus, užpuolus Kazimieraitį ir Diemedį. Dabar jie pamiršo ginčus ir tyliausiai tūnojo iki sutemos, o paskui laimingai abu pasitraukė iš miško.

Kazimieraičio asmenyje sąjūdis neteko vieno iš aukščiausiųjų vadų, iki kraštutinumo atsidavusio savo Tėvynei. Dėl jo žuvimo buvo nepaprastai sujaudinti visi partizanai, nes beveik visi jie asmeniškai buvo matę Kazimieraitį ir ypač daug apie jį girdėję pasakojant. Keliaudamas po dalinius aš visuomet partizanams pavyzdžiu stačiau Kazimieraičio asmenybę; žmogaus, kuris visas savo dvasines ir fizines jėgas pašventė Lietuvos laisvinimo kovai; karininko, kuris iki paskutinio atodūσιο ištesėjo duotąją priesaiką; kovotojo, kuris pelnytai buvo ir yra laikomas partizano idealu. Per savo partizaninės veiklos laikotarpį jis išgijo meilę ir pagarbą visų partizanų ir jų vadų ne tik kaip aukštesnysis vadas, bet ir kaip vyresnysis brolis. Visiems partizanams didžiulę įtaką Kazimieraitis turėjo dėl to, kad buvo išsižadėjęs asmenišką gerovę, iki kraštutinumo pasišventęs sąjūdžio reikalams, nepaprastai darbštus, teisingas, kantrus, blaivus ir giliai religingas žmogus.

Su Kazimieraičiu man teko ilgai gyventi drauge ir pažinti jį iš arti. Dėl to jo netekimą aš dar labiau pergyvenau. Kazimieraičio šviesi atmintis niekuomet nepaliks manęs. Ir vėliau, lankydamas Pietų Lietuvos srities partizanus, aš visuomet paskirdavau dalį laiko pasikalbėjimui apie šį didį ir garbingą vadą. 1947 m. rugšėjo mėn. 25 d. įvykusio visuotinio Dainavos

Apygardos partizanų vadų sąskrydžio metu, man kaip naujai išrinktam Dainavos Apygardos vadui pasiūlius, Merkio Rinktinės pavadinimas buvo pakeistas į Prt. Kazimieraičio Rinktinės pavadinimą. Visų žymesniųjų partizanų vadų posėdžių atidarymo metu būdavo pagerbiami kritusieji kovoje partizanai, ypač pabrėžiant Kazimieraičio asmenybę.

1949 m. vasario mėnesį Vakarų Lietuvos srityje įvykusiame visos Lietuvos partizanų vadų atstovų sąskrydyje, man apibūdinus Kazimieraičio nuveiktus darbus sąjūdyje, buvo paskelbtas šis dokumentas:

LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko Aktas Nr. 7

Savo didvyriška mirtimi pirkusiems mūsų tautai teisę gyventi ir savo darbais bei asmens pavyzdžiais ir šiandien nė kiek nemažėjančia šviesa tebeušviečiantiems LLKS ir visos tautos kovos kelią

1. Pietų Lietuvos Partizanų Vadui a.a. Kazimieraičiui pulkininkui inžinieriui Vitkui (žuvusiam 1946 m. vasarą) ir

2. Jungtinės Kęstučio Apygardos Vadui a.a. Visvydui leitenantui Kasperavičiui Juozui (žuvusiam 1947 m. balandžio mėn. 18 d.) už jų ypatingus nuopelnus išreiškiant sąjūdžio idėją, prasmę bei pobūdį, jų organizacinių, karinės ir visuomeninės veiklos pagrindų Pietų ir Vakarų Lietuvoje padėjimą, parengiant ir masiniais tiražais išleidžiant atitinkamus pagrindžio spaudos organus, o ypač už jų mirties valandoje parodytą didvyriškumą kovoje su priešu suteikiu Laisvės Kovotojo Karžygio vardą ir kartu juos apdovanoju Laisvės Kovos Kryžiumi I-mo laipsnio (su kardais).

Okupuotoji Lietuva, 1949 m. vasario mėn. 16 d.

(pas.) Vytautas

LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas

(pas.) Žadgaila

LLKS Tarybos Prezidiumo Sekretorius

1949 m. rugpjūčio mėn. 1 d. data išleistame Pietų Lietuvos srities spaudos organe „Partizanas“ Nr. 2 pažymėjau:

„Liepos mėnesį suėjo treji metai nuo to laiko, kai mes esame netekę mylimo vado a.a. Kazimieraičio. Jis krito nelygioje, bet garbingoje kovoje.

Šis aukštojo laipsnio karininkas duotą priesaiką ištesėjo ir Lietuvai atidavė ne tik savo jėgas ir žinias, bet ir savo brangiausią turtą — gyvybę.

Brangusis Vade! Tavo nemari kovos dvasia tebėra mūsų tarpe. Su Tavo vardu lūpose šiandien stovime nepajudinamai tvirti šventoje laisvės kovoje.

Tebūnie Tau lengva Lietuvos žemelė, kurią savo krauju aplaistei“.

(pas.) A. Vanagas

Pietų Lietuvos Srities Vadas

Bangų nuzulintas akmuo, kurio tik viršūnė kyšo iš vandens. Prieš 45 metus čia nendrės neaugo. — buvo gražus paplūdimys.

JUOZAS
KOJELIS

SUGRĮŽIMAS

PO 45 METŲ SAVO TĒVIŠKĖJE

Lankiausi Lietuvoje šiais metais nuo gegužės 19 iki birželio 17. Turėjau daug išvyvenimų Kražiuose, kur lankiau gimnaziją, ir Kaune bei Vilniuje, kur studijavau humanitarinius mokslus, ir Kretingoje, kur mokytojavau. Bet vienas išgyvenimas išsiskyrė iš visų. Tai apsilankymas savo tėviškėje, Viekšneliuose, 5 km į pietus nuo Luokės.

* * *

Prisiminimai siekia 1944-ųjų metų vasarą. Gyvenau tada pas tėvus, laimingai ištrūkęs iš nacių kalėjimų. Rusų-vokiečių frontas buvo tuo metu sustojęs apie 20-25 km į šiaurės rytus nuo mūsų. Mūsų pusėje vokiečiai, anoje — rusai.

Sulaukėme spalio 6-sios. Tą dieną nuo ryto žemė ir dangus buvo tarsi pritvinkę sunkios ir grėsmingos tylos. Niekas laukuose nedarbo, nors buvo pats bulviakasis, ir į bulvienojų laukus kvietė saulėta „bobų vasara“. Net gyvuliai, paleisti į nušienautas pievas, prižėlusias atolo, buvo ramūs ir lyg kažko laukė. Danguje nepasirodė nė vienas rusų lėktuvas.

Nerimo stumiamas, pro klėtį ir sodo vartelius iš sodybos išėjau link Žiograkalnio. Tai kalnas, ne daug žemesnis už netolimą Šatriją, tik daug nuolaidesniais šlaitais. Viršūnė didesnės apimties ir plokštesnė, todėl Žiograkalnis sudaro ne kalno, o aukštumos vaizdą. Anomis dienomis čia rinkdavosi apylinkių jaunimas vasarų sekmadieniais į gegužines, o kartais pavasarininkai suruošdavo vaidinimus iš alksnių nupintose palapinėse.

Mūsų žemė šioje pusėje susisiekė su kaimyno Jokubauskio žeme. Kazytė Jokubauskienė buvo mano vaikystės draugė. Čia pat buvo Jokubauskių nedidelio ūkelio trobesiai.

Pasiekęs aukštumos viršūnę, atsėdau ir žiūrėjau žemyn į tėvų sodybą. Negalėjau atplėšti akių nuo gražaus gyvenamojo namo, rimtimi dvelkiančių kitų pastatų, didžiulio, tėvų rankomis užveisto sodo, aptverto statinukų tvora. Kiemo viduryje — masyvus kryžius.

Aplink buvo matyti dar gal dešimties kaimynų didesnės ir mažesnės sodybos.

Antroje pusėje mūsų ūkio žemė rėmėsi į Viekšnelių ežerą. Iš dviejų pusių ežerą supo pelkynas. Ramus ežero paviršius tą popietę lyg veidrodis atmušė saulės spindulius.

Bėgiojau akimis nuo ežero prie tėvų sodybos ir po apylinkę, o kartu bėgiojo mano vaikystė ir jaunystė.

Šiame susimąstyme nė nepastebėjau, kad prie manęs atėjo Jokubauskiai. Pokalbis nesimezgė. Aš laikiau savo akis nukreipęs į tolį ir netikėtai pasakiau:

— Čia viskas bus sunaikinta, čia nieko nebeliks.

Nežinau, kokių balsu aš pasakiau, bet turbūt keistu, kad išgirdau, kaip Kazytė Jokubauskienė balsu pradėjo kukčioti. Aš nebegalėjau daugiau kalbėti. Neatsisveikinęs, palengvėl pajuodėjau šlaitu žemyn link sodybos.

Rytojaus dieną, spalio 7, rusai pradėjo puolimą. Prieš aušrą prasidėjo pragaras. Patrankos griaudė, bombos sproginėjo, kad net langai drebėjo. Išaušus, buvo matyti, kaip horizonte kilo ir leidosi lėktuvai. Prieš pietus gretimame kaime jau buvo bolševikai. Tėvas pakinkė arklius, o mama lauko keliukais palydėjo ir palaimino. Kelias vedė pietų kryptimi.

* * *

Į vietą, iš kurios tada išvažiavau, grįžau šiemet, birželio 11. Beveik po 45 metų.

Taip, čia viskas sunaikinta, ir nieko nebeliko. Įvyko tai, ką tada pasakiau. Ne tik trobesio, bet nė mažiausio grumstelio, kuris liudytų buvusią Kojelių sodybą. Lauko provėžomis šiaip taip pasiekiau ežerą. Iš čia žiūrėdamas link Žiograkalnio, maždaug galėjau spėti, kur andai buvo tėvų ir aštuonių vaikų pasididžiavimas. Buvusi pelkė pavirtusi mišku. Jo pakraštyje mačiau pastatytą mažą kryžių. Nebuvo jokios sodybos nei žmogaus, ir negalėjau paklausti, kodėl čia pastatytas kryžius. Tik žinau, kad ilgą laiką, man išvykus, tą pelkę saugojo stribai, laukdami manęs iš ten pareinančio.

Be prisiminimų, šioje vietoje radau vienintelį pažįstamą daiktą, rišantį

Šią vasarą Dainavoje. Iš k.: L. Stepaitienė, B. Brazdžionis, J. Kojelis, S. Aušrotienė, S. Smalinskas, V. Aušrotas, S. Smalinskienė. Nuotr. V. Maželio.

mane su tolimąja praeitimi, — tai ežero pakrantėje gal per tūkstančius metų bangų nuzulintą akmenį. Jis čia buvo ir tada. Vaikystėje, ant jo atsistojęs, meškerodavau iš arkljo uodegos plaukų pasidaryta meškere. Dabar nusiaviau kojas, aukščiau kelių pasiraičiau kelnes ir pribridęs užlipau ant akmens. Pajutau jo švelnų paviršių, kaip ir anomis vaikystės dienomis. Prisiminimai ir akmuo surišo mane su skausminga 1944 metų spalio 6 dienos popiete.

Sunaikinta ne tik mūsų sodyba, bet ir visi gyventojai, kurių sodybas nuo Žiograkalnio buvo galima matyti. Sunaikinta ir Jokubauskių septynių asmenų šeima. Gyva išlikusi iš Sibiro grįžusi ir kažkur gyvenanti tik Kazytė, kuri prieš 45 metus ant Žiograkalnio balsu kukčiojo ir su kuria tada neatsisveikinau.

Kai tą pačią dieną eėjau per Vieکشnelių bažnytkaimį į bažnytelę, kurioje buvau krikštytas ir priėjau Pirmosios komunijos, „žvangus varpas“, Bernardo Brazdžionio žodžiais, „skėlė širdį“. Sibiro kankinys, didžiame skurde gyvenęs Vieکشnelių parapijos klebonas kun. Kazimieras Žukas mano apsilankymo proga ne tik liepė skambinti varpu, bet bažnytelėje sukalbėjo Švenčiausios Jėzaus Širdies litaniją. Balsiai atsakinėjau „pasigailėk mūsų“. Pasigailėk ir nukankintųjų ir kankintojų.

KODĖL

UKRAINIEČIAI TYLI?

ZENONAS PRŪSAS

Sovietų Sąjungos ribose gyvena apie 49 milijonai ukrainiečių. Taigi maždaug 13 kartų daugiau negu lietuvių ir 30 kartų daugiau negu estų. Kai paskaitome spaudoje apie šimtatūkstantines demonstracijas Vilniuje, Rygoje ar Taline, gal kas pagalvojame: o kur ukrainiečiai? Tokiame Kijeve turėtų susirinkti mažiausiai milijonas. To nėra. Ukrainiečiai jei ir pademonstruoja, tai jų skaičiai daug mažesni. Bene didžiausios dvi demonstracijos buvo praėjusiais metais birželio mėnesį, sutraukusios 50,000. Bet tai buvo ne sostinėje Kijeve, o provincijos mieste Lvove, vakarų Ukrainoje. Šiaip susirenka tarp 200 ir 20,000. Kodėl tiek mažai? Yra daug faktorių, nėra vienos pagrindinės priežasties. Trumpa Ukrainos demografinė, geografinė, istorinė ir politinė apžvalga gal padės geriau suprasti

situaciją ir gal palengvins spėliojimus ateičiai: ar vieną dieną ukrainiečiai irgi išeis į gatves kaip ir pabaltiečiai?

Demografiniai daviniai

Pasaulyje priskaitoma apie 52 milijonai ukrainiečių. Iš šio skaičiaus apie 37 milijonai gyvena Ukrainos respublikos ribose, o apie 12 milijonų kitose Sovietų Sąjungos respublikose. Pavyzdžiui, apie 2 milijonai gyvena Kazachstane. Beveik 3 milijonai gyvena už Sovietų Sąjungos ribų, iš jų 1.1 milijono Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir 0.7 milijono Kanadoje. Ypač Kanadoje ukrainiečių bendruomenė yra labai aktyvi ir įtakinga. Turi keletą atstovų Kanados parlamente ir daug svarbių pozicijų provincijų ir federalinės

valdžios viršūnėse. JAV ukrainiečiai irgi veiklūs. Pvz., jie įsteigė savo kalbos ir kultūros katedrą Harvardo universitete anksčiau negu mes Čikagoje. Išleidžia daugybę laikraščių ukrainiečių ir anglų kalbomis.

Pačioje Ukrainos respublikoje ukrainiečiai sudaro apie 75% visų gyventojų, o rusai beveik 20%. Pasiskirstymas labai nevienodas. Kai vakarinėje Ukrainoje ukrainiečiai sudaro net 89%, tai pietinėje dalyje jų yra tik 55%. Ir tie patys namuose dažnai kalba ne ukrainietiška, bet rusiškai. Rusų ten yra apie 34%. Rusų kalba ten dominuoja, ypač miestuose. Todėl ten turistai dažnai jaučiasi, kaip lankas Rusiją, o ne Ukrainą. Gi rytinėje Ukrainos dalyje — Donetso/Dniepro rajone, kur pramonė yra labai išsivysčiusi, ukrainiečiai dar sudaro 67%, bet ir tarp jų yra daug surusėjusių, nors per gyventojų surašymus ir užsirašo ukrainiečiais. Blogiausia yra su ukrainiečiais, gyvenančiais už Ukrainos ribų, ypač Sibire ir Kazachstane. Neturėdami savo mokyklų, jie palengva virsta rusais.

Taigi, yra trys Ukrainos: **Vakarų (Karpatų) Ukraina**, kuri brendo didesnėje Vakarų Europos įtakoje ir kuri yra mačiusi daugiau laisvės, ypač būdama Austro-Vengrijos imperijos dalimi. Banderos partizanų žygiai 1945-52 metais čia dar tebėra gyvi. Didžiausias šio rajono miestas yra Lvovas (apie 670,000 gyventojų). Čia ir iškyla didesnieji tautiniai pasireiškimai. **Pietų-Rytų Ukraina** yra Ukrainos pramonės rajonas. Čia visuomet buvo jaučiama didesnė

rusų įtaka, ypač dėl jų antplūdžio į pramonės miestus. Šis rajonas yra pergyvenęs didžiausią rusų kolonizaciją ir ukrainiečių asimiliaciją. **Vidurio Ukraina**, kurioje yra ir sostinė Kijevas (2,2 milijonai gyventojų), tautinio atgimimo atžvilgiu yra lyg ir pereinamoji zona tarp rytų/pietų ir vakarinės Ukrainos dalių. Čia kaimuose žmonės dar kalba ukrainietiška, bet miestuose yra dažniau girdima rusų kalba.

Tačiau Ukraina bunda. Tą yra pastebėję ir Vakarų korespondentai. Pvz., kai *Newsweek* korespondentas 1982 metais apsilankė vakarų Ukrainos mieste Rovne, jam šis pasirodęs tipišku Rusijos provincijos miestu. Jokių ženklų, kad čia gyvena ukrainiečiai. Gi ten pat apsilankęs 1989 metais, jis jau pastebėjęs daug pasikeitimų. Rusai nemėgstami. Pvz., jis girdėjęs vieną policininką pasakojant tokį anekdotą. Viename Ukrainos mieste labai priviše žiurkių. Ten apsilankęs kažkoks pilietis, kuris padaręs mechaninę žiurkę. Ta išvedusi visas miesto žiurkes ant aukšto jūros kranto. Kada ji pati nukrito į jūrą, ja pasekė visos žiurkės ir ten prigėrė. Dėkingi miestiečiai maldavę tą pakeleivį: ponuli, ar negalėtum mums dar padaryti mechaninį rusą!

Idomu, kad tautiniam atgimimui sustiprinti yra labai daug padarūs Černobilio atominės energijos reaktoriaus katastrofa. Daugelis ukrainiečių tai suprato, kaip dar vieną rusų pastangų išnaikinti ukrainiečius, panašiai kaip per 1932-33 metų badmetį.

Ukrainos geografinė padėtis ir žemės turtai

Ukraina yra labai turtinga gamtos turtais. Visame pasaulyje yra žinomas Ukrainos juodžemis. Yra pasakojimas, kad ukrainietis, pasėjęs kviečių grūdus, turi bėgti iš dirvos, kad javai jam kelio nepastotų. Nereikia nei natūralių, nei dirbtinų trąšų. Tai ne balkšvi jauriniai šiaurės Rusijos dirvožemiai, kur kartais nė grikliai nenori augti. Nemažesni Ukrainoje nei žemės gelmių turtai. Dideli geros rūšies anglies, geležies, mangano, volframo ir kitų metalų oksidų klodai paskatino sunkiosios pramonės išsivystymą, ypač rytinėje ir pietryčių Ukrainoje. Čia išaugo didžiuliai Charkovo, Dniepropetrovsko ir Donetso miestai. Apie 25% viso pasaulio mangano išteklių yra Ukrainoje. Tai labai svarbus metalas plieno gamybai. Dideli ir natūralių dujų ir alyvos išteklių. Ukrainoj pagamintos prekės sudaro apie 26% Sovietų Sąjungos eksporto. Todėl Rusijai prarasti Ukrainą būtų, kaip Italijai prarasti Lombardiją.

Iš kitos pusės, per praėjusius 50 metų Sovietų Sąjunga stengėsi nukreipti savo pramonės išsivystymą į rytus, ypač į Sibirą, kuris irgi turi daug gamtos turčių. Tas procesas pagreitėjo po Antrojo pasaulinio karo. Kai Hitleris okupavo Ukrainą, Stalinas greit pamatė, kad jei jo imperija remsis tik Ukrainos pramone, ji bus lengvai pažeidžiama karo ir suiručių atvejais. Todėl po karo kurį laiką Ukrainos pramonės pagrindinė užduotis buvo

sutelkti kapitalą įmonių išsivystymui Sibire ir kitur. To išdava buvo tai, kad dabar Ukrainos pramonė, pvz., plieno pramonė, yra labai nemoderni, atsilikusi, išleidžianti į atmosferą tonas sieros dvideginio ir kitų gamtą ir aplinką užteršiančių chemikalų. Taip pat Ukrainoje yra daug pavojingų atominės energijos reaktorių. Dėl tokio pramonės apleidimo Ukrainos pramonės svarbumas Sovietų Sąjungai yra gerokai sumažėjęs. Pvz., 1967 metais Ukraina su 20% Sovietų Sąjungos gyventojų davė S. S-gai tik 18.5% valstybinių pajamų. Norint, kad Ukrainos pramonė ir toliau pasiliktų svarbiu faktoriumi Sovietų Sąjungos ekonomikoje, Maskva turės surasti didelių kapitalų įmonių sumoderinimui ir aplinkos apšvarinimui. Šis faktorius galėtų suvaidinti svarbią rolę, jei kada nors Kremliai tektų spręsti sunkų klausimą: leisti Ukrainai atsiskirti ar neleisti?

Trumpa istorinė apžvalga

Ukrainos istorija siekia devintą šimtmetį, kada susikūrė Kijevo valstybė. Tik ji dar nesivadino Ukraina, kas reiškia „Pakraščių žemė“. Ji vadinosi Kijevo Rusa. Ukrainos vardas atsirado gal tik šešioliktame šimtetyje. Kijevo valstybė buvo nepriklausoma iki 1240 metų, kada buvo sunaikinta mongolų antplūdžio. Suskilo į keletą kunigaikštijų. Galicijos kunigaikštija egzistavo iki 1387 metų, kada ją aneksavo Lenkijos karalija. Volyniją ir Kijevo užėmė Lietuvos Didžioji Kunigaikštija. Lietuvai sudarius

uniją su Lenkija, pastaroji Ukrainoje gal turėjo daugiau įtakos negu Lietuva.

Lenkai pradėjo atiminėti žemes iš vietinių gyventojų ir įvedė baudžiamą anksčiau buvusiems laisviems ūkininkams. Daug gyventojų pabėgo iš lenkų valdomų žemių į rytus, į Dniepro žemupio lygumas. Šiuos naujus gyventojus pradėjo vadinti kazokais. Jie ten suorganizavo savotišką karinę organizaciją, kurioje viršininkai ir karininkai buvo išrenkami demokratiškai visų organizacijos narių. Pastatė Zaporožės tvirtovę. Kada lenkai pabandė priverstinai įvesti katalikybę ortodoksams ukrainiečiams, kazokai sukilo. Po keleto laimėtų mūšių prieš lenkus, kazokų vadas Bogdanas Chmelnickis įkūrė nepriklausomą kazokų valstybę Dniepro upės rajone. Ji buvo valdoma demokratiškai išrinkto hetmono ir demokratiškai išrinktos atstovų tarybos (Rados). Taigi, ukrainiečiai su demokratiniiais principais jau buvo susipažinę tais laikais, kada rusus valdė visagalis caras. Šiai hetmonijai buvo sunku atsilaikyti prieš daug stipresnę Lietuvos/Lenkijos valstybę. Todėl po šešių gyvavimo metų 1654 metais Rada paprašė Maskvos caro pagalbos. Ortodoksų religijos, juos geriau supras negu katalikai lenkai.

Sutartyje caras pažadėjo leisti hetmonui savarankiškai valdyti visą Ukrainą, turėti savo kariuomenę ir laivyną, rinkti mokesčius ir netgi vesti savo užsienio politiką. Rusų

kariuomenės daliniai kaip sąjungininkai įsikūrė Ukrainos miestuose. Po Chmelnickio mirties caras pradėjo aiškinti, kad jo ankstyvioji sutartis su Chmelnickiu buvusi asmeninė, ne valstybinė sutartis ir kad ji galiojusi tik iki Chmelnickio mirties. Todėl naujos sutartys turi būti sudaromos su kiekvienu nauju hetmonu. Turėdamas savo kariuomenės igulas Ukrainoje, caras galėjo žaisti su kandidatais į hetmonus kaip norėjo: paremdamas tuos, kurie prižadėjo jo klausyti, sudarydamas kliūtis tiems, kurie norėjo būti savarankiški. Per sekančius 40 metų trys hetmonai bandė atsikratyti Maskvos globos, bet nepavyko. Pagaliau 1774 metais hetmonystė buvo galutinai panaikinta ir Zaporožės tvirtovė nugriauta. Prasidėjo sunkūs laikai Ukrainai. Per sekančius 140 metų carai darė viską, kad surusintų ukrainiečius. Jų mokyklos, įsteigtos hetmonystės laikais, buvo visos uždarytos. Pagaliau 1876 metais buvo išleisti įsakymai, uždraudžią spaudą ukrainiečių kalba. Caro valdžia darė viską, kad padidintų rusų imigrantų skaičių, ypač miestuose, kur rusų procentas išaugo iki 50%.

Ukraina kaip Sovietų Sąjungos respublika

1917 metais nuvertus carą, ukrainiečių politinės ir karinės organizacijos sukūrė Centrinę Tarybą (Radą). Ši Taryba, susirinkusi Kijeve, paskelbė įsteigimą Ukrainos tauti-

nės respublikos, surištos su Rusijos respublika federaliniais ryšiais kaip lygaus partnerio. Leninas, nors oficialiai pripažino Ukrainos nepriklausomybę, tuo pačiu metu sukūrė konkurencinę komunistų valdžią Charkove. Rada į tai atsakė, 1918 metais sausio 12 paskelbdama visiškai nepriklausomą Ukrainą, nesurištą su Rusija. Prasidėjo karas su sovietine Rusija, kuriame vadovavo Simonas Petliura. Iš pradžių jam kiek pagelbėjo vokiečiai ir lenkai, bet Pirmojo pasaulinio karo laimėtojai — Vakarų sąjungininkai — atsisakė padėti. Mat, nenorėjo išardyti Rusijos. Petliura buvo nugalėtas, ir 1923 metais Ukraina buvo priversta jungtis su Rusija ir su kitomis respublikomis kaip federalinė Sovietų Sąjungos respublika.

Leninas, norėdamas laimėti ukrainiečių simpatijas, patvarkė, kad ukrainiečių kalba ir kultūra dominuotų visose Ukrainos respublikos srityse, įskaitant valdžios įstaigas, mokyklas, spaudą ir kitas komunikacijos sritis. Tarp 1923-1930 metų Maskva davė Ukrainai palyginti gana daug laisvių. Ji mažai kišosi į Ukrainos komunistų partijos reikalus. Leido viską tvarkyti nepriklausomai. Žemė buvo palikta ūkininkams, kurie gana savarankiškai tvarkėsi. Gerbūvis kilo greitai tempu. Daug sumanesnių ir darbštesnių ūkininkų praturtėjo. Pramonė irgi palengva kūrėsi. Ukrainiečiai laiko šį trumpą laikotarpį tarp 1920 ir 1930 metų Ukrainos „aukso dešimtmečiu“. Klestėjo literatūra, menas ir drama.

Laikai staiga pasikeitė Stalinui įsitvirtinus Kremliuje. Nors Stalinas buvo gimęs Gruzijoje ir nors jo abu tėvai buvo gruzinai, Stalino dukters Svetlanos liudijimu, jis palengva pasidaręs šovinistu rusu — daug didesniu negu dauguma etninių rusų. Tas, atrodo, dažnai pasitaiko tarp tų, kurie pakeičia savo tautybę. Prisiminkim tik Vilniaus krašto sulenkėjusius lietuvius, kurie lietuvių daug labiau nekenčia, negu Varšuvos ar Krokuvos lenkai. Stalinas ypač nekenė ukrainiečių vien dėl to, kad šie nenorėjo virsti rusais. Atrodo, kad dėl to jis ir sukūrė dirbtinį 1932-33 metų badą Ukrainoje, kad fiziškai palaužtų ukrainiečius. Nuo bado mirė tarp 3 ir 7 milijonų ukrainiečių. Tikro skaičiaus gal niekuomet nesužinosim. Stalinas to nedarė, pvz., Rusijos ar Gudijos respublikose, kur pasipriešinimas kolchozų steigimui buvo gal nemažesnis. Kurie ukrainiečiai nemirė badu, tuos pradėjo tremti į Sibirą. Pripildė Sibiro koncentracijos stovyklas nerusiškoms tautomis, ypač ukrainiečiais, o vėliau ir pabaltiečiais.

Stalinas žinojo, kad fizinis sunaikinimas nerusiškų tautų yra trumpiausias kelias į pilną Sovietų Sąjungos surusinimą. Tiksliai nežinome, kiek ukrainiečių buvo ištremta į Sibirą ir kiek ten jų mirė nuo bado ir nuo nežmoniškų sąlygų. Atmintina, kad jų dauguma buvo ten ištremti dar prieš Antrojo pasaulinio karo pradžią. Iš 1941 metais ištremtųjų lietuvių tik labai mažas procentas išliko gyvi. Todėl galima

spėti, kad ir dauguma ukrainiečių, ten ištremtų prieš 1941 metus, išmirė Sibire. Tik labai maža dalis Sibirą atlaikiusių ukrainiečių grįžo į Ukrainą. Kitus arba paleido iš lagerių be teisės grįžti namo, arba ir patys nebenorėjo grįžti, nes niekas jų ten nelaukė. Todėl dauguma arba pasiliko Sibire, arba išsisklaidė po visą Sovietų Sąjungą. Iš viso Sibire ir Azijos sovietinėje dalyje gyvena 6.5 milijonų ukrainiečių. Galima spėti, kad jų dauguma yra buvę Sibiro tremtiniai. Galima taip pat spėti, kad apie tiek pat mirė koncentracijos stovyklose. Jei prie šių skaičių dar pridėsim mirusius per badmetį Ukrainoje, gautume 16-20 milijonų. O kur dar per Antrąjį pasaulinį karą žuvusieji? Tai baisūs nuostoliai kad ir 50 milijonų tautai. Reikia atsiminti, kad daugumoje buvo prarasti gabiausi ir labiausiai tautiškai susipratę ukrainiečiai. Jei palygintum ukrainiečius su pabaltiečiais, tai reikėtų atkreipti dėmesį, kad Pabaltijys turėjo išken-tėti Stalino terorą tik 9 metus, o Ukraina net 20 metų. Tad nėra nuosta-bu, jei ukrainiečiai kiek „vėluoja-si“, palyginus su estais ar lietuviais.

Stalina pakeitęs Chruščiovas irgi buvo rusas šovinistas, tik žmoniškesnis. Jis atmetė genocidą kaip priemonę Sovietų Sąjungos surusini-mui. Jis irgi bijojo, kad ukrainie-čiai gali panorėti atsiskirti nuo Rusi-jos. Bet jo taktika buvo kitokia: su-naikinti ukrainiečių tautą ne geno-cidu, bet nutautinant. Jis galvojo, kad jei jis duos ukrainiečiams lygias teises su rusais daugiatautės im-

perijos valdyme, gal jie aprims ir palengva pradės surusėti. Atseit, laimėti medum, ne actu. Dėl to daug ukrainiečių buvo paskirti į svarbias pozicijas Kremliuje, Komunistų partijos centro komitete ir kitose Sovietų Sąjungos respubli-kose. Pvz., Ukrainos respublikos šefas Podgorny buvo atkvietas į Maskvą ir kaip Politbiuro pilnas narys pasidarė vienu iš įtakingiaus-ių Chruščiovo leitenantų. Tik Chruščiovas padarė klaidą, Ukrai-nos komunistų partijos pirmuoju sekretoriumi, atseit, respublikos šefu, paskirdamas Šelestą. Šį pa-skyrė ir pilnu politbiuro nariu. Chruščiovas turbūt nenuspėjo, kad Šelestas yra patriotiškai nusiteikęs ukrainietis. Palengva geresni laikai pradėjo grįžti į Ukrainą.

Šelestas valdė Ukrainą beveik 9 metus, nuo 1963 metų liepos mė-nesio iki 1972 metų gegužės mėne-sio. Tarp kitko jis pats parašė ir išleido gana patriotišką knygą „Uk-raina, mūsų tėvynė“, už kurią jis vėliau buvo labai kritikuojamas. Per Ukrainos rašytojų unijos suvažiavi-mą jis pasakė kalbą, kurioje skatino išlaikyti ukrainiečių kalbą gryną ir svetimų įtakų nesugadintą. Jis pa-reiškęs Kanados komunistų delega-cijai, kad „tik kvailys gali galvoti, kad rusų kalba pasidarys dominuo-jančia kalba Ukrainoje“. Jis, jei ir atvirai neskatino, tai bent toleravo tautinius pasireiškimus, kaip pro-tesų demonstracijas ar išleidimą patriotiško turinio knygų ir leidinių. Už tai jis turėjo sumokėti: buvo pir-miau „paaukštintas“, paskiriant

Maskvoje S. S-gos ministerių kabineto premjero pavaduotoju, bet už metų prarado ir politbiuro pilno nario postą. Brežnevas ir Kosyginas, abu rusai šovinistai, kurie tuo laiku buvo valdžioje, Ukrainoje Šelestą pakeitė Vladimiru Ščerbitskiu, surusėjusiu ukrainiečiu, kuris ir dabar tebevaldo kietu kumščiu su KGB pagalba. Tik atrodo, kad Gorbačiovas jo nemėgsta, nes priklauso vadinamai „konservatorių“ arba stalinistų grupei politbiure. Gal Gorbačiovas nesijaučia dar pakankamai stiprus pašalinti Ščerbitskį, kuris Ukrainoje yra labai nepopuliarus. Pvz., per paskutinį Gorbačiovo apsilankymą Ukrainoje žmonės plojo Gorbačioviui, bet ne Ščerbitskui, rodė plakatus: „Ščerbitskis — ne, demokratija — taip“. Bet kol kas Ščerbitskis laikosi valdžioje. Gal dalinai dėl to, kad Gorbačiovas prisibijo pasekmių, pašalinus Ščerbitskį ir jo KGB aparatą. (Rugsėjo viduryje Ščerbitskis buvo pašalintas. Red.)

Nedidelė problema, jei pademonstruoja mažesnės tautos. Kas kita būtų, jei išeitų į gatves milijonas ar daugiau ukrainiečių. Gal todėl Gorbačiovas lyg ir užmerkė akis per paskutinius rinkimus, kada Ščerbitskis surado būdų, kaip neleisti savo oponentams būti kandidatais. Bet vis dėlto daugelis Ščerbitskio sebrų nesurinko pakankamai balsų ir nebuvo išrinkti. Tarp tokių buvo penki apygardų Komunistų partijos vadai, Kijevo burmistras ir Kijevo pirmasis partijos sekretorius. Lvove apie 50,000 balsuo-

tojų išbraukė visus kandidatų vardus ir užrašė „boikotuoju“. Pats Ščerbitskis savo rinkiminėje vietoje Dniepropetrovske per machinacijas surinko 71% balsų, kur anksčiau jis normaliai gaudavo 99.9%. Yra sakoma, kad jei nori užmiršti perestroiką, apsilankyk Dniepropetrovske. Ten tokio dalyko nėra.

Išvados

Susumuojant šiame trumpame straipsnyje suminėtus davinčius, yra aišku, kad ukrainiečiai yra didelė, labai daug iškentėjusi tauta. Tai nėra tik skirtingu dialektu kalbanti rusų tautos dalis, ką kai kurie rusai šovinistai bando tvirtinti. Ne tik kalba yra tiek skirtinga nuo rusų, kad ją galėtum klasifikuoti kaip atskirą kalbą. Gal dar svarbiau negu kalba, yra skirtinga istorija ir skirtingas kultūrinis išsivystymas. Ukrainiečiai daug daugiau pragyveno Vakarų kultūros įtakoje negu rusų globoje, ypač vakarų ukrainiečiai. Todėl nenuostabu, kad jie skiriasi nuo rusų ne tik kalba, bet ir kultūra, papročiais, gyvenimo būdu. Nenuostabu, kad jie per šimtmečius bandė ir tebebando ištrūkti iš ruso „globos“, sudėdami tiek daug aukų. Laimingi ukrainiečiai, kad Stalinas 1930 metai paveldėjo ne visą Ukrainą, kad tuo laiku vakarinė dalis buvo lenkų valdžioje. Nors lenkai ir neglostė, bet fiziniai nenainkino kaip Stalinas. Ukrainiečiai galėjo turėti savo mokyklas, galėjo palaikyti kontaktus su demokratijoj

LFB savaitė Dainavoje. Popiečio saulėje, pertraukų metu buvo įdomu pasiskaityti naujausius laikraščius iš Lietuvos. Nuotr. V. Maželio.

išsivysčiusia Vakarų kultūra. Ščerbitskis nėra amžinas. Arba mirs, arba bus Gorbačiovo išstumtas. O Ščerbitskio įpėdinis gal jo pilnai nebepakeis, kaip ir Griškevičius ar Songaila pilnai nepaveldėjo Sniečkaus galių. Gorbačiovo reformos, apkarpančios saugumo galią, gal palengva pasieks ir Ukrainą. Rūgimas vyksta ir dabar. Dalis disidentų galėjo grįžti iš Sibiro. Jei Ukraina ir vėluoja, palyginus su Pabaltijū ar su Kaukazu, tai gal tik dešimtmečiu ar net ir mažiau.

Panaudota Literatūra

Katz. Handbook of Major Soviet Nationalities.

George W. Simmonds, Editor. Nationalism in The USSR & Eastern Europe in the Era of Brezhnev and Kosygin. The University of Detroit Press.

Žurnalai: US News, Time, Newsweek.

Laikraščiai: The Ukrainian Weekly ir The National Tribune.

Encyclopedia Americana.

EINAME TEISINGU KELIU

Pokalbis su Arvydu Juozaičiu

Arvydas Juozaitis — jaunosios kartos Lietuvoje filosofas, Sąjūdžio pradininkas, jo ideologas, tarybos narys ir ideologiniams reikalams sekretoriaus pavaduotojas, *Sąjūdžio žinių* įsteigėjas ir redaktorius, sportininkas. Savo kelionės po Ameriką metu lankėsi spalio pradžioje Čikagoje. Jam ir jo žmonai Laimai viešint vaišinguose p. Jadvygos ir dr. Adolfo Damušių namuose, spalio 5 buvo sudarytos sąlygos šiam pokalbiui tarp Arvydo Juozaičio ir *Laisvę* redaktoriaus.

Jūs esate vienas iš pagrindinių Lietuvos Sąjūdžio ir bendrai tautinio atgimimo minties formuotojas, ideologinio veido kūrėjas. Kas jus prie to privedė asmeniškai, kaip šis minties projektas perteikiamas tautai, kaip jis priimamas?

Nuo pat ankstyvo 1988 pavasario, kai Vasario 16 minėjimas buvo apipiltas tarybinės propagandos melu, manyje kilo milžiniškas pasipriešinimas ir noras radikaliai, atvirai pasakyti tiesą apie šį komunistinio režimo melą. Daugelis žmonių to melo nepriėmė, bet sunku buvo kažkam pradėti kalbėti tiesą. Nutariau surizikuoti, galvojau, kad tai bus mano įnašas pasipriešinimui prieš tarybinę propagandą. Vasario 16 minėjimo išniekinimas buvo paskutinis lašas, perpildęs kantrybės taurę. Galvojau, nereaguodami į tai, nebeturėsime ką iš tikrųjų beginti. Padariau pranešimą „Lietuva ir politinė kultūra“ Dailininkų sąjungoje balandžio 20 ir automatiš-

kai įsijungiau į Sąjūdžio kūrimo darbą, užsibaigusį birželio 3 steigiamuoju susirinkimu. Tad tas ideologinis Sąjūdžio veido kūrimas buvo susijęs su mano apsisprendimu daryti viską, kad kuo greičiau atsikratytume melo.

Kodėl būtent man teko tai daryti, aš nežinau. Manau, kad krikščioniškosios moralės akcentavimas, kuris man yra būdingas, ir istorinės tiesos įtraukimas į tos moralės argumentaciją Sąjūdžio veikloje, yra tiek visai tautai priimtinas, kad aš savo pažiūromis atitikau tam, kas visai tautai yra artima. Sąjūdžio ideologija tiesiog yra susijusi su tautos morale ir jos elementariausios tiesos nuojauta. Tad nieko tautai nebuvo primesta.

Ar ši tautinio atgimimo kryptimi besireiškianti tautos moralė nerodo, kad tauta niekad nebuvo praradusi savo rezistencinės dvasios, kad 1941 tautos sukilimas, pasipriešinimas vokiečių okupacijai ir ypač partizanų kovos turėjo tautai milžiniškos reikšmės? Ar tautos sąjūdis nėra tam tikra prasme šios rezistencijos išdava ir tęsinys?

Esu tikras, kad 1941 metų sukilimo rezistencinė dvasia anksčiau nebuvo plačiau aptariama, bet dabar ji yra gyva. Pasipriešinimas vokiečiams, partizanų kovos visuomet buvo aktualus objektas šeimų pokalbiuose, nors jaunimo tarpe pasitaikydavo retai. Todėl 30 metų žmonės, tarsi tarpininkai tarp vyresniosios ir visai jaunosios kartos, galėjo nutiesti tiltą tarp praeities ir ateities ir įsijungti

Iš kairės: dr. K. Ambrozaitis, dr. A. Damušis ir Arvydas Juozaitis. Nuotr. J. Baužio.

į atgimimo darbą. Nemanųčiau, kad rezistencijos terminas tiktų šios dienos politikai apibūdinti. Rezistencija dabar, kaip pasipriešinimas priešui, nėra savaime produktyvi. Šiandieninė patirtis rodo, kad tiesioginė konfrontacija nebūtų leidusi mums laimėti to, ką laimėjome. Pokario metais bet kokie kompromisai buvo negalimi, dabar jie galimi. Yra kita dvasia. Bet rezistencinis ir moralinis tvirtumas per pagrindžio spaudą, per Kalantos susideginimą, per Katalikų Bažnyčios Kroniką tikrai atėjo į Sąjūdį.

Sąjūdžio eilėse matome didelį jaunimo skaičių ir tai teikia vilties, kad Lietuvos ateitis yra šviesi. Kieno nuopelnu ši atgimimo mintis buvo perduota jaunajai kartai, gerai žinant, kad komunistinė mokykla skiepijo priešingą mintis, o Bažnyčia pati

buvo per daug suvaržyta ir nepajėgi auklėjimo darbe?

Iš tikrųjų, net užsienio žurnalistai, apsilankę Pabaltijy, pastebi, kad Sąjūdyje pas mus yra daugiau jaunimo negu Estijos ir Latvijos frontuose. Visas Sąjūdžio štabas, visa organizacija palaikoma jaunų žmonių iki 30 metų amžiaus. Aišku, jaunajai kartai nebuvo lengva iš karto suprasti, kas Lietuvoje vyksta. Daugelis net nežinojo, kaip atrodė lietuviška trispalvė, nebuvo girdėję himno. Nihilistinis tarybinis gyvenimas buvo labai toli pažengęs. Bet kai šis jaunimas atgimė, jis tikrai atgimė iš naujo. Jau 1988 vasarą, kai su Roko maršu keliavome per Lietuvą, vežėmės trispalvę, ir ją jaunimas vertino ne kaip muziejinį objektą, o kaip gyvą simbolį.

Ir komunistinė mokykla, ir Bažnyčia

teikė tam tikrą foninį gyvenimą. Komunistinė mokykla buvo labai agresyvi, Bažnyčia — prispausta ir negalėjo daryti įtakos. Bet nuo komunistinės moralės absoliuti jaunimo dauguma buvo atitolusi, tiesiog instinktyviai ją atmesdavo. Bažnyčios įtakos, nors nepriimdavo, bet žinojo, kad ji čia yra. Toks dvilypis gyvenimas gimdė nihilizmą. Ir mano jaunystės metais nihilizmas, skepticizmas ir amoralumas buvo labai akivaizdūs. Bet 1988 metai viską pakeitė.

Mes niekad neatsisakysim nuo Lietuvos valstybės, niekad šito nebus. Šitą mūsų priešai, taip pat ir draugai, turi žinoti.

Sąjūdžiui pradėjus 1988 metais pirmuosius žingsnius ir jo sudėtyje matant gana didelį komunistų skaičių, pas mus, išsivijoje, kilo tam tikra baimė ir netikrumas, išplaukiąs iš tradicinės komunistinės sistemos pažinimo. Ar yra atėjęs laikas pasitikėti komunistais, ar Partija ir jos sistema gali leisti savo partiečiui galvoti ir dirbti platesnėje politinio ir visuomeninio darbo skalėje?

Viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl Sąjūdis jau pirmomis savaitėmis nebuvo užgniaužtas ir sutraiškytas, tai buvo KP narių ir nusipelnusių liaudies rašytojų dalyvavimas iniciatyvinėje grupėje. Komunistai centro komitete ar miesto komitetuose negalėjo jų sunaikinti, nes tai buvo jų draugai ar žinomi žmonės. Tad KP nariai Sąjūdyje buvo būtina sąlyga Sąjūdžiui gimti. Nemanau, kad tai iš karto buvo aiškiai suprasta ir pačių Sąjūdžio kūrėjų — tų 500, kurie Mokslo akademijos salėje įpareigojo

iniciatyvinę grupę. Ten buvo išrinkti tie, kurie tuo metu buvo aktyvūs, jauni žmonės ir kuriais visuomenė pasitikėjo. Iniciatyvinėje grupėje buvo pusė komunistų, ir tai buvo viena iš sąlygų, kodėl Sąjūdis nebuvo iš karto užgniaužtas. Legalios veikimo sąlygos buvo būtinos, tad komunistų įjungimas į šitą veiklą buvo būtinas. Jie taip pat yra tautos nariai, jie taip pat turėjo jėgti į nepriklausomos valstybės kūrimą. Mes tikime, kad jie pasikeitė.

Kad išsivija dėl to suabejojo, tai yra natūralu, nes patirtis liudijo, kad KP yra nepatikima organizacija. Bet mūsų veikla nebuvo ordinarinė. Ne tame reikalas, ar KP gali leisti savo partiečiui dirbti Sąjūdžio darbą. Ji paprasčiausiai nebegali neleisti. Partija yra tiek supuvusi, tiek deorientuota, ypač Lietuvoje, kur ji pati žino esanti okupacinės valdžios administraciniu įrankiu. Tas žinojimas ir visa psichologinė ar politinė nuostata dar labiau ją pačią kausto. Drąsesni partijos nariai drįsta elgtis ne ordinariškai, drįsta atmesti, ką iki šiol KP yra teigusi. Komunistų Partija įra ir griūva.

Suprantame, kad Sąjūdžio kelias į nepriklausomybę yra kompromisinis ir parlamentinis kelias. Ar tai reiškia, kad yra atėjęs laikas iš bekompromisinės rezistencinės kovos pereiti į pragmatinę politinę veiklą ir kiek tokia parlamentinė veikla gali būti paveiki ir efektinga Sovietų Sąjungos struktūroje?

Iš tiesų pragmatinės politikos kelias atėjo. Jei mes atsisakome politinio kompromiso, kaip būdo kovai, tai lieka tik konfrontacija. O konfrontacijos atveju mes nesame stiprūs ir iš jos negalime išeiti laimėtojais, nes Rusija tiesiog gali mus sutraiškyti, o pasaulis taip pat nesupras konfrontacijos prasmės. Visa pasaulio politika šiuo metu žengia į naują taikos stadiją. Bet kokia mažų valstybių konfrontacija sukelia didelių

valstybių konfrontaciją ir tuo atneša branduolinės grėsmės pavojų. O nuo jo apsisaugojimas yra moralės klausimas. Žmonija turi moralinę teisę likti gyva. Konfrontacija yra praeities politika.

Pragmatizmas ir kompromisai neišvengiami. Reikia tik nustatyti kompromisų ribas. Mes niekad neatsisakysime nuo Lietuvos valstybės, niekada šito nebus. Šitą mūsų priešai, taip pat ir draugai, turi žinoti. Kompromisas gali būti laiko klausimas: kada mes nepriklausomą valstybę turėsime, už metų, dvejų, ar už penkerių metų. Mes ją turime turėti, kol tauta nebus dar išnaikinta biologiškai, ekologiškai ir demografiškai. Iki tol negalime laukti, nes tada nebebus prasmės ir nebegalėsime atkurti valstybės. Kompromisu gali būti ir piliečių klausimas. Juk mes neturėsime valstybės, kurioje gyventų virš 90% lietuvių. Jokia moderni valstybė negali etninio elemento dėti valstybės pagrindu.

Parlamentinės veiklos kelias yra teigiamas. Jei Lietuvos Aukščiausioje taryboje įstatymai sukelia teisinę konfrontaciją su Maskva, tai rodo, kad mūsų žingsniai yra teisingi. Maskva yra priversta mus traktuoti kaip kažkokį svetimą kūną savo imperijoje, kuris drįsta priešintis visos imperijos sistemai. Mūsų žingsniai yra efektyvūs mums, bet nenaudingi struktūrai. Veikiame per tuos valdžios organus, kurie yra mums primesti kaip okupacijos vaisius, bet jei mes tuos organus sugebame panaudoti atsiribojant nuo Maskvos administracijos ir jurisdikcijos, tai mes einame teisingu keliu. Reali politika dažnai nėra logiškas samprotavimas ar intelektualus žaidimas, o realus vienos jėgos kūrimas prieš kitą jėgą.

Maskva ir jos židiniai nenustoja melagintai pasauliui tvirtinę, kad Lietuva „savanoriškai“ įsijungusi į Sovietų Sąjungą.

Kaip ši Maskvos melą konfrontuoti, kas daroma jo demaskavimui?

Mes nebesame vieniši demaskuojant šitą melą. Pačioje Maskvoje įkurta Molotovo-Ribbentropo pakto padarinių vertinimo komisija, priėjo nepalankių Maskvai išvadų, turėjo partijos vadovybės neaprenguotą spaudos konferenciją. Sąjūdis ir Teisininkų draugija Lietuvoje pradėjo akciją rinkti liudininkų, ano meto Lietuvos piliečių, atsiminimus, patvirtintus parašais, apie 1940 metų vadinamųjų balsavimų kampaniją. Daug duomenų apie Lietuvos okupaciją turi sutelkusi ir tarptautinė diplomacija bei ambasados: įvairūs susirašinėjimai ir depešos su Kaunu ir iš Kauno. Čia galėtų padėti ir išeivija, keldama šį klausimą į viešumą, rinkdama medžiagą apie diplomatinį tarnybų Kaune veiklą, išleisdama ją knygoje.

Nuo senų laikų rusuose reiškiasi vadistinis charakteris. Kokiu būdu būtų galima įtaigoti pačius rusus atsisakyti tos savo vadizmo dvasios?

Sąjūdis tuo reikalu jau daug daro: leidžiamas 100.000 tiražu informacinis leidinys rusų kalba, platinamas Rusijoje, atskleidžia visą tiesą iš Lietuvos pusės ir ugdo demokratinę dvasią. Manau, kad tai išspręs laikas. Lemiamą vaidmenį atliks informacija. Iš dalies jau ir kai kurie Maskvos laikraščiai ar žurnalai patys atlieka pliuralizmo ir demokratėjimo ugdymo darbą. Vadizmo dvasia gali būti tik ten, kur yra akla ir tamsi liaudis. Platesnė politinė perspektyva jau pastebima Maskvoje ir Leningrade, iš ten palaipsniui prasiverš į visą kraštą.

Kai nepriklausomybė bus pasiekta, — kokią matote Lietuvos vaizdą savo mintijimuose? Kokia bus Lietuva savo vidaus politiniame bei visuomeniniame susitvarkyme, Baltijo ar bendrai Europos valstybių bendravimo fone?

Lietuva, kaip krikščioniškosios Europos bastionas Rytų Europoje, turėtų ginti krikščioniškąją moralę, konkrečiai — katalikybę.

Lietuva, kaip krikščioniškosios Europos kultūros bastionas Rytų Europoje, turėtų ginti krikščioniškąją moralę, konkrečiai — katalikybę. Šis uždavinys gal geriausiai galės pasireikšti Krikščionių demokratų partijos veikloje. Žmogaus socialinio gerbūvio rūpestį ir idėjas galės įkūnyti Socialdemokratų partijos žmonės. Pagal Vakarų Europos patirtį šių dviejų partijų sugyvenimas yra labai natūralus europietiškas procesas. Manychiau, kad demokratija turėtų būti parlamentinė, kažkas panašaus į Anglijos, gal ir Prancūzijos, o ne prezidentinė, kaip yra Amerikoje. Dvi jėgos — katalikiškoji KDP ir socialistinė SDP — turėtų sudaryti du poliūs, apie kuriuos sukūtsi visas demokratinis Lietuvos gyvenimas. Komunistai, manau, liktų kažkokia mažyte partija. Demokratinėje sistemoje jiems negalima užkirsti kelio dalyvauti, bet jie turės atsisakyti valdžios paėmimo prievarta principo, kuris yra dabar įrašytas į jų programas ir ideologiją. Kitaip jie negalės gyventi demokratinėje visuomenėje, kurią jie praktiškai ir sugriovė. Lietuvoje gali būti stipri ir Žaliųjų partijos įtaka, nes Žalieji dabar Europoje yra nauja politinė tendencija.

Tarptautine prasme mūsų orientavimasis į Vakarus būtų neįmanomas be Pabaltijo sandraugos. Lietuva tvirčiau atrodys Europoje, jei bus kartu su visu Pabaltiju ir tuo pačiu sudarys stipresnį ekonominį vienetą. Dėl bendros ekonominės sistemos Europos rėmuose jau

yra galvojama.

Koks yra svarbiausias ir būtinas lietuviškosios išeivijos įnašas tautai padėti ir pagelbėti kelyje į nepriklausomybę? Iš kitos pusės, ko išeivija turėtų vengti, kad šiam tikslui nebūtų pakenkta?

Įnašo reikšmė priklausys nuo to, kiek lietuvių išeivija sugebės integruoti savo veiklą į bendrą vagą. PLB gali būti ta skėtine organizacija, apimanti ir integruojanti visų išeivių organizacijų siekius. Tarp PLB ir Sąjūdžio yra susiklostę tamprūs ryšiai. Būtinas išeivijos įnašas — tai profesionali politika. Dažnai susidaro įspūdis, kad lietuvių išeivių organizacijos išliko iki dabar savo užsidarymo savyje dėka. Jos buvo priverstos saugoti lietuviškas tradicijas, gelbėti kalbą, kultūrą. Dabartinė situacija yra pasikeitusi: išlikti lietuviais išeivijai dabar gali padėti tėvynė, bet ta tėvynė pirmą turi tapti nepriklausoma valstybe. Tas siekis ir buvo galutinis išeivių uždavinys. Tad šiuo metu reiktų užmiršti savo uždarą organizacinį gyvenimą, išeiti į Amerikos politiką, daryti maksimalinę įtaką diplomatams, sekretoriams, kongresmanams, išnaudoti fondus ir funkcijas, nukreipti jų finansinę paramą Lietuvai. Ypač paveikti spaudą, atremiant įvairius išpuolius prieš Lietuvą, dažnai pasireiškiančius iš semitinių sluoksnių ir bandančių stabdyti Amerikos paramą Lietuvai. Būtina siūsti į Lietuvą įvairios aukštosios technologijos priemonių ir ryšių sistemos reikmenų. Atsiminkime, kad informacijos monopolio sulaužymas sugriaus ir pačią sovietinę imperiją.

Išeivija turėtų vengti, ko privalo vengti kiekviena politinė organizacija: negalima kažko laukti ir žiūrėti, kas dar ateity galės įvykti. Laiko faktorius yra nepaprastai svarbus ir lemiantis. Sąjūdis ši faktorijų laiku suprato ir panaudojo.

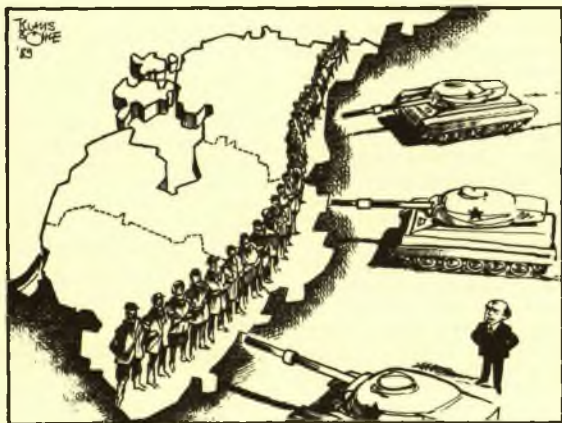
BALTIJOS KELIAS

Kiekviena šios vasaros diena Lietuvoje buvo pilna vis dar augančios vilties ir entuziazmo, pilna susirinkimų, mitingų bei naujų organizacijų steigimosi. Į vasaros pabaigą viską nustelbė ruošimasis minėti ir pats paminėjimas lemtingojo Stalino-Hitlerio suokalbio prieš 50 metų.

* Dėl šio suokalbio nepasiliko abejingas ir Vakarų pasaulis. Net ir JAV prezidentas George Bush savo pareiškime 1989.VIII.18 iš Baltųjų Rūmų Washingtone pasisakė prieš slaptuosius Molotovo-Ribbentropo pakto protokolus ir jų pasekmes. Pareiškimo pabaigo-

je sakoma: „Šios tragiškos datos paminėjimo dieną, vadinamą Juodojo kaspino diena, mes tvirtai palaikome visus kovojančius už žmogaus laisves ir tautų teises Rytų Europoje, o ypač trijų okupuotų Baltijos valstybių žmones“. Gražūs žodžiai, kokius Washingtonas dažnai moka pasakyti, bet jie tik žodžiais ir pasilieka.

* Lietuvos miestuose ir miesteliuose rugpjūčio 22-23 dienomis vyko mitingai, susirinkimai, kuriuose buvo pamerktas 1939 metų Stalino-Hitlerio paktas. Vilniaus Kalnų parko mitinge, organizuotame Lietuvos persitvarkymo

KLAUS BÖHLE

Vokiečių dienraštis „Die Welt“ šių metų rugpjūčio 24 d. Nr. 196 savo vedamųjų skyriuje įsidėjo šią karikatūrą: Gorbačiovas su tankais nežino ką toliau daryti.

sąjūdžio, kalbėjo jo tarybos pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis: „... Prieš 50 metų prasidėjo paskutinis šitos gražios žemės — mūsų žemės pardavinėjimas... Teises žmogui ar tautai duoda pati prigimtis... Neveltui vienas krikščionių filosofas aiškina, kad tautos — tai Dievo mintys, skirtingos, įdomios Dievo mintys. Ir kas gali pasikėsinti pakelti ranką prieš Dievo mintį?... Aišku, kad tiktai šėtonas“.

Buvo priimtos rezoliucijos, reikalaujančios LTSR įstatymiškai panaikinti Molotovo-Ribbentropo pakto nutarimus. Tame pačiame parke panašų mitingą kitą dieną rengė ir Nepriklausomybės sąjunga.

* **BALTIJOS KELIAS** - susijungusių rankomis žmonių grandinė nuo Vilniaus Gedimino kalno, pro Laisvės statulą Rygoje iki Tompea bokšto Talinne — rugpjūčio 23 dieną buvo pati įspūdingiausia Baltijos tautų demonstracija prieš Molotovo-Ribbentropo pakta ir už trijų Baltijos tautų laisvę. Ji buvo jaudinanti Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, į ją su nuostaba atkreipė dėmesį ir viso pasaulio spauda, radijas bei televizija.

Tik iš Maskvos jau rugpjūčio 26 pasigirdo pikti TSKP centro komiteto žodžiai, kad „Baltijos kelias“ buvęs kažkokia „nacionalistinė isterija“, ir dar piktesni grasinimai, kad Baltijos respublikos jau per toli nuėjusios ir jos būsiančios sutvarkytos net ir karine jėga, jei to reikėtų. Visas šis partijos CK pareiškimas, anot prof. Landsbergio, buvo parašytas didžiaivalstybinio diktato

tonu, tikintis psichologiniu karu ir net teroru palaužti Baltijos tautas. Lietuvos Sąjūdis ir kitos organizacijos šaltai ir logiškai reagavo spaudoje ir savais pareiškimais į grasinimus, provokacijas ir nepagrįstus kaltinimus.

* Lietuvos Sąjūdis ir Estijos bei Latvijos Frontai sudarė Baltijos Tarybą, kuri 1989.VIII.31 laišku kreipėsi į Jungtinių Tautų generalinį sekretorių. Laiške primenama, kad 1940 valstybės buvo Tarybų Sąjungos okupuotos Stalino-Hitlerio pakto pasekmėje, prašoma Jungtines Tautas padėti ir apginti mūsų tautas, „atsidūrusias genocido grėsmės akivaizdoje“, atsiųsti į Pabaltijį tarptautinę komisiją, įtraukti Baltijos tautų likimo klausimą į Jungtinių Tautų sesijos dienotvarkę.

* Rudenį padėtis dar labiau įsitempė, kai rugsėjo 20 pats Gorbačiovas Komunistų partijos CK posėdyje žiauriai išdėstė Sovietų Sąjungos nusistatymą tautybių atžvilgiu ir griežtai pasisakė prieš respublikų nepriklausomybę, pavadindamas visas kalbas apie išstojimą iš SS neatsakingu avantiūrinium darbu. Jis grasino net jėga numalšinti visus tautinius sąjūdžius, tvirtino, kad Baltijos tautos savanoriškai 1940 metais įsijungusios į Sovietų Sąjungą, pasisakė už rusų kalbos vyraujančias teises ir net prieš atskiras komunistų partijas respublikose.

Gorbačiovo geležiniai dantys pradeda kalenti.

IŠEIVIJOS SUSITIKIMAS SU LIETUVA

Europos lietuvių studijų savaitė

Švedijoje, Gotlando salos rytinės pakrantės Katthamarsviko vietovėje, 1989 liepos 30 — rugpjūčio 6 dienomis vyko 36-toji Europos lietuvių studijų savaitė.

Šioje apžvalgoje bus bandoma ribotai specialiu šios savaitės charakteriu, būtent išeivijos susitikimu su Lietuva. Tikimasi, kad šitoks titulavimas nėra pretenzingas, nes jau pirmąją ELS savaitės dieną tiek atvykusių iš Lietuvos visuomeniniai kredencialai, tiek dalyvavimas Vliko pirmininko ir PLB atstovės, aiškiai rodė, kad tiek Sąjūdis, tiek kiti dalyviai iš Lietuvos bei išeivijos ruošėsi ne pripuolamam, bet gana išsamiam susitikimui viešoje ir ne sekliuzinėje atmosferoje. Ypač sudėtis iš Lietuvos atvykusios grupės dalyvių, apimančių visas šiuo laiku reikšmingas politines sferas ir kitas valstybinės reikšmės funkcijas (ekonomika, kultūra, sveikata, politinis spektras ir t.t.) tik patvirtina, kad šis susitikimas nėra atsitiktinis. Paskutinės dienos atsisveikinimo pareiškimai ir bendras komunikatas prašosi išvados, kad svečiai atsaką išeivijoje rado patenkinamu. Padarytas kontaktas su plačia lietuvių išeivija, su Vliku ir PLB. Tikriausia daug kas manytų, kad išeivijos atstovavimas turėjo būti platesnis, bet prisiminus Vliko pretenduojamą mandatą atstovauti visus lietuvius, galima galvoti svečius gerai supratus, kad ateinančioje veiksmų konferencijoje šios savaitės rezultatai ir komunikatas palengvins veiksmų išsirikimą ir padės abejones išsklaidyti.

Savaitės programą pradėjo dr. **Kajetonas Čeginskas** savo tinkamai įreminta

35-kių ELS savaitių apžvalga. Joje buvo vaizdžiai atiduota duoklė ir įvertinti šios savaitės organizatoriai, pradininkai ir nuolatiniai darbuotojai — Lietuvių Fronto bičiuliai. Prof. Brazaičio žodiais, tarti šių studijų savaitių steigime, tinka ir 36-tajai ELS savaitei. Steigiamoji konferencija apeliavusi į išeivius, kalbėjęs Brazaitis, „kad pasisavintų laisvojo pasaulio dvasią ir sykiu išlaikytų tvirtą tikėjimą nepriklausoma Lietuva, širdies šilumą Lietuvos praeičiai, o ypač ištikimybę tėvynės laisvės kovų sąjūdžiui ir jo dvasiai, pagarbą ir prisirišimą jos didvyriams, pasiryžimą atiduot jėgas Lietuvai, nors ir kaip ilgai tremtis užtruktų“. Įvade prelegentas nuosekliai supažindino su visų studijų savaitių vedamosiomis mintimis. Šios savaitės visuomet buvusios organiška kovojančios ir kuriančios lietuvių tautos dalis, bet jos niekada nėra buvusios taip arti Lietuvos fizinės geografijos prasme kaip šiemet, kalbėjo K. Čeginskas. Ir niekad jose nesitikėjome tokio skaičiaus dalyvių ir paskaitininkų iš Lietuvos. Tai esą nauji laiko ženklai.

KULTŪRINĖS VEIKLOS PEIZAŽAS

Irena Lukoševičienė, PLB vicepirmininkė, kalbėdama apie išeivijos kultūrinę padėtį, pabrėžė, kad daugelio metų išeivijos kelias turi prasmę ir, kas svarbiausia, išeivija ištesėjusi. Tiesioginiai kultūriniai ryšiai su Lietuva, protingas, planuotas bendravimas, kad ir iš skirtingų realybės plotų, vis dėlto gražiai nušviečia ateities galimybes.

Ryškiomis spalvomis prelegentė tapė išeivijos kultūrinio stovio peizažą. Išeivija — gyva ir kūrybinga visose srityse, spauda išlaikanti savo lygi, kūrėjai atlieka savo rolę geriau, nei kas nors anksčiau galėjo tikėtis. Knygos, tautiniai šokiai, dainų šventės, teatrai liudija gyvybingumą. Tačiau dėmės šiame peizaže taip pat didėja. Auga ir mūsų rūpestis. Nors pastangos dėl lietuvių kalbos yra didelės, bet rezultatai menkėja. Išsilaikyti tai išsilaikėme, bet tik maža mūsų jaunimo dalis besirūpina lietuviškumu. Jaunimo trūksta visose srityse, kūryba menkėjanti, trūksta tinkamų veikalų, kokybės kriterijai menkėja. Ideologinės ir auklėjimo organizacijos supanašėjusios ir supaprastėjusios. Finansinė padėtis nėra gera ir nepatenkina reikalavimų. Daugelyje kraštų pergyvenamas kultūrinis badmetis, jaučiamas paramos lietuvių keliuose trūkumas, daug kur pasireiškia abajuimas.

Baigdama prelegentė išvardino eilę „reikia“, paminėjo keletą PLB vykdomų planų ir galimų kultūrinių pasikeitimų su Lietuva. Praeityje bendravimas su Lietuva nebuvo planuotas, o dažnai anoniminis, ribotas ir pripuolamas. Dabar bendravimas galėtų būti abipusiai naudingas ir duodąs geresnių rezultatų.

I diskusijas įsijungė prof. Č. Kudaba su krūva komplimentų išeivijai ir prof. A. Buračas su komentarais apie liūdnoją kultūrinį stovį Lietuvoje, kur stokojama kultūrininkų, istorikai esą visai suploti, kalbų pažinimo trūksta, o ir sava kalba apleista. Turime Lietuvoje daug kultūrinio turto, bet trūksta propagatorių.

IŠEIVIJOS POLITINIS VEIDAS

Savo pranešime **dr. Kazys Bobelis**, Vliko pirmininkas, lietė politinį išeivijos

veidą. Po įvadinųjų komplimentų atvykusiems iš Lietuvos, dr. Bobelis išeivijai įprasta, greita, be pasirašyto teksto ir visa apimančia kalba pradėjo nuo pirmųjų Altos dienų, paminėjo visas Altos ir Vliko pastangas, žygius bei nuopelnus Lietuvos laisvės byloje. Išsamiai gvildeno ir pabrėžė kaip šimtaprocentiniai teisingą Vliko sprendimą remti Helsinkio nutarimus, nesikreipti į JTO. Visas pranešimas lietė gausybę Vliko sprendimų, o pasiekti išeivijos politiniai laimėjimai skambėjo, lyg visa tai yra Vliko vadovybės pastangų rezultatas.

Pagalčiau dr. Bobelis atėjo prie klausimų, liečiančių išeivijos ir Lietuvos bendravimą ateity ir iš viso mūsų tarpusavio modus vivendi. Kai čia (išeivijoje) vykę darbai, Lietuvoje buvusi tylą. Tik dabar žvelgiama ir džiaugiamasi Lietuvos atgimimo pasiekimais, o jie esą produktas politinio ir ekonominio chaoso Rusijoje. Kaip ten bebūtų, esą tenka dabar tartis, pamirštant praeitį, vieninškai ir be jokių priedangų, tačiau ne viešumoje, bet už uždarytų durų. Dr. Bobelis stipriai ir pabrėžtinai užsiminė, kad turėtų būti panaikintas Maskvos tarpininkavimas išeivijos ir Lietuvos bendravime. Taip pat pasisakė prieš per didelį skaičių organizacijų bei partijų Lietuvoje. Jos turėtų jungtis Sąjūdyje. Su dideliu pasitikėjimu dr. Bobelis tvirtino, kad išeivija (t.y. Vlikas) žinąs ir galįs atidaryti daug durų, kurios be galo svarbios, bet dabartinėse sąlygose Lietuvai neprieinamos.

EVOLIUCIJA Į LAISVĘ

Su **prof. Vytauto Landsbergio** pranešimu apie Sąjūdžio metus ir jo vedamą persitvarkymo liniją buvo pradėtas Lietuvos veikėjų įnašas į ELS savaitę. Po autoritatyvios dr. Bobelio kalbos prof. Landsbergis, dėsninškai dėstydamas Są-

jūdžio genezę, užimamas pozicijas ir nevengdamas paminėti atsirandančių problemų, daugelio dalyvių nustebimui, netiesiogiai atsakė ir į kai kuriuos dr. Bobelio teiginius.

Pradžioje jis pabrėžė, kad Sąjūdžio metai — tai esąs per 50 metų priespaudos nenuslopinto laisvės jausmo prasi-veržimas. Kalbėjo apie imperijos puvimą ir baimę tapti to puvimo dalimi, apie besikeičiantį Lietuvos jaunimo charakterį, apie gamtos naikinimą, ekonominę stagnaciją ir balansavimą ant bado ribos. Su persitvarkymo paskelbimu aikštėn iškilo iki tol slepiamos problemos, ryškėjo valdančios klasės charakteris, Maskvos rankų efektas ir rezultatai. Matant šią mūsų tautos naikinimo jėgą, atsirado spontaniškas pasitikėjimas tautoje Sąjūdžiu. Pradinė veikla — kritika administracijai, vėliau ji krypta į spaudimą organizacijoms atsiriboti nuo Maskvos rankų. Šis procesas jau išeinąs už Lietuvos ribų, tad tapęs nuolatine problema Maskvai.

Pajustas lietuvių tautos įgaliojimas kalbėti visų vardu, Sąjūdžio veikėjus vedė į legalistinio kelio tiesimą, kuris vestų į Lietuvos laisvę. Suminėjęs šių dienų Lietuvos problemas, lyg ir netiesiogiai atsakydamas į dr. Bobelio spaudimus Lietuvos nepriklausomybės proceso paspartinimui, prelegentas pabrėžė, kad nepriklausomybės skelbimas nesąs šiuo metu pribrendęs. Nepriklausomybė ateisianti pati. Mūsų ateitis, kalbėjo prof. Landsbergis, yra parlamentinės kovos būdas. Šiame procese iškylančios problemos yra opios, atsiranda įvairių nuomonių Sąjūdyje, lygiai kaip ir lenkų Solidarume. Visada liekanti net skilimo grėsmė. Gimsta vidinės konfrontacijos, kurios kartais inspiruojamos iš šalies. Būtų gera, kalbėjo prof. Landsbergis, kad išsivija susilaikytų nuo kišimosi. Evoliucija į laisvę

žygiuosianti, bet tuo tarpu esame atsikūrimo laikotarpy, atsiranda diskusijų, daug veiklos variantų, bet, reikia atsiminti, kad dar esame toli net nuo satelitinio statuso. Sovietų Sąjunga yra labiau kolonijalistinė ir brutali, negu daug kas galvoja. Mes trokštame taikaus dekolonizavimo, baigdamas kalbėjo prof. Landsbergis.

Po dr. Bobelio ir prof. Landsbergio pranešimų vykusiose diskusijose jautėsi tik retas, pripuolamas iškeltų klausimų palietimas, nesijautė minties bendrumo ar jungties. Vertas paminėti prof. Landsbergiui pateiktas klausimas dėl santykių su lenkais. Jo atsakymu, santykiai ešą aukštame tarpusavio supratime, kad teritoriniai klausimai jau panaikinti ir jų nebėra. Tačiau atsirandančios vidinės problemos. Aiškiai jos esančios tam tikrų suinteresuotų šaltinių inspiruojamos, norint sukelti įtampą ir parodyti, kad „didžioji motina“ yra reikalinga šiems reikalams patvarkyti.

Į dr. Bobelio pareikštą nepasitenkinimą per dideliu skaičiumi organizacijų ir partijų Lietuvoje, atsiliepė Justas Paleckis, komentuodamas, kad dabar LKP ideologinė kryptis esanti humanistinė ir demokratinė. Daugpartinė sistema esanti nevaržoma ir natūrali demokratijai, kaip oras žmogui. Kartu klausė, kokia esanti Vliko rolė išsivijos atstovavime ir išsivijos jėgų vienybės konsolidavime. Dr. Bobelio atsakymu, išsivija dirbanti vieningai, Vliko santykiai su PLB ešą sklandūs ir vienybės problemų maždaug nėra. Į ateity rengiamą veiksnių konferenciją dr. Bobelis pakvietė atvykti ir svečius iš Lietuvos.

Diskusijų metu buvo ir keletas nukrypimų nuo pranešimų temų. Iš publikos pasigirdo kaltinimai Justui Paleckiui už jo tėvo kaltes. Paleckio ginti stoji ir dr. Bobelis, ir prof. Landsbergis, tvirtindamas, kad tokie puolimai skambą labai

stalinistiškai. Jei mes įsivelsime į tokius puolimus, neatliksime nieko pozityvaus, kalbėjo prof. Landsbergis. Į užpui reagavo ir pats J. Paleckis, sakydamas, kad ateities Lietuvoje tokie atvejai bus sprendžiami teisiškai. Iškilio ir Klimaičio klausimas, dėl kurio prisipažino kaltu dr. Bobelis.

REALIOS PROBLEMAS

Tą pačią dieną dalyviai turėjo progą išgirsti ir prof. A. Buračo, LPS seimo tarybos nario, ekonomisto akademiko paskaitą „Lietuvos politinė perspektyva ir ekonominės realijos“. Prof. Buračas paminėjo faktą, kad Lietuvos gamybiniai fondai esą mažesni nei kitų respublikų. Ji teturinti savo dispozicijoje vos 7% pramonės potencialo, o visa industrija yra pavaldė Maskvai. Prelegentas pabrėžė svarbą rinktis tinkamus ekonominių problemų sprendimus, kurie savyje nebūdami politiniai, veiktų ir politinius tautos interesus. Kalbėjo apie lietuvišką valiutą, apie karinių dalinių Lietuvoje išdėstymą, savos kariuomenės galimybes.

Kitą paskaitą apie nepriklausomybės atgavimo kelius šių dienų sąvartoje skaitė adv. Kazys Motieka, teisininkas, LPS seimo narys, Lietuvos olimpinio komiteto vicepirmininkas. Jis teigė, kad nuo Sąjūdžio veiklos pirmųjų dienų buvo aiškiai pasisakoma už nepriklausomybę. Bet vergija dar nedingusi, jos aparatas lieka toks pat. Priešiškumas mums šiandien esąs dar net ryškesnis, tačiau nuoėjimo į nepriklausomybę atsakyti negalima. Prelegentas pasakojo apie Maskvoje, Aukščiausioje taryboje, sutiktus sunkumus, apie Songailos ir Mitkino roles, balsavimų trukdymus. Baigdamas dar kartą pažymėjo, kad laisvės ir nepriklausomybės siekimas Lietuvoje yra visuotinis.

Ketvirtadienį įvykęs dr. V. Grabaus-

ko pranešimas „Sveikatos būklė Lietuvoje“ buvo visų savaitės dalyvių plačiai diskutuojamas. Prelegentas pateikė daugybę statistinių duomenų ir gana liūdnu faktų, teigė, kad Lietuvos kaimas jau nebėra Lietuvos genetinis lopyšys. Jo manymu, ypatingą dėmesį reiktų skirti preventatyvinės medicinos svarbai lietuvių tautos ateičiai, pasitikint, kad ir išeivija toje srityje galės daug kuo pagelbėti.

Praplėsdamas sveikatingumo problemas ekologinėje šviesoje, toliau kalbėjo prof. Česlovas Kudaba, Lietuvos Kultūros fondo pirmininkas. Jis kalbėjo apie atominės elektrines, pavojingas chemines gamyklas, bendrai kėlė ekologinius klausimus. Sistema į šias problemas nereaguojanti: gyvuliai girdomi gilių gręžinių vandeniui, o žmonėms ir būlių vandens kokybė turės būti geras. Miestų augimas esąs greitas, projektavimas arba pavėluotas, arba pripuolamas. Pilna kraštovaizdžio sunaikinimo žymių: iškirsti sodai, sunaikintos sodybos, iškirsti medžiai už vėliavas, už medalius. Prigesusi ir kūrybinė dvasia. Ir nelengva ją beuždegti. Prelegentas tiki, kad išeivija savo duokle ir savo buvimu prisidės prie Lietuvos atstatymo. Savo buvimu, — pabrėžė prof. Kudaba, cituodamas kaimo girdėtą ūkio darbininko pasakymą: „Ne mašinų mums reikia, reikia razumo“.

KALBA KOMUNISTŲ IDEOLOGAS

Naujiena ir tikrai įdomu šioje savaitėje buvo išgirsti LKP Centro komiteto ideologinio skyriaus viršininko Justo Paleckio pranešimą. Pradžioje Justas Paleckis paminėjo, kad jo pakvietimas į šią studijų savaitę sukėlęs lyg ir sąmyšį Centro komitete, ir tik ačiū Brazauskui, jis turįs progą čia dalyvauti. O išsikalbėti ir išsiaiškinti, esą, reikia. Trumpai papasakojęs savo karjeros kelius (darbas

Komjaunimo tiesoje, 17 metų — diplomatinėje užsienio tarnyboje, dabar darbas Lietuvoje), prelegentas pradėjo pareiškimu, jog Komunistų partija atsisako nuo visa apimančios kontrolės.

Padėtis Lietuvoje kintanti labai greitai; net ir ši savaitė verčianti dalyvius iš Lietuvos atsilikti nuo įvykių eigos. Centro komitetas nesąs monolitinis. Partijos pasikeitimams didelės įtakos turėjusi Sąjūdžio veikla, padėjusi iš Partijos pašalinti kelis netinkamus asmenis. Vis dėlto, turįs pasakyti, kad jau nuo Sniečkaus laikų LKP sugebėjusi Maskvos įsakymus švelninti, nors ir šiandien Jakovlevo žodis esąs labai svarus.

Šiais ekonominės krizės laikais ypatingai svarbus yra ekonominis bendravimas su užsieniu. Be savų konsularinių įstaigų tai esą beveik neįmanoma, o konsularinės įstaigos yra įmanomos tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Jau pradedamos likviduoti komisijos, tvarkančios leidimus išvykti į užsienį ir iš ten atvykti, nuimami varžtai pasikeitimams spauda. Deja, ekonominės sąlygos verčiančios išvykų į užsienį skaičių apriboti, bet jis tikįs, kad išėivija dėl šio ekskursantų atplūdžio sumažinimo neliūdės. Su laisvėjimu ateina ir kai kurie nepasitenkinimai bei rūpesčiai. Nebesą ribų kritikai, laikraščių ir leidinių tvanas — apie 300, kai Estijoje tik 12, o pas latvius — dar mažiau. Nuolaidumas šiai informacijos laisvei ir bendrai atlaidumas daugelio egzistuojančių įstatymų nesilaikymui, galįs virsti įpročiu, vedančiu vėliau į sunkiai bepataisomą netvarką.

Klasių kovos principas dingęs, auklėjimas tvarkomas, lietuvių kalba tampa madinga ir taisyklinga, net televizijoje. Ateityje laukiami jautrūs sprendimai, liečią rusus ir lenkus. Partija stovinti už pilną Molotovo-Ribbentropo pakto pasmerkimą, bet tas pasmerkimas negrąžins Lietuvos į 1940 metus. Šiuo metu

dūrys į nepriklausomybę esančios dar uždaros, tik reikia mokėti jas atrakinti. Pati konstitucija leidžia nepriklausomybę, kalbėjo Paleckis, tik nerandame mechanizmo. Užklaustas, ar Partija deda pastangas tą mechanizmą surasti, Paleckis tvirtino, jog tai esąs Partijos interesas. Baigdamas savo pranešimą, prelegentas džiaugėsi, kad ši savaitė turės reikšmės visiems lietuviams. Po jo pranešimo sekusiose diskusijose, dalyviams gerokai spaudžiant, prelegentas bandė kai kuriuos savo palyginimus bei pareiškimus modifikuoti. Pvz., klausytojų būū... susilaukusį savo teigimą, kad dabar Lietuvoje esą daugiau laisvės, negu jos buvo 1939 metais.

KOVOTOJO ŽODŽIAI

Penktadienį pranešimą padarė **Antanas Terleckas**, lietuviškosios rezistencijos veteranas, Lietuvos laisvės lygos ir Lietuvos nepriklausomybės sąjungos pirmininkas. Jis kalbėjo apie Lietuvos atgimimo stovį. Savo pranešimą pradėjo su įspėjimu, kad jis galįs šios savaitės dalyvius nuvilti, kaip daugelis jo draugų išėivijoje juo nusivylę. Pirmiausia kalbėjo apie Lietuvos nepriklausomybės sąjungos užimamas pozicijas ir besikeičiančias teorijas.

Sąjūdis ir Komunistų partija yra pasirinkę parlamentinį kelią į nepriklausomybę. Tarptautinės teisės kelias — tai Lietuvos nepriklausomybės sąjungos (LNS), Lietuvos laisvės Lygos (LLL) ir Terlecko kelias. Lietuvių tauta, netekusi 33% žmonių aukų, pavargo ir nori siekti nepriklausomybės be aukų. Čia ir esanti Sąjūdžio pasisėkimo priežastis. Rinkimus LNS boikotavusi tuo pačiu principu kaip ir palestiniečiai ar Pietų Afrikos gyventojai, — kad okupanto kariuomenė turi būti pašalinta ir tuo būdu rinkimai būtų netrukdomi. A. Terleckas galvoja, kad rinktieji deputatai Maskvo-

je nieko gero nelaimėję. LNS netikinti, kad be tarptautinio spaudimo Sovietų Sąjunga paleistų Pabaltijį iš savo nagų. Juk rusai nenorį gražinti japonams net plikos žemės gabaliuko.

Prelegentas paminėjo ir išeivijos naimumą, pasitikint vardan taikos ir ramybės, daugybe, jo manymu, sunkiai įtikinamų Sąjūdžio premisų Lietuvos nepriklausomybės byloje. Jis kritikavo pervertinimą rolės delegatų Aukščiausioje taryboje, nepakankamą vertinimą rusų kolonijalistinio troškimo ir jų pajėgumo apgaulei. Nėra racionalu skirti ekonominį savarankiškumą nuo nepriklausomybės. Neracionalu tikėtis turėti savą nepriklausomą valiutą, kai litą spausdintų Maskva, ar kai Maskva nustatytų to lito vertę. Apie ekonominį savarankiškumą galima bus kalbėti tik atkūrus valstybinę nepriklausomybę.

Diskusijose A. Terleckas dar pabrėžė, kad LNS lenkiasi demokratinės daugumos, palaikančios Sąjūdį, valiai, kaip esamam faktui. Čia jis tik pasinaudojęs šia platforma išreikšti LNS skirtingus įsitikinimus ir liniją, kuriai jis tvirtai tikis. Dr. Bobeliui užklausus, ar tik vienas Brazauskas Lietuvoje tėra, ar nėra jam kito pakaitalo, Terleckas atsakė, kad kiekvienas, kas tą poziciją beužimtų, turėtų paklusti Maskvai. Lietuvos KP turinti atsiriboti nuo Maskvos. Čia pripuolamai pastebėjo, kad Paleckį laikąs padoriai žmogumi. Tolimesnėse diskusijose prof. Buračas komentavo Terlecko mintis, gynė Sąjūdžio užimtas pozicijas.

PRAEITIES FAKTAI

Švedijoje gyvenantis arch. **Jonas Pajaujis** šeštadienį skaitė paskaitą apie 1940-1948 metų faktus, „kurių arba nežinojome, arba užmiršome“. Vienas iš mitų esąs teigimas, kad nepriklausomoje Lietuvoje niekas nediskutavo okupacijos galimybių ir okupacijai nesiruo-

šė. Prelegentas priminė mjr. Vytauto Bulvičiaus paskaitų ciklą VDU karinio pasiruošimo temomis, kuriose jis nagrinėjo partizaninio karo aspektus okupacijos atveju. Jo paskaitų klausė virš 300 studentų. 1941 sukilimas buvo paruoštas gerai, pasiekti 3 tikslai: atstatyta nepriklausomybė, išsaugoti tautai materialiniai turtai, atsiribota nuo traktavimo Sovietų Sąjungos dalimi. Šalia to išaiškinti ir vokiečių kėsiai Lietuvoje.

Planuotas Plechavičiaus armijos organizavimo tikslas buvo panašus į 1941 tautos sukilimą. Besitraukiant vokiečiams ir artėjant rusams, turėjo būti vėl paskelbta nepriklausomybė. Buvo suprojektuoti 9 pulkai, karo mokykla turėjo jau 1800 akademinio jaunimo. Vokiečiai Plechavičiaus armijos rezistentų tinklo nebuvo iššifravę. Kalbėdamas apie vėlyvesnį partizaninį veikimą, prelegentas paminėjo Vilniuje egzistavusią 1948-1951 metais specialių komandų mokyklą, kurios žmonės partizanų veikloje vykdė specialius uždavinius.

GYVYBINIS TIKSLAS

Iš kitų paskaitų bei pranešimų reikia bent paminėti jų autorius ir temas. **Dr. Juozas Lingis** skaitė paskaitą Igno Šeiniaus minėjime. Jame buvo rodoma ir TV darbuotojos **Aldonos Vederaitės** video juosta. **Vincas Natkevičius** skaitė paskaitą apie Lietuvos romano ir apysakos persitvarkymą pastarųjų metų eigoje, paliesdamas Avyžiaus, Granausko ir Gavelio kūrybą. **Prof. Česlovas Kudaba** kalbėjo apie Lietuvos kultūros fondo veiklą. Savaitės metu buvo ir Vilniaus jaunimo teatro aktorių pasirodymas. Buvo taip pat skirta laiko išvykoms susipažinti su Gotlando sala.

Atsisveikinimo žodyje Švedijos LB pirmininkas **Klemensas Gumauskas** iškelė faktą, kad ši savaitė buvo gražiai atžymėta švedų spaudoje, įvyko kele-

tas pasikalbėjimų su švedų politinių partijų atstovais, parlamentarais bei žurnalistais. Labai šiltai atsisveikino Kazimieras Motieka, pastebėjęs, kad nebėra lietuviškų organizacijų, kurios neįtaptų į mūsų bendrų uždavinių vykdymą. *Baigėsi neužmirštamasis išseivijos — Lietuvos susitikimas, taip arti Lietuvos ir taip*

vieningai sutaręs, kad visų lietuvių gyvybinis tikslas yra nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas.

Organizaciniame Europos lietuvių studijų savaitės komitete dirbo: pirm. Jonas Pajaujis, Eugenijus Budrys, Klemensas Gumauskas, Aldona Broeland, Ona Sinkutė-Janson, Alina Grinienė.

Juozas Ardys

Gotlande dalyvavusių grupelė. Iš kairės: Č. Kudaba, D. Bobelienė, K. Motieka, K. Bobelis, A. Terleckas, M. Motiekienė, E. Varanauskas, J. Paleckis, M. Eidukzevičius.

Sąjūdžio tarybos pirm. prof. V. Landsbergis Gotlande.

Antanas Terleckas, LLL atstovas, Gotlande.

DARBINGA IR POZITYVI

Lietuvių Fronto bičiulių studijų savaitė Dainavoje

Šią vasarą Dainavoje įvykusi 33-ji Lietuvių Fronto bičiulių studijų ir poilsio savaitė buvo gana gausi dalyviais ir įdomi savo paskaitomis bei simpoziumais. Prie jos pasisekimo, be abejo, prisidėjo ir patys Lietuvos įvykiai, atnešę ir į išėivijos tarpą naujo impulso ir naujų temų. Tad Lietuva ir su ja susiję klausimai išimtinai užpildė paskaitų ir svarstybų temas, o taip pat vyravo ir privačiuose pokalbiuose prie pietų stalo ar bevaikščiojant Spygliu pakrantėmis. Prie programos aktyviai prisidėjo ir Lietuvos lietuviai, dalyvavę savaitės metu ir labai teigiamai ją vertinę.

Jau net ir pats atidaromasis žodis buvo duotas **Sauliui Galadauskui**, jaunam Lietuvos Sąjūdžio ir ateitininkų veikėjui. Savaitės programos metu tas pats Galadauskas skaitė paskaitą apie Lietuvos jaunimo įnašą į Sąjūdžio veiklą. Išsamiai kalbėjo apie atsikuriančias Lietuvoje jaunimo organizacijas, jų specifines problemas. Kitą paskaitą Lietuvos Bažnyčios atgimimo tema skaitė **kun. Ričardas Repšys**, supažindinęs klausytojus apie sunkią Bažnyčios padėtį ankstesniaisiais okupacijos laikais, kada visomis priemonėmis buvo bandoma palaužti, ir dalinai pasisekė tai padaryti, daugelį kunigų. Jų ryšys su žmonėmis pasidarė negyvas. Tik kalėjimo kančios ir lageriai, kur lietuvių kunigai, susitikę kitų tautybių disidentus, atgijo dvasioje, sustiprėjo ir grįžo iš tremties pasiruošę kovai. Bažnyčia, ypač tikintis jaunimas, atgimė. Dabar tik reikėtų daugiau perspektyvinės įžvalgos ir

programos ateičiai. Reikėtų keistis kunigais su išėivija, kurios kunigai — pensininkai galėtų dar dirbti pastoracinį darbą Lietuvoje, o iš Lietuvos atvažiuotų laikinai jaunesnieji.

Kun. Alfonsas Svarinskas savo paskaitoje kėlė dabartinės Lietuvos problemas, Bažnyčią, dvasinių vertybių stoką, ekologinius rūpesčius. Jis palietė ir prieš keletą dienų Gotlando saloje įvykusį susitarimą, atsisėdus prie vieno stalo su komunistų partijos ideologu J. Paleckiu. Kun. Svarinskas priešingas tokiam bendradarbiavimui, nes dar ne laikas ir dar negalima išskirti Lietuvos komunistų iš visos komunistinės sistemos. Jei KP eina kurti nepriklausomos Lietuvos, darosi baugu.

Dr. Kęstutis Girmius savo paskaitoje davė labai išsamų ir objektyvų padėties Lietuvoje įvertinimą. Jis šiuo metu yra turbūt labiausiai informuotas tokiais klausimais asmuo, nes ir jo darbas Muenchene, vadovaujant Laisvosios Europos radijo lietuvių skyriui, reikalauja tokio žinojimo. Plačiai kalbėjo apie Sąjūdį, apie jo radikalųjį sparną iš jaunesniųjų bei kauniečių sąjūdininkų, apie partiečius Sąjūdyje, apie atsikūrusias įvairias partijas, apie Lygą ir t. t. Anot dr. Girmiaus, Partija tebeturinti didelę galią. Brazauskas, pradžioje galvojęs Sąjūdį visai pajungti, bet pasakui pats prie jo prisitaikęs. Kiek toli eis Partijos liberalėjimas — dar neaišku. Didelių pasiketimų nenumatoma. Žvelgdamas į Lietuvos ateitį, prelegentas pastebėjo, kad net didieji optimistai

nežino, kaip būtų galima priversti Maskvą pasitraukti iš Lietuvos. Europa, ypač vokiečiai, taip pat nepasisako teigiamai, nes jie visas viltis sudėję į Gorbaciovą krepšį, bijo atominio karo ir yra reikalingi rinkų nesuskaldytoje sovietų imperijoje.

Didesnė savaitės programos dalis buvo nagrinėjama simpoziumuose. Pirmame iš jų dalyvavo **Vytautas Volertas, dr. Adolfas Šležas ir Pilypas Narutis**. Jie svarstė galimybes ir reikalą bendros veiksmų konferencijos. V. Volerto pranešimas spausdinamas šiame numeryje ištiesai. Visų buvo teigiamai pasisakyta dėl bendro sutarimo sprendimuose ir darbuose.

Simpoziumas „Atgimstanti Lietuva išeivio akimis“ žvelgė į Lietuvą, iškeliant pastebėtus ten bendros padėties vaizdus. Simpoziumo dalyviai buvo neseniai Lietuvoje lankęsi — **Bernardas Brazdžionis, dr. Adolfas Damušis, Juozas Kojelis ir Vacys Rociūnas**. Brazdžionis, laimingas Lietuvoje susitikęs su savo poezijos skaitytojais, pasakojo apie tai, kad žmonės ten tiki poezijos žodžiu. Rociūnas atskleidė įdomių statistinių duomenų apie tai, kuo labiausiai Lietuvoje dabar žmonės rūpinasi, ką vertina. Damušis apsistojo prie Kauno universiteto atsteigimo problemų, o Kojelis atskleidė pastebėtą didėjančią nudvasėjimą ir socialines blygbes. Siūlė Lietuvoje paskleisti geros literatūros, jos tarpe ir LFB leidinį „Į pilnutinę demokratiją“.

Bendruomenės akimis į Lietuvą ir Sąjūdį žvelgė bendruomenininkai: **dr. Vytautas Bieliauskas, dr. Antanas Razma, dr. Petras Kisielius ir Bronius Nainys**. Šioms svarstyboms vadovavo dr. Vytautas Vardys, kuris savo įvadiniam žodyje pažymėjo, jog Maskva tikrai nelaukusi, kad persitvarkymo sąjūdžiai galėtų išsivystyti į tautinius judėjimus. Pirmieji trys prelegentai kalbėjo už glau-

džius santykius su Sąjūdžiu, džiaugėsi, kad išeivija gražiai atsiliepianti į LB veiklą ta kryptimi savo pritarimu ir finansine parama. Kiek kritiškiau apie visą išeivijos veiklą kalbėjo Bronius Nainys. Jo žodžiais, tauta kovoja Maskvoje, o mes veliamės Washingtone ir nieko nepasiekiamo. Esame pasimetę, blaškome iš vieno kraštutinumo į kitą. Reikia suprasti, kad joks veiksnys pačiai Lietuvai neatstovauja. Prelegentas pateikė 10 būtiniausių veiklos ir jos metodų punktų.

Dar praeitais metais LFB Taryba svarstė platesnės apimties lietuvių politinio centro klausimą. Tuo reikalu projektą padaryti buvo pavesta **Ingridai Bublieni** ir **Juozui Ardžiui**. Šie du bičiuliai kontaktavo keletą jaunų profesionalų, dirbančių politinėje ar jai artimoje srityse, sudarė grupę entuziastingų jaunų žmonių, kurie sutiko atvyktį į šią savaitę ir padaryti savo pranešimus, supažindinti su galimybėmis įsteigti „Akcijos centrą“, lietuvių „lobbying“ įstaigą.

Visas penktadienis buvo skirtas tokio projekto svarstyboms, kurioms vadovavo Ingrida Bublienė. Pirmasis kalbėjo **Linas Kojelis**, atvėręs politinės lietuvių veiklos nesugebėjimą ir gal nenorą naudoti naujus metodus, ieškoti ir patikėti darbą sugebantiems. Dažnai mes dar veikiame knygnešių gadinės metodais. Todėl toks profesionališkai tvarkomas lietuvių „lobbying“ centras būtų tikrai reikalingas. Kojelio mintys buvo teisingos, tik pats dalyko pristatymas dažnai per aštrus ir ypač seniesiems LB darbuotojams ne prie širdies. Kalbėdamas apie politinės veiklos reikalą, Kojelis galėjo pats būti diplomatiškesniu politiku: būtų daugiau pasiekta ir užsispyrusios galvos labiau paveiktos.

Dalykiškai ir konkrečiai apie panašų

Dainava. Į LFB stovyklautojus kalba tarybos pirm. dr. A. Šležas. Nuotr. V. Maželis.

ukrainiečių centrą, veikiantį jau dvejus metus, kalbėjo jo vedėjas ukrainietis **Eugene Ivancew**. Jis dėstė, kaip per porą metų ukrainiečiai pasiekė ne tik politinių, ekonominių laimėjimų, bet pradeda gauti jau ir finansinę paramą iš amerikiečių fondų.

Rima Janulevičiūtė, Atlantoje vadovaujanti kabelinės CNN televizijos rytinių žinių tinklui, kalbėjo apie televizijos ir didžiosios spaudos lietuvių reikalui panaudojimo galimybes. Dauge-liu pavyzdžių ji išskėlė praleistas progas Lietuvos vardu, ypač dabartiniams įvykiams pristatyti amerikiečių ir viso pasaulio visuomenei. Jos pranešimas buvo įdomus ir pozityvus.

Jau kurį laiką dirbanti politinio darbo koordinavimo ir organizavimo srityje **Asta Banionytė-Connor** davė įvairių statistinių žinių apie kongresmanus, kuriuos lietuviai turėtų kontaktuoti ir paveikti. Išskėlė taip pat daug savo projektų, kuriuos toks lietuvių politinis centras turėtų atlikti: paveikti EPA skirti lėšų oro taršos tyrimams Lietuvoje, kreiptis į USIA dėl paramos organizacijoms, įtaigoti kongresmanus vykti rinkimų metu Lietuvon, padėti lietuviams susirišti su darbo unijomis ir t. t.

Visos dienos svarstybos susilaukė gyvų diskusijų, dalyviai įpareigojo LFB tarybą galutinai aptarti ir priimti politinio centro projektą. Entuziastingi savaitės dalyviai savo parašais pasižadėjo aukoti tokiam projektui pradėti: buvo surinkta arti 27 tūkstančių dolerių. Sekančią dieną posėdžiavo LFB Taryba, konkrečiai svarstė tokio centro galimybes. Buvo nutarta centrą steigti, organizuojant jį LFB iniciatyva ir prisidedant lygiais partneriais savo įsipareigojimu Lietuvių Bendruomenei ir Baltų Laisvės Lygai. Vėliau centrą praplėsti, kviečiant kitus veiksnius ar organizacijas. Įsipareigojimas būtų vieneriems metams. Įstaiga vadintųsi „Akcijos centru“. Buvo svarstomas pirmųjų metų biudžetas, nutarta tuoj kalbėtis su LB. Neatrodė, kad atsirastų kokių kliūčių. (Tačiau vėliau buvo sužinota, kad LB JAV krašto valdyba nesutinka įeiti į platesnės apimties politinio centro organizavimą ir nutarė visiškai panašų centrą organizuoti vieni patys LB rėmuose. LB krašto valdybos posėdyje esą iškilo net baimė dėl galimos „frontininkų“ diktatūros. Šitokia baimė yra nepagrįsta, užsispyrimas — nesuprantamas, o staugus idėjos bei dirbančių asmenų pasi-

Simpoziumas politinės akcijos klausimais. Kalba R. Janulevičiūtė, toliau A. Banionytė, E. Ivanciu, L. Kojelis, I. Bublienė. Visos nuotr. V. Maželio.

Ekonominiai klausimai kalba prof. F. Palubinskas. Prie stalo: V. Vardys, V. Bieliauskas, A. Damušis, R. Aukštuolis, J. Pabedinskas, A. Raulinaitis.

savinimas — nepateisinamas. Gaila, kad bandymas turėti platesnės apimties politinės veiklos centrą bus vėl pakibęs ore.)

Šeštadienio simpoziumas lietė ekonominius ir ūkinius Lietuvos klausimus. Jame kalbėjo: **Algis Raulinaitis, Jonas Pabedinskas, dr. Rimas Aukštuolis, prof. Feliksas Palubinskas, dr. Adolfas Damušis ir dr. Vytautas Bieliauskas.** Moderavo dr. V. Vardys.

Vakarais po paskaitų ir diskusijų skambėdavo daina, būdavo specialios programos. Vieną vakarą apie Europos lietuvių studijų savaitę kalbėjo Juozas Ardys. Miško brolių — partizanų vakaras buvo tikrai įspūdingai paruoštas ir atliktas Lietuvos lietuvių su maldomis, dainomis ir kun. Svarinsko žodžiu prie žvakių šviesos ir dail. K. Balčikonio nupiešto Vyčio.

Dail. Kęstutis Balčikonis ir dail. Lina Palubinskaitė buvo išstatę savo meno kūrinių parodoje, kuri vyko visą savaitę. Parodą atidarė Milda Lenkauskienė. Apie save ir apie Lietuvą kalbėjo dail. Kęstutis Balčikonis, parodęs ir savo bei savo tėvo meno darbų skaidres.

Savaitės užbaigai įvyko nuotaikingas

Bernardo Brazdžionio poezijos ir solistės **Ritos Markelytės-Dagienės** dainų vakaras. Brazdžionio poezija ir jo komentarai apie savo kūrybą buvo nuoširdžiai klausytojų sutikti. Koncertinę dalį atliko sol. Rita Markelytė-Dagienė, palydima pianinu Vido Neverausko. Jos unikalus balsas ir dainų interpretacija buvo visų šiltai įvertinta. Vakarui vadovavo Ingrida Bublienė.

Susumuojant ir įvertinant studijų savaitę, **dr. Vytautas Vardys** pabrėžė, kad šioje savaitėje pasireiškė egzistencinis išgyvenimas, dalyvavo kartu žmonės ir iš Lietuvos, sukūrė gyvą ryšį. Pasidžiaugė, kad buvo ypatingai ryškus svarstybų metodas, kad nebuvo rezoliucijų, bet buvo įsipareigojimai ir prieita tam tikrų sutarimų. Nors kai kurie pokalbiai buvo emociški, rezultatai pasiekti geri. Atsirado galimybės praplėsti LF dimensijas jaunesnėje profesinių specialistų generacijoje, o taip pat ir bandymas kurti vieningą politinį centrą — tai du pasiekti rezultatai, kurie teigiamai gali įvertinti šią Lietuvių Fronto bičiulių studijų ir poilsio savaitę. Svarbu dabar visa tai įvykdyti.

LFB savaitėje Dainavoje dalyvavę dailininkai, iš k.: *Ona Baužienė, Nijolė Palubinskienė, Saulius Galadauskas, Lina Palubinskaitė, Kęstutis Balčikonis.*

IR VĒL PAVILIOJO KAPAI..

x Andrius Daugirdas mirė Čikagoje 1989 gegužės 6. Buvo gimęs 1902 metais Dzukijoje. Dar Lietuvoje įsijungęs į spaudos darbus, neužmiršo jų ir Amerikoje. Buvo ateitininkas, „Kęstučio“ korporantas ir tos korporacijos vienas iš steigėjų, Lietuvių Fronto bičiulis, ilgametis I Laisvę Fondo valdybos narys.

x Inž. Albertas Sušinskas mirė Clevelande 1989 gegužės 27. Albertas buvo gimęs 1917 metais, studijavo Kauno VDU, pirmosios sovietų okupacijos metais suimtas, vėliau išlaisvintas iš kalėjimo prasidėjus karui. Studijas baigė Karlsruhe Technikos institute. Savo profesijoje dirbo Clevelande, su žmona Irena išaugino ir išmokslino dukrą ir du sūnus. Albertas buvo ateitininkų „Grandies“ korporantas, Lietuvių Fronto bičiulis. Jo netekimą visi bičiuliai skaudžiai pergyvena.

x Kun. Jonas Borevičius, SJ, mirė Čikagoje 1989 rugpjūčio 23. Buvo gimęs Alytuje 1906 metais. Žinomas pamokslininkas, daugelio organizacijų dvasios vadas, LB veikėjas, nuoširdus Lietuvių Fronto bičiulis, visada optimistiškos ir šviesios nuotaikos skleidėjas.

x Prel. Jonas Balkūnas mirė 1989 gegužės 31 Putnam, CT. Buvo gimęs 1902 metais Pennsylvanijoje, su šeima grįžęs Lietuvon, ten baigęs vidurinius mokslus (Marijampolėje mokėsi kartu su Brazaičiu, A. Daugirdu ir kt.), vėl grįžęs į Ameriką 1922 metais. Tai buvo vienas iš šviesiausių lietuvių Amerikoje, dirbęs su visomis patriotinėmis organizacijomis, redaktorius, visuomenininkas, kalbėtojas ir pamokslininkas, mokėjęs ir norėjęs su visais sugyventi, visų mylimas ir gerbiamas. Buvo taip pat nuoširdus Lietuvių Fronto bičiulių bičiulis. Amerikos lietuviai su jo mirtimi neteko didelės asmenybės.

Amžino atilsio prašome visiems mirusiems, o jų artimiesiems reiškiamo nuoširdžių užuojautą.

Amžino atilsio prašome visiems mirusiems, o jų artimiesiems reiškiamo nuoširdžių užuojautą.

Simpoziumo metu kalba B. Brazdžionis. Už stalo J. Kojelis, V. Vardys, V. Rociūnas, dr. A. Damušis.

JAV VYRIAUSYBĖ

PAGERBIA

DR. V. A. DAMBRAVĄ

JAV vyriausybė pagerbė PLB valdybos vicepirmininką ir Baltų Unijos pirmininką Venezueloje dr. Vytautą Antaną Dambravą padėkos ir įvertinimo žymeniu — diplomu už „įžvalgias analizes užsienio reikalus liečiančiais klausimais Venezuelos spaudoje ir už nuolatinių ir tiesių gynimą laisvės, demokratijos ir žmogaus teisių“.

Amerikos ambasadorius Otto Reich savo sveikinimo kalboje pabrėžė, kad JAV ambasada yra laiminga, turėdama šiame krašte asmenį, buvusį Amerikos diplomata, padariusį labai svarbų įnašą savo gabumais ir patirtimi. Jis sakė

pagerbias asmenį, kurio linija visais laikais ir visomis sąlygomis buvo aiški ir tiesi. Specialiai atspausdintas padėkos ir įvertinimo diplomatas buvo pasirašytas prezidento Busho paskirto Jungtinių Valstybių Informacijos agentūros direktoriaus Bruce S. Gelb.

Iškilmingas aktas vyko ambasadoriaus Otto Reich rezidencijoje, JAV Nepriklausomybės šventės proga sukvietame priėmime, kuriame dalyvavo arti tūkstančio svečių, jų tarpe Venezuelos prezidentas Carlos Andres Perez, buvęs prezidentas dr. Rafael Caldera, vyriausybės ir parlamento nariai.

JAV ambasadorius Venecueloje Otto Reich, antras iš kairės, įteikė žymenį dr. V. Dambravai. Kairėje ponia Reich, vidury dr. V. Dambrava, toliau U. Dambravienė, G. Farmer.

KNYGOS IR LEIDINIAI

ŠIMTAS METŲ „VARPUI“ (1889—1989)

Didžiulis 264 psl. *Varpo* žurnalo 24 nr. atžymi šią reikšmingą lietuviškosios spaudos gyvenime sukaktį. *Varpo* puslapiuose per visą šimtmetį atsispindėjo vis naujai išskylančios lietuvių tautos, valstybės bei visuomenės problemos.

Jei anais laikais, minėdamas *Varpo* dešimtmetį dr. Vincas Kudirka rašė: „Kiek per tą dešimtmetį nuplaukė Nemunu vandens, kiek atsidūsėjimų iš lietuvių krūtinių atsiliepė kalėjimuose, kiek mūsų dorų vyrų pavirto į minkšta-duonius!...“, tai dabar redaktorius Antanas Kučys rašo: „... O dabar jau ir šimtas metų! Kilome ir kritome, džiaugėmės savo darbo vaisiais ir savo akimis matėme jų naikinimą. Patyrėme laisvės palaimą ir žiauriausios prispaudos metus. Nepaženklintais kapais nuklojome Sibiro tundras ir savo žemės miškus bei laukus. Kokie buvo laikai, taip į juos atsiliopė ir *Varpas*, bet vis ragindamas siekti tų pačių idealų...“

Numeris įdomus ir vertingas straipsniais, nesustingusiais vien tik savosios istorijos prisiminimuose, bet liečiančiais ir nagrinėjančiais dabartines politines problemas, žvelgiančiais į ateities Lietuvą. Straipsnių autorių tarpe sutelkti įvairių pažiūrų asmenys. Tai redaktoriaus nuopelnas, suteikiant žurnalui platesnę bazę, kuri ypač šiam sukaktuviniam numeriui tinka.

VARPAS, Nr. 24, 1989. Redaktorius: Antanas Kučys; administratorė: Elena Rūkienė. Leidžia Varpininkų filisterių draugija.

VIS DAR TEBEJAUDINA?

TĖVYNĖS SARGAS, 1989 Nr. 1(71). Redaguoja Algirdas J. Kasulaitis, administruoja Adomas Viliušis.

Šiame numeryje spausdinami lietuvių ir svetimų autorių straipsniai, kaip įprasta *Tėvynės Sarge*, daugiausia liečia istorinius įvykius bei filosofinius-politinius klausimus. Tęsiama A. Gražiūno Krikščioniškosios demokratijos Lietuvoje istorija.

Gal įdomiausia buvo rasti šiame TS numeryje išspausdintą prof. Antano Maceinos laišką prelatui Mykolui Krupavičiui, rašytą 1948 metais. Laiške rašoma tuo metu labai aktualia tema, jaudinusi tiek vyresnius, tiek ir jaunesnius krikščioniškosios pasaulėžiūros žmones: nepasaulėžiūrinės politikos ir katalikų sparno skilimo klausimais. Laiškas turbūt buvo rastas prel. Krupavičiaus archyvuose. Jame prof. Maceina gana įdomiai, išsamiai ir taktiškai nagrinėja atsiradusios katalikų tarpe trinties priežastis, labai palankiai atsiliopdamas apie prel. Krupavičių, įvertindamas jo nuomonę ir darbus, bet pakritikuodamas kitus ano meto Lietuvių krikšionių demokratų konservatyviškesnius veikėjus ir siūlydamas papildyti LKD programą naujomis idėjomis.

Visa tai vyko prieš 41 metus, ir tai yra vertinga ir įdomi medžiaga istorikams. Tik tai tuolaikinio minčių pasikeitimo neberekėtų dabar iš praeities bekelti naujoms diskusijoms ir, kas svarbiausia, nereikėtų jo pritaikyti dabarčiai. Tačiau atrodo, kad šio Maceinos laiško mintys dar ir dabar tebeaudrina nepasirašiusį komentatorių (galima spėti,

VISIEMS IŠEIVIJOS LIETUVIAMS

Lieuvoje speciali komisija, veikianti prie Lietuvos Mokslų Akademijos, renka duomenis apie Sibiro tremtyje, kalėjimuose ir lageriuose be kaltės atsidūrusius Lietuvos gyventojus ir apie tuos, kurie tame genocido pragare mirė ar buvo nužudyti. Renkami duomenys ir apie tų nusikaltimų vykdytojus. Sudaryta komisija tiems nusikaltimams tirti jau iškėlė eilę baudžiamųjų bylų.

Žinantieji išėivijoje apie išvežtuosius, tremtinius ir žuvusius prašomi atsakyti sekančius klausimus:

Nukentėjusio pavardė, vardas; gimimo data ir vieta; socialinė padėtis iki

arešto ar trėmimo; kur ir kada suimtas, ištremtas; ištremimo ar įkalinimo vietas; ar palaikė ryšius su Lietuva; ar grįžo ir kada Lietuvon; trukdymai grįžimui ir apsigyvenimui; mirimo data ir vieta; jei reabilituotas, kada; kitos žinios.

Laiškus su šiais atsakymais siųsti:

Dr. Mečys Laurinkus, MA Sociologijos ir teisės institutas, 232600 Vilnius, Mičiurino g. 1/46, arba

Vytautas Skuodis, Lithuanian Research and Studies Center, 56th St. and Claremont Ave., Chicago, IL 60636. Siunčiant laiškus į Lietuvą, jų kopijas prašoma prisiųsti ir p. Skuodžiui į Lietuvistikos tyrimų ir Studijų centrą.

kad tai yra pats TS redaktorius). Gana ilguose savo komentaruose jis pernelyg subjektyviai kritikuoja Maceinos laiško mintis. Bet to neužtenka: jis dar ir šiandien tebeieško tų „baisių frontininkų“, kurie anais laikais siekė ir net dabar, po 41 metų, tebesiekia perimti LKD vadovavimą į savo rankas. Rašoma: „Tikroji (skilimo) priežastis yra vadovavimas. Jei Liet. Frontui bus visa palenкта, gal ir vienybė atsiras“. Tokiems komentarams komentarų nebereikia.

Tik būtų įdomu sužinoti, ką atsakė prel. Krupavičius į šį Maceinos laišką? Reikia manyti, kad kas nors jo atsakymą turi.

Danutė Brazytė-Bindokienė, LIETUVIŲ PAPROČIAI IR TRADICIJOS IŠEIVIJOJE. Kietais viršeliais, 362 psl. knygoje autorė lietuvių ir anglų kalbomis rašo apie lietuvių tradicijas bei papročius. Knyga naudinga kaip vadovėlis ir kaip įdomus pasiskaitymas. Naudinga dovana jaunimui ir ypač kalbantiems angliškai. Išleido Pasaulio Lietuvių Bendruomenė. Kaina 12 dol.

Kazys Pabedinskas, NUO PLUNGĖS IKI MAROKO, atsiminimai. Nepaprastai įdomi, lengvai skaitoma, bet istorinėmis žiniomis ir giliomis įžvalgomis vertinga knyga. Ją platina Lietuviškos knygos klubas, 438 psl., kaina 10 dol.

Ričardas Mikutavičius, KAD LIETUVA NEIŠSIVAİKŠČIOTŲ. Poezija donelaitinė tema, skirta Kristijono Donelaičio 275 metų gimimo sukakčiai. Šio Lietuvoje gyvenančio poeto knygą išleido Ateities literatūros fondas. Knyga 63 psl., kaina 5 dol.

Juozas Daumantas, FIGHTERS FOR FREEDOM. Tai antroji Daumanto Partizanų anglų kalboje laida (279 psl.) su vertingais papildymais ir dr. A. Damušio baigiamuoju straipsniu, palyginančiu lietuvių partizanų ir afganistaniečių kovas dėl laisvės. Knygą išleido 1989 Kanados lietuvių komitetas žmogaus teisėms ginti (1011 College St. W., Toronto, Ont. M6H 1A8, Canada). Kaina 10 dol. Angliškai kalbantiems skaitytojams knygos vertė būtų padidinę kieti viršeliai ir įdomesnis apipavidalinimas.

MOKSLO IR KŪRYBOS SIMPOZIUMAS

Šeštasis Mokslo ir kūrybos simpoziumas įvyks Čikagoje ir Lemonte 1989 lapkričio 22-26 dienomis. Organizaciniam simpoziumo komitetui vadovauja Leonas Maskaliūnas, simpoziumo tarybai — Albertas Kerelis, o mokslinės programos komitetui — prof. Rimas Vaičiaitis. Buvo sudaryta įvairių mokslo ir kultūros sričių sekcijos, kurių vadovai ir talkininkai nustatė paskaitų bei pranešimų temas. Bus nagrinėjami klausimai nuo kompiuterių technologijos iki religijos, nuo griežtųjų mokslų iki meno ir muzikos.

Ruošos darbai jau beveik užbaigti. Atrodo, kad šis šeštasis simpoziumas bus tikrai viso pasaulio lietuvių mokslinių ir kultūrinių žinių pasidalinimo forumas, kuriame dalyvaus apie 250 prele-

gentų. Vien tik iš Lietuvos, pasiskaitę spaudoje bendrą pranešimą — kvietimą, pareiškė norą atvykti arti 100 asmenų. Toks didelis atvykstančių iš Lietuvos skaičius, be abejo, rengėjams sudaro finansinių problemų: apmokėti keliones Amerikoje, rasti nakvynes, išlaikymą ir t.t. Tačiau tikimasi, kad iš tokio įvairių mokslinių ir kultūrinių sričių darbuotojų susitikimo, atsiras abipusė, konkreti nauda ir tolimesni ryšiai tarp Lietuvos ir Vakarų pasaulio lietuvių specialistų.

Todėl MKS organizacinis komitetas kreipiasi į visus lietuvius savo aukomis prisidėti prie didelių išlaidų sumažinimo, siunčiant šias aukas komiteto pirmininkui Leonui Maskaliūnui, 6 Brook Lane, Palos Park, IL, 60464.

Bernardas Brazdžionis, PO AUKŠTAISIAIS SKLIAUTAIS. 1986 m. JAV LB literatūros premiją laimėjęs poezijos rinkinys. Šią Bernardo Brazdžionio poezijos knygą 1989 m. išleido Lietuvos Dienų leidykla Los Angeles. Kieti viršeliai. Aplanкас ir vinjetės P. Jurkaus, 191 psl.

Stasya Maziliauskas, LIETUVIŲ KELIAS KRIKŠČIONYBĖN, istorinė ap-

žvalga. 1989 metais išleido Amberland Publishing Co. ir Lituaniškos tyrimų ir studijų centras. Knyga 311 psl., kaina nepažymėta, platinama Lietuviškos knygos klubo.

Bronys Raila, KRYŽKELĖS. Ketvirtas autoriaus radijo prakalbų į Lietuvą rinkinys. Išleido Lietuviškos knygos klubas 1989 metais. Viršelis dail. O. Virkau, 480 psl., kaina 10 dol.

Alp(LKA) 3082
1989
Nr.106(143)

14
Sio numerio kaina 3.50 dol.

9h. 545. 0F